

Masarykova univerzita v Brně
Ekonomicko-správní fakulta

Regionální geografie Evropy a ČR

Distanční studijní opora

Milan Viturka
Stanislav Řehák
Michal Vančura

Brno 2004

Socrates
Grundtvig

Tento projekt byl realizován za finanční podpory Evropské unie v rámci programu SOCRATES - Grundtvig.

Za obsah produktu odpovídá výlučně autor, produkt nereprezentuje názory Evropské komise a Evropská komise neodpovídá za použití informací, jež jsou obsahem produktu.

This project was realized with financial support of European Union in terms of program SOCRATES - Grundtvig.

Author is exclusively responsible for content of product, product does not represent opinions of European Union and European Commission is not responsible for any uses of informations, which are content of product.

Recenzoval: Mgr. Petr Tonev

Regionální geografie Evropy a ČR

Vydala Masarykova univerzita v Brně

Ekonomicko-správní fakulta

Vydání první

Brno 2004

© Milan Víturka, Stanislav Řehák, Michal Vančura, 2004

ISBN 80-210-3504-8

Identifikace modulu

Znak

- KRRGEC

Název

- Regionální geografie Evropy a ČR

Určení

- Hospodářská politika a správa – Regionální rozvoj a správa

Autoři

- doc. RNDr. Milan Viturka, CSc., doc. RNDr. Stanislav Řehák, CSc.,
Mgr. Michal Vančura, Ph.D.

Garant

- doc. RNDr. Milan Viturka

Cíl

Vymezení cíle

Cílem kurzu je cílená prezentace informací o přírodních, sociálních a ekonomických podmínkách Evropy, strukturovaných informací o jednotlivých evropských zemích (přírodní zdroje, informace o základních sociálních a ekonomických faktorech jejich rozvoje s důrazem na aktuálnost a identifikaci jeho specifík resp. typických rysů, výstižná charakteristika základních regionů na hierarchické úrovni NUTS 2) a rovněž podrobnějších informací o České republice. Z hlavních mezipředmětových vazeb lze uvést vazby na kurz Ekonomická geografie a Evropská unie a euroregiony.

Dovednosti a znalosti získané po studiu textů

Absolvováním kurzu si utřídíte a rozšíříte své znalosti o základních faktech charakterizujících evropský prostor (včetně datových a kartografických informačních zdrojů) a současně se seznámíte s vybranými metodami ekonomicko-geografické analýzy.

Časový plán

Časová náročnost

- prezenční část 8 hodin
- samostudium 32 hodin
- POT 10 hodin

Celkový studijní čas

- 50 hodin

Harmonogram

- únor úvodní přednáška
- březen samostudium (1. - 2. kapitola)
tutoriál
- duben samostudium (3. - 4. kapitola)
odevzdání POT (konec měsíce)
- květen samostudium (5. - 7. kapitola)

Způsob studia

Studijní pomůcky

- Doporučená literatura:
 - Kapesní atlas světa. 3. přepracované vydání. Praha: Kartografie Praha, 2003. 286 s.
 - ZWETTLER, Otto. Lexikon zemí 2003. Praha: Fortuna print, 2002, 503 s.
- Zdroje dat:
 - ČSÚ, www.czso.cz
 - Eurostat, www.europa.eu.int/comm/eurostat/
 - Studium On-Line, www.econ.muni.cz.
 - Economist Intelligence Unit, www.store.eiu.com/index.asp

Vybavení

- PC,
- internet.

Návod práce se studijními texty

DSO chápejte jako výchozí materiál, který by Vás měl stimulovat k aktivní práci s dostupnými informačními zdroji. V tomto kontextu kladte důraz nejen na statistické, ale i kartografické informace (mapová díla, základní jsou vystavena na Studiu On-Line) jako abstraktní bázi po pochopení horizontálních interakcí různorodých sociálních a ekonomických jevů (např. hodnocení výrobních faktorů v kontextu externích úspor a prostorové komponenty dodavatelských a odběratelských vztahů). Rozvoj Vašich dovedností je stimulován i orientací otázek k zamyšlení. Potřebná zpětná vazba je pak kromě zkoušky zajišťována i prostřednictvím esejisticky orientovaných prací studentů - POT na předem stanovená témata (témata budou upřesněna na některé z přednášek).

Obsah

Stručný obsah

Kapitola 1

Vybrané geografické charakteristiky a regionalizace Evropy

Seznámení s hlavními geografickými charakteristikami Evropy a výchozím pojetím její regionalizace.

Kapitola 2

Středoevropské země

Základní informace o středoevropských zemích, mezi které jsou (mimo ČR) počítány Německo, Švýcarsko, Lichtenštejnsko, Rakousko, Maďarsko, Slovensko, Polsko, Litva, Lotyšsko a Estonsko.

Kapitola 3

Severoevropské země

Základní informace o severoevropských zemích, mezi které jsou počítány Švédsko, Norsko, Finsko, Dánsko a Island.

Kapitola 4

Západoevropské země

Základní informace o západoevropských zemích, mezi které jsou počítány Británie, Irsko, Francie, Monako, Belgie, Lucembursko a Nizozemsko.

Kapitola 5

Jihoevropské země

Základní informace o jihoevropských zemích, mezi které jsou počítány Španělsko, Andorra, Portugalsko, Itálie, Vatikán, San Marino, Malta, Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko a Černá Hora, Makedonie, Albánie, Řecko, Bulharsko a Rumunsko.

Kapitola 6

Východoevropské země

Základní informace o východoevropských zemích, mezi které jsou počítány Moldavsko, Ukrajina, Bělorusko a Rusko.

Kapitola 7

Regionální geografie ČR

Základní (vybrané) informace o České republice, řadící se mezi středoevropské země.

Úplný obsah

1. Vybrané geografické charakteristiky a regionalizace Evropy	13
1.1 Severní Evropa	18
1.2 Západní Evropa (Britské ostrovy a kontinentální Západní Evropa)	19
Britské ostrovy	19
Kontinentální Západní Evropa	20
1.3 Jižní Evropa (západní a střední Středomoří, Balkán a východní Středomoří)	22
Západní a střední Středomoří	23
Balkán a východní Středomoří	24
1.4 Střední Evropa a Pobaltí (německojazyčná Střední Evropa, středovýchodní Evropa, Pobaltí)	26
Německojazyčná Střední Evropa	26
Středovýchodní Evropa	27
Pobaltí	28
1.5 Východní Evropa	29
2. Středoevropské země	33
2.1 Německo, Spolková republika Německo (Deutschland, Bundesrepublik Deutschland)	34
2.2 Švýcarsko, Švýcarská konfederace (Schweiz, Suisse, Svizzera)	38
2.3 Lichtenštejnsko (Liechtenstein)	41
2.4 Rakousko (Österreich, Republik Österreich)	41
2.5 Maďarsko (Magyarország)	43
2.6 Slovensko, Slovenská republika	45
2.7 Polsko (Polska, Rzeczpospolita Polska)	47
2.8 Litva (Lietuva, Lietuvos Respublika)	49
2.9 Lotyšsko (Latvija, Latvijas Republika)	50
2.10 Estonsko (Eesti Vabariik)	51
3. Severoevropské země	55
3.1 Švédsko (Sverige)	56
3.2 Norsko (Norge)	58
3.3 Finsko (Suomen Tasavalta, Suomi; Republiken Finland, Finland)	59
3.4 Dánsko (Danmark)	62
3.5 Island (Ísland)	63
4. Západoevropské země	65
4.1 Británie, Spojené království Velké Británie a Severního Irska, Spojené království (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, U.K.)	66
4.2 Irsko (Éire, Ireland)	71
4.3 Francie (France)	73
4.4 Monako (Monaco)	75
4.5 Belgie (België, Belgique, Belgien)	76
4.6 Lucembursko (Luxembourg, Luxemburg, Lëtzebuerg)	78
4.7 Nizozemsko (Nederland)	79

5. Jihoevropské země	83
5.1 Španělsko (España)	84
5.2 Andorra	87
5.3 Portugalsko (República Portuguesa)	87
5.4 Itálie (Italia)	88
5.5 San Marino	91
5.6 Malta	92
5.7 Slovinsko (Slovenija)	92
5.8 Chorvatsko (Hrvatska)	93
5.9 Bosna a Hercegovina (Bosna i Hercegovina)	94
5.10 Srbsko a Černá Hora (Srbija i Crna Gora)	96
5.11 Makedonie, Bývalá jugoslávská republika Makedonie (Makedonija, Poranešna Jugoslovenska Republika Makedonija)	97
5.12 Albánie (Shqipëria)	98
5.13 Řecko (Ellada)	99
5.14 Bulharsko (Bългария)	100
5.15 Rumunsko (România)	101
5.16 Turecko - evropská část (Türkiye)	103
6. Východoevropské země	105
6.1 Moldavsko, Moldova (Moldova)	106
6.2 Ukrajina (Ukrajina)	107
6.3 Bělorusko, Belarus (Belarus')	109
6.4 Rusko, Ruská federace (Rossija, Rossijskaja Feděracija)	111
7. Regionální geografie ČR.....	117

Úvod

Evropa je součástí antického světa, který měl kdysi vlastně jen tři části: Evropu, Asii a Afriku (Libyi). V oblasti Egejského moře a v západním Středomoří vůbec jsou tyto části světa velmi dobře odlišitelné: Evropu od Asie dělí Egejské moře, úžiny Dardanely a Bospor a Černé moře (Pontus), Asii od Afriky Rudé moře a jeho Suezský záliv, zřetelným dělitkem Evropy a Afriky je Středozemní moře (eventuelně na západě pak Gibraltarský průliv). Základem slova Evropa je patrně fénické slovo "ereb" ("země západu slunce").

Ve skutečnosti je však Evropa součástí většího celku - Eurasie, nebo • to, co bylo chápáno jako zřetelné dělitko v antice není jinde než ve Středomoří zřetelné. Nadále se tedy přidržujeme pojetí založeného už v antickém světě, ale s rizikem, že hranice Evropy především proti Asii je nutno vnímat jako hranice nezřetelné a tedy jenom konvenční. I když všeobecně platí, že za hranici Evropy a Asie bylo vybráno pohoří Ural (přesněji jeho východní úpatí), ani hranice států se takové konvenční linii nepodřizují. A tak je Rusko státem s převážnou většinou svého území v Asii, ale naopak s převážnou většinou obyvatelstva v Evropě. Navíc je pak v ruských poměrech sporné i to území, které leží mezi Černým a Kaspickým mořem. Geograficky zdůvodnitelná linie na sníženině při jezeru Manyč a podél dolního toku řeky Kumy (Kumsko-manyčská sníženina) oddělující Evropu a Asii není takto respektována, nebo • i území jižně od této linie až po státní hranici s Gruzii a Ázerbajdžánem (jdoucí po nejvyšších částech Velkého Kavkazu) je počítáno k tzv. západnímu makroregionu Ruska a tedy k Evropě. Malou část svého území má v Evropě i Turecko a Kazachstán (který ovšem bývá z kulturněhistorických souvislostí řazen jednoznačně do Asie). Naopak španělská města Ceuta a Melilla jsou na africkém pobřeží. Je také spíše věcí konvence, že Kypr (především pro svou blízkost k pobřeží Malé Asie) je počítán mezi asijské státy, přičemž ovšem jeho řecká část se stala členem EU. Maltské souostroví je zase počítáno k Evropě, ačkoliv je blízko africkému pobřeží. Věcí konvence je i to, že Island je počítán k Evropě, ačkoliv stejně dobře by mohl být přiřazen k Severní Americe. Kanárské ostrovy jsou zase integrální součástí Španělska, ale čistě geograficky toto souostroví tvoří součást Afriky. Totéž platí i o portugalském ostrově Madeira.

Proto také najdeme i v solidních encyklopediích mnoho navzájem si odporujících informací o rozloze Evropy. Tím jsou pak poznamenány i další navazující informace, jako je počet obyvatel Evropy, hustota zalidnění v Evropě atd. Z praktických důvodů by bylo možné přistoupit k "výčtové" definici Evropy prostřednictvím států, které jednoznačně za evropské prohlásíme. Jestliže však vyřazením Ruska ze souboru evropských států současně deklarujeme, že asi 40 % rozlohy Evropy nemůže být součástí téže Evropy, pak je i do tohoto přístupu zanesena fatální chyba. S vědomím, že v případě Ruska je třeba učinit jistý kompromis (a část jeho území budeme dále deklarovat jako součást Evropy) se tedy budeme přidržovat především onoho "výčtu evropských států".

Geografické charakteristiky Evropy vycházejí nutně z faktu, že Evropa je západní částí Eurasie. Těžko proto budeme moci definovat především nejvýchodnější bod Evropy (přidržíme-li se ovšem vnitřního dělení Ruska na tzv. makroregiony, pak budeme nuceni postoupit daleko na východ od východního úpatí Uralu: nejvýchodnější bod Kurganské oblasti Ruska leží až poblíž 68° 40' východní délky). Definujeme-li ale nejsevernější, nejzápadnější a nejj jižnější bod Evropy, pak ještě musíme dodatečně rozlišovat, jestli se jedná o bod na evropské pevnině či na ostrově. Nejsevernějším bodem na pevnině je mys Nordkinn v Norsku na 71° 08' severní šířky, (zatímco turisticky atraktivní a v encyklopediích nejčastěji uváděný mys Nordkap na 71° 10' severní šířky je již na ostrově). Mnohem více k severu je ale exponováno souostroví Země Františka Josefa, které patří Rusku (sahá až k 81° 51' severní šířky). Mys Marroqui (též Punta de Tarifa) v Gibraltarském průlivu na 36° severní šířky je nejj jižnějším bodem na pevnině. Řecký ostrov Gávdhos (asi 34° 49' severní šířky) nedaleko Kréty je zřejmě nejj jižnějším evropským bodem vůbec, pokud ovšem nebudeme k Evropě počítat Kanárské ostrovy (pak by nejj jižnější bod byl dokonce na úrovni 27° 45' severní šířky). Nejzápadnějším pevninským bodem je mys Roca (Cabo da Roca) v Portugalsku, ležící asi na úrovni 9° 30' západní délky. Západní pobřeží Islandu však sahá k 24° 30' západní délky a nejzápadnější z Azorských ostrovů (Flores), které jsou součástí Portugalska až k 31° 16' západní délky. Ze všeho výše uvedeného též jasně vyplývá, jak zavádějící a samoučelné je chtít vypočítat například zeměpisné souřadnice pomyslného středu Evropy. Severní okraj Evropy protíná severní polární kruh (prochází Norskem, Švédskem, Finskem a Ruskem). Nultý poledník (na rozdíl od polárního kruhu jde pouze o smluvní linii bez hlubšího opodstatnění) prochází Británií, Francií a Španělskem. Chápeme-li Evropu spolu s jejími ruskými uralskými oblastmi, pak je v Evropě 6 časových pásem, ale v zájmu unifikace se nejvíce používá tzv. středoevropský čas a tzv. moskevský čas (+ 2 h). Určující poledník středoevropského času (15° východní délky) prochází i územím České republiky. Tuto situaci ještě modifikuje užívání tzv. letního času (+ 1 h proti pásmovému času).

Běžně se udává, že rozloha Evropy činí asi 10 mil. km² (ve striktním geografickém vymezení to bude o něco méně, jen asi 9,6 mil. km²). V tomto vymezení měla Evropa kolem roku 2001 zhruba 704,1 mil. obyvatel, což vede k průměrné hustotě zalidnění asi 69 obyvatel/km² (lze současně usuzovat, že striktně vymezená Asie má již

průměrnou hustotu zalidnění nepatrně vyšší). Každopádně je Evropa světadílem velmi malým (Afrika má trojnásobnou rozlohu, rozlohu takřka srovnatelnou s Evropu má např. Čína). V Evropě jsou jen malé plochy pouští (při ústí Volhy v Rusku), polopouští i ledovců (Island, Norsko, arktické ostrovy, dále Alpy a Kavkaz). Evropa má tedy velmi málo neobydlených nebo velmi řídko obydlených území. Obecně hustota zalidnění klesá směrem od západu k východu a od pobřeží do vnitrozemí.

- **Severní Evropa**
- **Západní Evropa (Britské ostrovy a kontinentální Západní Evropa)**
- **Jižní Evropa (západní a střední Středomoří, Balkán a východní Středomoří)**
- **Střední Evropa a Pobaltí (německojazyčná Střední Evropa, středovýchodní Evropa, Pobaltí)**
- **Východní Evropa**

**Vybrané geografické
charakteristiky a
regionalizace Evropy**

1

Cíl kapitoly

Seznámíte se se základními geografickými charakteristikami a hlavními východisky a pojetím regionalizace Evropy.

Časová zátěž

- 6 hodin (přednáškový čas + samostudium)

Základní geografické charakteristiky

Evropa se vyznačuje velkou členitostí svého pobřeží, a to jak v makroměřítku (poměrně významná část Evropy leží na ostrovech a především na poloostrovech, odhadem celkem asi jedna třetina), tak i v mikroměřítku (mimořádně členité pobřeží norské, jihofinské, skotské, irské, řecké, chorvatské, bretaňské, ale i jinde). Pobřežní limany a laguny se vyskytují na severním pobřeží Černého moře, na jižním pobřeží Baltského moře a ve francouzském regionu Languedoc ve Středomoří. Typickým prvkem evropského pobřeží jsou zálivy. Některé velké zálivy (např. Biskajský záliv, Botnický záliv) se blíží svou rozlohou mořím, jiné mají typické znaky (fjordy, riasy, firthy, široká říční estuária) a vyskytují se místy jako regionální frekventované typy. Celková délka evropského pobřeží se odhaduje na 38 000 km.

Největšími ostrovy jsou Velká Británie (228 300 km²), Island (102 830 km²), Irsko (83 500 km²), Nová Země/Novaja Zemlja (asi 82 600 km², ve skutečnosti jde ale o dva ostrovy, z nichž Severní ostrov má rozlohu 48 900 km²), Špicberky/Svalbard, (62 050 km², ve skutečnosti jde o souostroví), Sicílie (25 500 km²), Sardinie (24 000 km²), Korsika (8 700 km²) a Kréta (8 200 km²). Zato Kypr (s 9 250 km²) je sice třetím největším ostrovem Středomoří, ale přestože většina obyvatelstva je řeckého původu, ostrov se k Evropě zpravidla nepočítá.

Z poloostrovů (půjde jen o odhady jejich rozlohy) jsou největší Skandinávský poloostrov (v užším vymezení asi 825 000 km², v širším vymezení jako tzv. Fennoskandie dokonce 1,37 mil. km²), Pyrenejský, též Iberský poloostrov (asi 680 000 km² včetně jihu Francie), Balkánský poloostrov (asi 490 000 km²), Apeninský poloostrov (asi 200 000 km²) a poloostrov Kola (asi 120 000 km²).

Vzhledem k utváření celé Evropy jakožto součásti Eurasie je evropské území odvodňováno:

1. do Severního ledového oceánu (severoruské řeky jako Severní Dvina a Pečora; východní úbočí Uralu tamtéž prostřednictvím řeky Ob),
2. do Atlantského oceánu a jeho okrajových moří (valná většina Evropy)
3. do bezodtoké oblasti Kaspického moře (povodí Volhy).

Přesto se někdy za "hlavní evropské rozvodí" (určitě poněkud neprávem) pokládá klasická rozvodní linie mezi Středozezemním mořem a Černým mořem na straně jedné a Atlantským oceánem v užším slova smyslu na straně druhé. Tato linie prochází i územím České republiky, a to tak, že (stručně řečeno) Morava patří do prvního úmoří, kdežto Čechy a Slezsko do druhého z nich.

Největší jezera Evropy se nacházejí tam, kde byl kdysi pevninský ledovec, nebo, kde velehorská údolí modelovaly horské ledovce. Ladožské jezero zabírá 17 700 km², Oněžské jezero 9 720 km², švédské jezero Vänern má 5 546 km². Evropa se však zároveň přibližuje také k severozápadnímu pobřeží Kaspického moře (které je přes svůj název také jezerem, dokonce největším na světě).

Právě existence okrajových a vnitřních moří, průlivů, souostroví a ostrovů dává podstatné části Evropy zcela specifické rysy a činí z ní kontinent davné námořní komunikace (v době, kdy se komunikačním prostorem stalo celé Středomoří, mohla vzniknout i Římská říše; mnohem snadnější přístup na jih Skandinávie je z kontinentální části Evropy přes tzv. severní úžiny než po severním obvodu Baltského moře; intenzivní svazky byly vždy

po celém obvodu Egejského moře; Pyrenejský poloostrov míval, stejně jako jih Apeninského poloostrova, vazby s Afrikou; strategickou polohu na průlivu mají jak Istanbul, tak Kodaň, atd.). Jen vnitřní část střední Evropy a většina východní Evropy vlastně tento typ komunikace neznají. Naopak stepní část jihovýchodní Evropy představovala v minulosti součást jiného typu komunikačního prostoru spojeného s pastevectvím a s kočovným způsobem života. V tomto případě jde spíše o vnitřní kontinentální pouto euroasijské (významně se ovšem projevilo např. v období tzv. stěhování národů, ale nejen tehdy). Mimořádný význam dopravní má v současnosti průliv La Manche, v jehož blízkosti jsou Rotterdam (druhý největší světový přístav) a další významné přístavy Londýn, Antverpy, Le Havre, Southampton, Plymouth a další. Poměrně mělké (šelfové) Severní moře (mělčina Dogger Bank je např. jen 13 m pod hladinou) je kromě toho významným místem těžby ropy a zemního plynu.

Průměrná nadmořská výška Evropy se odhaduje na 340 m n. m. (jiné prameny uvádějí 315 m n. m.). Ve stručnosti řečeno, východ Evropy má jen malé nadmořské výšky, sever, západ a střed Evropy disponují středně vysokou krajinou, zatímco jižní část Evropy disponuje nejvyššími nadmořskými výškami. Toto jednoduché pravidlo má sice i mnoho odchylek (například západ Norska nebo Pádská nížina), ale souvisí i s jednotlivými stádii geologického vývoje (postupně orogeneze kaledonská, hercynská a alpská) a s dodatečnou modelací povrchu pevninským ledovcem (celá severnější polovina Evropy) nebo horskými ledovci. Geologicky nejstarší částí Evropy (ještě z doby před kaledonským vrásněním) je tzv. Baltský štít zahrnující celé území Finska, část Švédska, ruskou Karélii a poloostrov Kola. Obdobně staré horniny se jinde v Evropě vyskytují jen místy. Vulkanismus je v Evropě nejvíce přítomen na Islandu, jinde jen místy (vulkanicky aktivní je kromě Islandu střední Středomoří - Sicílie, Liparské ostrovy). Nejvyšším bodem Evropy je alpský Mont Blanc (4807 m n. m.), pokud Evropu chápeme přesněji (v širším chápání lze za nejvyšší bod považovat kavkazský Elbrus s 5642 m n. m.). V Evropě jsou i území situovaná níže, než je hladina světového oceánu. Tyto tzv. prolákliny jsou více zastoupeny jednak při pobřeží Kaspického moře (- 28 m), jednak v Nizozemsku, v malé míře i v několika větších říčních deltách (např. Žulawy u ústí Visly).

Po stránce klimatické se v Evropě nacházejí 4 hlavní klimatické oblasti, z nichž 2 přímo souvisejí s planetární cirkulací vzduchu a s přenosem sluneční energie na zemský povrch:

1. arktická oblast s dlouhou polární nocí a s nízkými teplotami celoročně (především však v době polární noci) - arktické ostrovy severně od evropského kontinentu a území zhruba severně od polárního kruhu,
2. středomořská oblast s teplým létem takřka beze srážek a s vydatnými zimními dešti - jižní a východní část Pyrenejského poloostrova, jih Francie, Apeninský poloostrov, západ a jih Balkánského poloostrova, jih Krymu.

Mezi oběma oblastmi se nalézá nesourodá klimatická oblast tzv. mírných šířek s občasnými (celoročními) srážkami na tzv. cyklonálních systémech, s teplým létem a chladnou zimou. Míra vlivů severní části Atlantského oceánu (a především teplého severoatlantského mořského proudu) je však tak rozdílná, že rozlišujeme ještě:

- a) oblast přímořského (oceánského) klimatu s malými amplitudami teplot a s četnějšími srážkami,
- b) oblast kontinentálního klimatu s velkými rozdíly teplot během roku i během dne a s méně vydatnými srážkami (srážky hlavně v létě).

Oblast přímořského klimatu zahrnuje Island, západní okraj Skandinávského poloostrova, britské ostrovy, Dánsko, státy Beneluxu, většinu Francie a SZ Španělska. Zbývající část Evropy (tedy větší část Švédska, vnitrozemí Balkánského poloostrova, většina východní Evropy) má kontinentální klima. Ve skutečnosti jsou zastoupeny i typy přechodné. Např. klima střeoevropské, s převažujícími rysy kontinentality a jistou mírou vlivů přímořského klimatu. Vnitrozemí Pyrenejského poloostrova nebo Pádská nížina v Itálii mají rysy středomořského a kontinentálního klimatu, atd.

1. Vybrané geografické charakteristiky a regionalizace Evropy

K tomuto základnímu členění je ještě na významné části Evropy nutno doplnit vlivy nadmořské výšky, což zpravidla znamená obecně nižší teploty a naopak vyšší srážky. Občas pronikají do Evropy i jiné vzduchové hmoty: suchý silně prohřátý vzduch ze severu Afriky nebo chladný polární vzduch.

Této základní klasifikaci evropského klimatu (včetně omezujícího vlivu větrů pro růst stromů na západním okraji Evropy a vlivu tzv. sprašového pásu na obvodu někdejšího pevninského ledovce ve střední a východní Evropě) odpovídá i tzv. původní pásmová vegetace (tundra, jehličnatý les - tajga, smíšené lesy, listnaté lesy, lesostep, step, středomořská vegetace. Ve skutečnost však původní vegetace je silně pozměněna, především v oblastech s vysokou hustotou zalidnění.

V Evropě, s jejími zhruba 700 miliony obyvatel je ve skutečnosti velká různost v používaných jazycích (a v jejich příbuznosti), v praktikovaných náboženstvích (třebaže obecně převažují křesťanské směry), dokonce i v užívaných písmech (třebaže naprosto převládá latinka).

Nejdůležitějšími indoevropskými jazyky germánské jazykové skupiny jsou angličtina, němčina a nizozemština (holandština). Nejdůležitějšími indoevropskými jazyky románské jazykové skupiny jsou francouzština, italština, španělština a rumunština. Nejdůležitějšími indoevropskými jazyky slovanské jazykové skupiny jsou ruština, ukrajinština a polština, patří sem i čeština. Dalšími indoevropskými jazyky se mluví v Řecku (řečtina), v Albánii (albánština), na západě Evropy (keltské jazyky) a v tzv. Pobaltí (baltské jazyky). Indoevropským jazykem je i jazyk Romů. Neindoevropské jazyky jsou v Evropě reprezentovány uralskou jazykovou rodinou (a v ní ugrofinskou skupinou jazyků - nejvíce je zastoupena maďarština), altajskou jazykovou rodinou (türkské neboli turkické jazyky, nejdůležitější v Evropě je turečtina a kazaňská tatarština), ovšem zcela izolovaným evropským autochtonním jazykem je baskičtina. O kavkazských a jiných jazycích na severních svazích Kavkazu se v této souvislosti nezmiňujeme.

Kromě latinky je rozšířena cyrilice (též azbuka), zejména u pravoslavných Slovanů evropského východu a Balkánu. Speciální staré písmo používá řečtina. Některá písmena postupně zanikla nebo jsou na ústupu (runová písmena, hlaholice, středověké německé varianty latinky, irská modifikace latinky). Severské germánské jazyky doplňují latinku o některé speciální znaky, některé jazyky doplňují základní písmena o diakritická znaménka (významná oblast speciální diakritiky v několika jazycích střední části Evropy má vlastně český původ - církevní reformátor J. Hus).

Hrubé rozšíření jednotlivých náboženství a náboženských směrů po Evropě je jednak výsledkem rozpadu jednoty západního a východního křesťanství, jednak výsledkem reformačního hnutí uvnitř evropského Západu. Ve skutečnosti je tak sever Evropy převážně protestantský, jih převážně římskokatolický a východ pravoslavný. Kromě toho jsou na jihovýchodě Evropy významně přítomni stoupenci islámu (muslimové), starou součástí religiózní struktury Evropy jsou stoupenci judaizmu.

I když dnešní stav ukazuje Evropu převážně křesťanskou, v minulosti byly i její podstatné části (Pyrenejský poloostrov, Balkán, jih dnešního evropského Ruska) ovládnuty státy s jinými kultury (převážně s islámem). Tento stav vedl dokonce i k docela produktivní kulturní symbióze, na druhé straně v období tzv. evropské rovnováhy (nebo též "evropského koncertu"), které začalo kolem r. 1500 ("obklíčení" Francie Habsburky), bylo dokonce i Turecko vtaženo do této dlouholeté evropské mocenské hry. Jen málokdy se někomu dařilo opanovat valnou část Evropy. Nepočítáme-li Římskou říši (ovládla Středozeří a západ Evropy, ale i části sousedních kontinentů), pak vážným pokusem byla franská univerzální říše, dominance rakouských a španělských Habsburků, napoleonská Francie, hitlerovské Německo a stalinský Sovětský svaz.

Někdejší síla evropských států vedla po porážce muslimské Granady (1492) a muslimské Kazaně (1552) dokonce k neobyčejně silnému pronikání do ostatních částí světa (koloniální námořní expanze španělská, portugalská, britská, francouzská a nizozemská,

pozemní expanze Ruska v severní Asii) a tím i k podstatnému ovlivnění populace (Severní Amerika, Jižní Amerika, Austrálie, jih Afriky, Sibiř) a širokému světovému rozšíření některých evropských jazyků.

I jiné civilizační výzvy se šířily právě z Evropy: Nesoulad starého juliánského kalendáře vedl v r. 1582 k jeho revizi v řádu dní (gregoriánský kalendář, difúze Evropou však nebyla jednoduchá). Společně vytvářená soustava měř a vah na desetinném principu překonávala postupně regionální zvyklosti.

Současná Evropa však již dávno nepreferuje svou koloniální minulost, spíše se předmětem zájmu stávají jednotlivé elementy, které v různých částech Evropy daly vzniknout novodobým demokratickým tradicím (řecká antická demokracie, někdejší sněmy bojovníků v severských zemích a na britských ostrovech, Magna Charta libertatum, samospráva severoitalských a nizozemských měst, britský a francouzský parlamentarismus, protifašistický odboj, ale i pozdější východoevropský disent, atd.). Mezi osobnostmi evropské integrace vynikají zejména J. Monet a R. Schuman.

Z poválečných událostí celoevropského významu jmenujme alespoň: Marshallův plán (1947), začátek roztržky SSSR - Jugoslávie (1948), založení NATO (1949), založení RVHP (1949), založení Montánní unie (1951), založení Varšavské smlouvy (1955), založení Euratomu a EHS Římskými smlouvami (1957), založení EFTA (1960), sloučení Montánní unie, Euratomu a EHS do Evropských společenství (ES, 1967), konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (Helsinky, 1973 - 1975), přímé volby do Evropského parlamentu (1979), sjednocení Německa a obnovení jeho plné suverenity (1990), jugoslávské konflikty (1991 - 1995, 1999), rozpad SSSR (1991), podpis Maastrichtské smlouvy o vytvoření EU (1992), ustavení Evropského hospodářského prostoru (1992), vytvoření měnové unie 11 států EU (1999), rozšíření NATO (1999 a 2004) a EU (2004) o státy bývalého východního bloku.

Regionalizace Evropy vychází zpravidla ze souběžného posouzení různorodých přírodních, kulturních a ekonomických faktorů pro jednotlivé evropské státy, ale prioritu má stále geografická poloha. Z tohoto pohledu vymezujeme následující skupiny států:

- Severní Evropu,
- Západní Evropu se dvěma podskupinami států: Britské ostrovy a kontinentální Západní Evropa,
- Jižní Evropu se dvěma podskupinami států: západní a střední Středomoří na straně jedné, Balkán a východní Středomoří na straně druhé,
- Střední Evropu a Pobaltí se třemi podskupinami států: německojazyčná Střední Evropa, středovýchodní Evropa a Pobaltí,
- Východní Evropu.

Pokud by snad v následujících regionalizačních oddílech byla přemíra údajů historické povahy, je to proto, že povrchní znalosti pouhé současnosti jednotlivých částí Evropy nevedou zpravidla k dobrému porozumění předpokladů vývoje a jeho komplikací, náklonnosti jistých evropských společností k některým "osvědčeným vzorům" z minulosti, atd. Zároveň si autoři textu kladou nepřímou za cíl bohatstvím předkládaných námětů poněkud utlumit některé existující zjednodušující soudy o Evropě a jejím vývoji (například o národech líných a pilných, o boji demokracie s monarchií, o odvěké rozpínavosti jedněch a dokonalosti jiných, o čisté evropské rase, atd.). V tom případě nechť texty také více inspirují například k dohledání určitých námětů v internetových či knižních zdrojích, neměly by se však samy stát objektem memorování. Uvedená data však mohou provokovat k úvahám o současnosti některých událostí. Každopádně je politická rozdrobenost Evropy (přes existenci nynějších integračních snah) jevem tak pozoruhodným, že pochopení podmínek pro nastolení a dlouhodobé udržování tohoto stavu v minulosti zaslouží pozornost.

Pro budoucí ekonomy angažující se například v mezinárodním obchodě nebo v evropské integraci je však elementární znalost hlavních evropských rozdílností zřejmě nezbytná.

Regionalizace Evropy

1.1 Severní Evropa

Tato část Evropy zahrnuje státy, kterým se někdy (zřejmě nepřesně) říká skandinávské státy. Možné označení je ale "severské státy". Patří sem Island, Norsko, Švédsko, Finsko, Dánsko a též dánské autonomní území Faerské ostrovy. Sjednocuje je nejen geografická poloha a společná historie, společné převládající náboženství (protestantské, přesněji luteránské orientace), vysoká hospodářská úroveň, ale i další znaky, i když již nikoli absolutně: velmi nízká hustota zalidnění (kromě Dánska) a jazyková příbuznost (kromě Finska). V Evropské unii jsou pouze Dánsko, Švédsko a Finsko, v NATO zase Dánsko (kontrola vstupu do Baltského moře v blokovém schématu Evropy), Norsko (kontrola vstupu do Barentsova moře) a Island.

Z území dnešních severských států (z jižní poloviny Norska, jižní poloviny Švédska a z Dánska) se šířila po mořích i řekách expanze Normanů (seveřanů) neboli Vikingů (lidé ze zálivů, vik = záliv; jsou ale i jiná vysvětlení tohoto slova) do ostatní Evropy. Kolem r. 700 ovládli Shetlandy, o sto let později Faerské ostrovy, kolem r. 870 Irsko, Island, dynasticky i Novgorod, pronikali i do západní části Středozemního moře, k r. 985 ovládli Grónsko, v 9. a 10. století pluli po řekách do vnitrozemí kontinentální západní Evropy a v 11. století založili Sicilské království. Mnohá území populačně silně ovlivnili (Britské ostrovy, Normandii). Nejsilnějšími státy pak byly dva, a to postupně Dánsko a Švédsko. Dánský stát (již s křesťanskými panovníky) ovládal námořní cesty v Severním moři, dlouhodobě kontroloval jižní cíp dnešního Švédska (Skåne) a angažoval se ve 13. a 14. století i v dnešním Estonsku. Roku 1397 byla vytvořena tzv. Kalmarská unie (trvala do roku 1523), která spojovala Norsko (s Faerskými ostrovy, Islandem a Grónskem), Švédsko (i s Finskem) s tehdy stále ještě dominujícím Dánskem. Švédsko po pádu unie úspěšně šířilo na severu Evropy reformaci a později se stalo právě ono dominující severskou velmocí, která se podílela i na bojích jižně od Baltského moře (Třicetiletá válka, boje s Polskem a Ruskem) a měla tam i územní zisky (část severního Německa, část dnešního Pobaltí). Na počátku 18. století však ztrácí Švédsko některá území ve prospěch silícího Ruska (část Karélie, Pobaltí) a v r. 1809 mu po porážce předává celé Finsko. Faktická nezávislost Norska (do roku 1905 unie se Švédskem), Finska (od ruské revoluce v r. 1917) a Islandu (do r. 1944 součástí Dánska) je symbolizována poměrně pozdními roky. To však nebylo na překážku zralého vývoje všech severských společností.

Společnost severských států má totiž především velmi stabilizovanou obecní úroveň (podle rozlohy bychom spíše řekli mikroregionální úroveň), která hraje dlouhodobě značnou roli v kultu (náboženství), školství, sociálním zabezpečení, posléze i ve zdravotnictví a kultuře. Obecní rámec si brzy zajistil i samosprávu. Rozvoj silného obecního povědomí (na rozdíl od slabého povědomí regionálního) lze snad spojovat už s reformační vlnou, silně dodatečně podněty získala tato sféra však i v době všeobecné modernizace technické a administrativní (od začátku 19. století). Je proto příznačné, že obchod a průmysl v těchto zemích neztrácelo krok za předními západoevropskými státy. Ve Švédsku dokonce došlo k nebyvalému rozvoji nadnárodních společností. Tradičně je rozvíjena námořní plavba a rybolov. Norsko, Švédsko i Finsko mají dostatek rud, Island a Norsko i elektrické energie, Norsko je nyní navíc světově významnou těžařskou zemí i v ropě a zemním plynu.

Hluboké kulturní a politické vazby a tradiční solidarita obyvatel "Severu", které jsou jen těžko srovnatelné s jiným regionem světa, vyústily zejména v poválečném období v mnohostrannou podporu ve všech aspektech společenského a hospodářského života. Institucionální podobu dostala tato činnost již v roce 1952, kdy byla vytvořena Severská rada (Nordic Council, NC), instituce zajišťující spolupráci mezi parlamenty severských zemí. Byla založena Dánskem, Islandem, Norskem, a Švédskem. Finsko se k radě připojilo až v roce 1955, později získala zastoupení i tři autonomní území severských zemí. Na úrovni vlád je spolupráce koordinována Severskou radou ministrů (Nordic Council of Ministers, NCM), která byla ustavena v roce 1971. Konkrétní složení NCM je proměnlivé a odpovídá povaze projednávaných otázek. Díky této spolupráci si Seveřané mimo jiné užívali svobodný pohyb po ostatních severských zemích a určitou formu společného pracovního

trhu prakticky od poloviny 50. let, tedy v době, kdy evropská integrace reprezentovaná současnou EU byla teprve v počátcích.

Severské země mají ve světovém měřítku velkou autoritu a navíc patří k nejštedřejším poskytovatelům pomoci rozvojovým zemím. Severská společnost obecně dopřává zcela rovnoprávné postavení ženám (v běžném životě i ve vrcholné politice), širokou podporu má garance menšinových práv nebo ochrana životního prostředí. Vysokou prestiž má sport. Rovněž nadměrná pruderie v otázkách sexu je tam neznámá. Severská společnost je vůbec dosti otevřená a příznivě reaguje na inovace.

1.2 Západní Evropa (Britské ostrovy a kontinentální Západní Evropa)

Na Britských ostrovech leží Británie (Spojené království Velké Británie a Severního Irska) a Irsko (Iráská republika). Kontinentální západní Evropu tvoří pro účely tohoto učebního textu Francie, Monako a státy Beneluxu. Bylo by docela možné řadit sem i Švýcarsko, to jsme však tentokrát zařadili do podskupiny nazvané "německojazyčná Střední Evropa" a tím jsme je zařadili mezi středoevropské státy.

Osou námi vymezeného západu Evropy je průliv La Manche (včetně jeho exponované části Doverské úžiny) a její centrální oblast zahrnuje jihovýchod Anglie s Londýnem, sever Francie s Paříží a ústí Rýna s blízkými městy Rotterdamem (spolu se Singapurem největší světový námořní přístav) a Brusel, tedy koncentrovaný hospodářský, komunikační, populační a politický výraz celé dnešní Evropy. Je to i území starého průmyslu, přičemž některé regiony se velmi úspěšně vypořádaly se změnami struktury průmyslové výroby a s nástupem terciérních aktivit (jihovýchod Anglie, západní Midlands, Île-de-France, sever Belgie, Nizozemsko, Lucembursko), místy ještě existují regionální problémy (belgické Valonsko, některé části Anglie). Celá oblast má už i nové póly průmyslového a terciérního rozvoje bez výraznější předchozí průmyslové tradice (východ Skotska, východ a jih Irska, jihovýchodní a jihozápadní Francie). Oblast je mimořádně dobře exponována vůči námořní dopravě, vždy měla dostatečné zdroje paliv (černého uhlí, dnes i ropy a zemního plynu, v minulosti i rud). Anglie, sever Francie, Belgie a Nizozemsko jsou protkány velmi hustou sítí železnic, silnic a splavných toků (prvenství má Rýn) a umělých kanálů pro říční plavbu. Velkou roli hrají letiště, v případě Londýna a Paříže se jedná vždy o celou skupinu spolupracujících letišť. Severní moře je širší těžební oblastí ropy a zemního plynu. Je to zdroj nové prosperity východu Skotska a severovýchodu Anglie. Hospodářství západoevropských států je ve větší míře než je tomu jinde v Evropě orientováno na výroby spojené s někdejší obchodem s koloniemi (brusírny diamantů, výroba kaka, hutnictví málo se vyskytujících kovů).

Celou tuto část Evropy kdysi poznamenávala dlouholetá rivalita britsko-francouzská a někdejší francouzské (přechodně i španělské) snahy o ovládnutí širšího prostoru Nizozemí (Flander, Brabantska, Holandska). Trochu jiné tradice pak představuje parlamentarismus britský (vždy silně emancipovaný vůči panovníkovi uvnitř království) a jiné pak parlamentarismus francouzský (s republikánským ethosem uplatňovaným v podmínkách silně centralizovaného státu).

Západní část Evropy je odedávna líní ekonomických teorií, například "klasické" ekonomie prosazující hospodářský liberalismus (A. Smith a D. Ricardo).

1.2.1 Britské ostrovy

Od počátků evropských dějin bylo postavení Britských ostrovů v Evropě výjimečné, i když důvody této výjimečnosti byly různé. Nejprve, při převažujících etnických vlnách směřujících od jihovýchodu, byly tyto ostrovy posledním útočištěm "starších" etnik (zvláště pak hornaté oblasti Velké Británie a Irska). Předkeltské Pikty do hor vytlačili keltští Britonové (Britové). Zatímco římská invaze neznamenalala asi zásadní etnickou změnu, od

5. století sami zdejší Keltové (Britonové) čelili masivnímu tlaku germánských Anglů, Sasů a Jutů od jihovýchodu. Normanská (dánsko-norská) invaze postihla pak východ Anglie (Dánové) a okraje Skotska (Norové) a poslední významnou invazní vlnou byli již pofrancouzštělí Normani z Normandie (bitva u Hastingsu v roce 1066). Regionální soustava uvnitř Anglie dodnes velmi dobře koresponduje s někdejší existencí malých anglosaských království (později hrabství, shire). Konsolidované anglické království velmi brzy úspěšně zasáhlo i do mocenských poměrů ve Francii. Regionální povědomí na Britských ostrovech si v důsledku dlouhodobého a pozvolného integračního procesu uchovala území později získaná, zatímco konkrétně integrace Irska zaznamenala pak i zpětný vývoj vedoucí až k samostatnosti Irska (Irská republika vznikla začátkem 20. let minulého století).

Dlouholetá válka s Francií na kontinentě (Stoletá válka) a navazující vnitřní dynastické spory (válka bílé a červené růže ve 2. polovině 15. století) oslabily Anglii a dočasně přerušily i její územní integraci. Anglická emancipace počíná rozchodem s papežstvím (Jindřich VIII, akta o supremaci - 1531) a odražením hrozby španělské Armady (1588). Anglie se pak začíná prosazovat i jako námořní a obchodní velmoc. Počátkem 17. století byla vytvořena personální unie Anglie a Skotska (v r. 1707 z ní vznikla Velká Británie). Na počátku 18. století získává na úkor Španělska Gibraltar (a v roce 1800 na úkor Francie Maltu). V zámoří si svou pozici v konkurenci s Francií zajistila Velká Británie v Sedmileté válce (1756-1763), ale brzy poté z britských kolonií v Severní Americe vznikly USA. Británie (tento název je užíván od 19. století: v roce 1801 bylo připojeno formálně i Irsko) se orientovala na své celosvětové impérium (jeho nejbohatší částí byla Britská Indie) a do evropských kontinentálních událostí zasahovala vlastně jen málo (uplatňování konceptu *splendid isolation*), avšak vždy v rámci tzv. evropské mocenské rovnováhy ("evropského koncertu").

Britsko-irské konflikty a boje jsou jednak obecně výrazem dávného protikladu aktivního a expanzivního Jihovýchodu a konzervativního západu v rámci Britských ostrovů, jednak se zde konkrétně velmi ostře promítlo i zachování katolictví v rustikálním Irsku, vůči němuž se dynamická Anglie zásadně vymezovala jako ke kultu takřka "protistátnímu". Útlak Irů byl tudíž vždy bezohledný a vyvolal i stejně odhodlaný odpor. Tato rivalita má tedy více sociální a politické důvody než důvody národnostní a religiozní.

Anglie je nejvyspělejší částí Britských ostrovů a v počátcích moderní průmyslové výroby, obchodu a finančnictví byla hlavním ohniskem světového vývoje. Poté, co ustoupila francouzština do pozadí jako někdejší hlavní diplomatický jazyk, nastala éra celosvětové dominance angličtiny jako světového dorozumivacího jazyka (to už je ovšem spojeno i s rostoucím významem USA). Odborná terminologie mnoha oborů techniky, vědy, sportu, atd. je právě anglická, v ekonomii například anglická terminologie vystřídala starší terminologii italského původu. Britské ostrovy se staly významným zdrojem migrací do kolonií (Severní Amerika, Austrálie a Nový Zéland, jih Afriky). V kontrastu k malé početnosti irského obyvatelstva je podíl irské složky v těchto "nových" územích velmi vysoký (časté deportace nežádoucích osob a tedy i Irů do kolonií).

Britská společnost je v mnoha ohledech dosti konzervativní (soustava měr a vah, životní styl, skepse vůči evropské integraci), jiné rysy britského života dodatečně oceňuje už i kontinentální Evropa (tradiční precedenční soudní systém preferující přirozené právo). Britské a irské přistoupení k EU je i vzhledem k tomu poměrně pozdního data (začátek 70. let). Britská společnost má tradičně silné vazby na anglicky mluvící svět, zejména na USA a tyto vazby často determinují britskou zahraniční politiku (Velká Británie patří mezi jaderné mocnosti).

1.2.2 Kontinentální Západní Evropa

Kontinentální Západní Evropa se jako výrazná část Evropy začala formovat v období Franské říše (od konce 5. století), která mj. představovala syntézu romanizovaného a křesťanského (kdysi keltského) torza Římské říše s dynamickým germánským etnikem

Franků. Franská říše sice brzy obsáhla i území východnější (téměř celé území pozdějšího Německa) a jižnější, ale ona podstatná civilizační syntéza se odehrála především v prostoru prvních franských center, tedy na území dnešní Belgie (Tournai, Liège, Herstal, Tongeren), severní Francie (Reims, Metz, Paris, Soissons, Orléans) a "římského" území v německém Porýní (Trier, Aachen, Köln). V rámci říše Karla Velikého (korunován roku 800) pak z dnešních státních území nacházíme Francii, Belgii, Nizozemsko, Lucembursko, Rakousko, Švýcarsko, valnou většinu Německa, severní polovinu Itálie a severní pohraničí Španělska. Trochu spekulativně řečeno, jakoby se už tehdy sešla proslulá evropská "zakladatelská šestka".

V dočasně franské krizi v polovině 9. století se Franská říše pokojně rozděluje na tři části, z nichž západofranská dala pak základ Francii, východofranská konfederované Svaté říši římské. Střední část (Lotharingia) měla vývoj nesložitější, její přímořská část kolem ústí Rýna, která několik staletí sdílela osudy s Říší římskou, velmi prosperovala a později své svazky k Říši uvolnila (obdobně jako Švýcarsko či sever Itálie).

V kontinentální západní Evropě pak tedy máme od začátku dva modely rozvoje a prosperity: model francouzský, který s novou dynastií a po mocenské krizi obnovoval (restituoval) území západofranské a kde se prosadila (i když jen postupně) autorita centralizované královské moci, a model nizozemský či flanderský, kde v podmínkách mocenské mozaiky a cizích vlivů velmi brzy začíná prosperita obchodníků a řemeslníků z tamních měst (není bez zajímavosti, že v obdobích vzestupu českých zemí připomínala i zdejší skutečnost tak trochu nizozemský neboli flanderský model). V přírodních podmínkách vlastního Nizozemska zasluhuje obdiv mnoho století trvající boj s mořem, který už dávno dovedl tamní obyvatele k velmi důvtipným technickým řešením.

I když ve Francii byla volba Paříže jako střediska státu trochu náhodná (město odolalo na konci 9. století nájezdu Normanů a pařížští Kapetovci si tak po vymření franské dynastie Karlovců získali v západofranském území všeobecný respekt), postupně se stává takřka symbolem sílicího státu. Vážným vnitřním problémem bylo to, že (v důsledku sňatku) se stal anglicko-normanský rod Plantagenetů držitelem rozsáhlých držav na západě Francie. Další upevňování francouzské královské moci na jihu narušila Stoletá válka s Anglií (1339 - 1453), v níž angličtí králové (již z rodu Plantagenetů) uplatňovali svá práva na francouzský trůn. Ve skutečnosti však dynastický spor přišel až dodatečně: Ve Flandrech se utkali Francouzi s tamní šlechtou a s městy, která proto hledala ochranu u Angličanů. Přes počáteční úspěchy Angličanů (dobytí celé severní Francie) se nakonec podařilo Francouzům vytlačit anglická vojska z kontinentu (Johanka z Arku). V důsledku války v Anglii i ve Francii vznikly stálé armády a státní aparát (královské kanceláře), systém výběru daní ve prospěch státu se uplatnil již na sklonku křížových výprav.

V 15. století vládli v Burgundsku a na území států dnešního Beneluxu (tedy od pohraničí Švýcarska po pobřeží Severního moře) ambiciózní burgundští panovníci, tradičně vyvažující své lenní vztahy k Francii častým spojenectvím s Anglií. Francouzi (s pomocí Švýcarů) v letech 1476-1477 Burgundčany porazili a jednak tím dokončili integraci Francie a vyloučili teprve nyní vliv Angličanů z dění na kontinentu, jednak bezděky otevřeli cestu k mocenskému vzestupu Habsburků na evropském kontinentu (habsburský zisk dosud burgundského Nizozemí prostřednictvím "sňatkové politiky"). Vznik samostatného Nizozemska se datuje do druhé poloviny 16. století, kdy došlo k protišpanělskému a tedy i protihabsburskému povstání. Tzv. Spojené nizozemské provincie vytvořily státní celek s převažujícím kalvínstvím r. 1581. Ten uhájil nezávislost i Vestfálským mírem (1648) a začal si vytvářet vlastní soustavu kolonií (většinu z nich postupně ovládla Anglie resp. Velká Británie). Jih, tedy dnešní Belgie, však zůstával katolický a konzervativní a v souladu s tím i mnohem déle pod španělským a říšským vlivem.

V době reformace se ve Francii rozšířilo protestantské náboženství kalvínské orientace (hugenoti). Hugenoti byli pronásledováni a v r. 1572 (Bartolomějská noc) i státní mocí vražděni. Náboženské války skončily nástupem krále Jindřicha IV. Navarského z rodu Bourbonů (původně hugenot, přestoupil na katolickou víru a brzy poté zaručil náboženskou

svobodu). Za jeho bourbonských nástupců se podařilo stabilizovat Francii jako nejvýznamnější kontinentální mocnost absolutistického typu (Ludvík XIV, 1661, známý je jeho výrok L'Etat c'est moi - stát jsem já). Nespokojenost s absolutismem propukla v r. 1789, kdy začala Velká Francouzská revoluce. Francie byla vyhlášena republikou. Revoluce vedla jednak k excesům (popravy, zvůle, úplná změna kalendáře atd.), ale i ke sjednocení měr a vah (metrický systém), koncipování zákonů, reorganizaci vnitřního územního členění, posílení vazby občana a státu (Nous sommes la nation! - My jsme národ!), což vše později difundovalo i do ostatní kontinentální Evropy. Revoluční chaos a jakobínská diktatura skončily převratem Napoleona Bonaparte, který opět centralizoval Francii a roku 1804 se nechal korunovat císařem. Napoleonova výbojná politika slavila zpočátku velké úspěchy dobytím a ovládnutím podstatných částí kontinentální Evropy. Porážka napoleonských vojsk při ruském tažení však znamenala konec impéria a po bitvě u Waterloo (v dnešní Belgii) v roce 1815 Napoleonova éra končí. Vídeňský kongres prosadil restauraci původních monarchií v Evropě. Politikovi Talleyrandovi se ovšem podařilo Francii (nově již jako konstituční monarchii) udržet jako evropskou velmoc.

Na Vídeňském kongresu (1814-1815) bylo vytvořeno i Spojené království Nizozemska jako poměrně široké území. Od něj se v r. 1830 osamostatňuje jižní část jako Belgie.

Po celé 19. století Francie získávala území v Indočíně, Africe, Jižní Americe. V zahraniční politice však Francie neuspěla proti Prusku (r. 1870 ve válce katastrofálně prohrála). Následovala ztráta Alsaska a Lotrinska a vyhlášení republiky. Území Alsaska a Lotrinska se stalo předmětem sporu německo-francouzského i v 1. a 2. světové válce, zatímco dnes je středisko Alsaska Štrasburk (Strasbourg) důstojným symbolem sjednocované Evropy.

Francouzský i nizozemský model rozvoje vycházely z různých historických vlivů, z různých domácích zdrojů (Francie byla bohatá rudami, uhlím) a měla i rozdílné širší ambice (napoleonská vlna rozšířila po kontinentální Evropě moderní státní administrativu i systémy zákonů a tzv. pozitivní právo). Celé toto území je ovšem jádrem soudobého sjednocování Evropy (čtyři státy z původní "Šestky"), nebo v této integraci hrálo podstatnou roli překonávání historické rivality německo-francouzské (dnes je naopak německo-francouzské úsilí považováno za "motor evropské integrace"). Dále je jistě zajímavé připomenout, že zejména nizozemská společnost je velmi otevřená a tolerantní a obdobně jako společnost severovýchodních zemí akceptuje mnoho inovací. Ve 20. století tradicionalistická Belgie po delších přípravách zavrhl tradiční vnitřní územní strukturu (provincie) ve prospěch nového federalismu, založeného spíše na jazykovém principu (1993). Od doby vlády generála de Gaulla (1958) silně emancipovaná Francie usiluje o naplňování vlastní vize velmocenského postavení (patří mezi jaderné mocnosti).

1.3 Jižní Evropa (západní a střední Středomoří, Balkán a východní Středomoří)

Západním a středním Středomořím rozumíme tři významné státy ležící na Pyrenejském a Apeninském poloostrově (Španělsko, Portugalsko, Itálie) a drobné státní útvary a území v jejich sousedství (Andorra, Gibraltar, San Marino, Vatikán a Malta). Východní podskupinou států jsou státy balkánské a egejské oblasti (Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko a Černá Hora, Makedonie, Albánie, Řecko, Bulharsko, Rumunsko a evropská část Turecka). Ze skupiny balkánské oblasti se poněkud vymyká Slovinsko, které lze alternativně zařadit i do Střední Evropy (samotní Slovinci se pak především rozhodně nepovažují za balkánské etnikum). Zcela jednoznačné není řazení do této východní podskupiny ani u Chorvatska. Celá oblast je místem dosud viditelného dědictví existence někdejší Římské říše. Sjednocují ji přírodní podmínky (středomořské klima), ale i paternalistický model rodiny, styl života se siestou, vinařství, specifická kuchyně, námořní plavba atd. Státy této skupiny mají nadále mimořádný potenciál v cestovním ruchu.

Ekonomická úroveň západní podskupiny států je zřetelně vyšší, než je tomu ve východní podskupině států, kde ostatně jen Řecko a nově i Slovinsko jsou součástí Evropské unie. Rovněž religiózně je celá oblast nejednotná. Zatímco v západnější podskupině naprosto dominuje katolická orientace, východní podskupina je hodně nejednotná (katolíci, pravoslavní, muslimové) a i dosud vnitřně hodně konfliktní.

1.3.1 Západní a střední Středomoří

Poněkud kuriózní je, že pokud by Itálie nebyla jednotným státem, právě její sever (s větším zapojením do západoevropských a středoevropských obchodních a kulturních souvislostí) by si asi zasloužil v regionálně geografickém přehledu samostatné pojednání, zatímco jih má více znaků shodných se státy Pyrenejského poloostrova. Tyto rysy sice již částečně překonalo sjednocení Itálie, ale jistá vnitřní pnutí se v Itálii objevují dosud.

I když dnes tuto podskupinu tvoří 2 velké státy (Itálie, Španělsko) a jeden stát střední velikosti (Portugalsko), cesta ke státní integritě na úrovni národních států zde vůbec nebyla jednoduchá. Velmi výrazné je právě zde dědictví Římské říše (v jazycích, architektonických památkách, zemědělských kulturách, ve starém založení mnoha zdejších měst atd.). V souvislosti s tzv. stěhováním národů a se závěrem existence Římské říše zde přirozeně došlo k závažným změnám (přesun správního střediska do Konstantinopole, vytvoření zdejších germánských království - Vizigótů, Ostrogótů, Svěbů, Langobardů). Zatímco sever Itálie opanovali po Langobardech Frankové (a podpořili tím mj. i ohroženou papežskou moc), křesťanské vizigótské království na Pyrenejském poloostrově podlehlo na začátku 8. století Arabům. V téže době se Maurové (Arabové a Berbeři) uchytili i na jihu dnešní Itálie.

Zatímco pro Itálii to byla doba relativně nedlouhá, existence nestabilní mocenské linie mezi muslimy (vyspělý jih a střed) a křesťanskými státečky (zaostávající sever) na Pyrenejském poloostrově byla záležitostí více než sedmi set let! Transfer arabských znalostí (ale i antických spisů řeckých) přes neklidné území Pyrenejského poloostrova a přes Sicílii do křesťanské Evropy 13. století je dodnes ne zcela doceněnou skutečností.

Evropský univerzitní fenomén má svá výrazná ohniska šíření v Itálii (Bologna, Padova, Neapol - kolem roku 1400 bylo v Itálii už 15 univerzit) a také ve Španělsku (Salamanca, Valladolid, Lérida) a Portugalsku (Coimbra), která inspirovala založení nejstarších univerzit na západě Evropy (Paříž, Oxford)

Severoitalský fenomén se stává zajímavým i z dalších důvodů. Velmi záhy se zde prosadila města, a to nejen hospodářsky, ale i politicky. Rivalitu zdejších měst posilovalo jejich zatahování do vnitřních bojů ve Svaté říši římské. Na vojenské kontakty s východním Středomořím a Palestinou v době křižáckých tažení navázal poté rozvoj námořního obchodu a situace dvou ze severoitalských měst se stala výjimečnou: Benátky a Janov se staly tehdejšími námořními velmocemi, které současně ovládaly pobřežní a ostrovní základny podél nejexponovanějších námořních tras. Sever Itálie patřil ovšem nejen k hospodářsky nejsilnějším oblastem Evropy (už od 12. století začalo v Janově bankovníctví), ale byl i mimořádným ohniskem kultury a umění.

Vyspělá středomořská plavba měla své další ohnisko na Baleárských ostrovech (Katalánsko a Mallorca byly ve 13. století známy tvorbou map mořského pobřeží). Když pak Kastilie s Aragonem vytlačily poslední Maury z Pyrenejského poloostrova (ukončení období tzv. reconquisty), staly se nové Španělsko a Portugalsko nejdůležitějšími námořními velmocemi tehdejší Evropy, kam do služeb přicházeli i Janované a Benátčané (mezitím totiž východ Středomoří postupně opanovali osmanští Turci). Mocenské změny byly v tehdejší Evropě symbolizovány ovládnutím důležitých námořních cest. Španělsko s Portugalskem si otevřely námořní cesty do Ameriky a do Indie kolem Afriky (smlouva z Tordesillas z r. 1494 o rozdělení nové objevovaného světa, poté dobytí Mexika Cortézem v letech 1519 - 1521 a dobytí Říše inků Pizzarem v letech 1524 - 1533).

Ale i jižní polovina Itálie byla už před velkým "habsburským triumfem" (1516) španělská a zůstala španělskou i po nástupu Bourbonů na španělský trůn. Zato sever Itálie, mocensky

stále nesjednocen, byl dlouhodobě lákavým objektem pro francouzskou a rakouskou intervenční politiku. Po napoleonských změnách zůstává Itálie stále nejednotná, což Francii a Rakousku vyhovovalo (končí moc někdejších Benátek a postupně se prosazuje Turín). Vzniká Království sardinské se savojskou dynastií jako nový italský mocenský pól. Novým mocenským činitelem ve Středomoří se stává Velká Británie, která na počátku 18. století získává na úkor Španělska Gibraltar a v roce 1800 na úkor Francie Maltu. Rakousko postupně ztrácí po polovině 19. století své severoitalské državy (Lombardii 1859 a Benátsko 1866) a dynastie savojská i za pomoci hnutí tzv. karbonářů (Garibaldi) sjednocuje Itálii (tzv. risorgimento, 1861 - 1871). Španělsko a Portugalsko naproti tomu už od pádu maurské moci představují více méně územně stabilizované státy.

Západní Středomoří poněkud odsunutě z pozic hospodářských i mocenských západní Evropou reaguje na začátku 20. století na celkovou změnu situace a na své relativní zaostávání příklonem k autoritativním fašistickým režimům (Itálie 1922, Portugalsko 1926, Španělsko od občanské války z let 1936 - 1939). Itálie okupovala za 2. svět. války některá cizí území, byla spojencem Německa a byla spolu s ním poražena. Fašistické režimy ve Španělsku a Portugalsku (oba státy ve válce neutrální) se udržely mnohem déle (do r. 1975 resp. 1974).

Zatímco Itálie se stala zakladatelskou zemí evropských integračních struktur, Španělsko a Portugalsko přistupují až roku 1986. Ve všech těchto případech zaznamenáváme rychlý hospodářský vzestup.

K Itálii je účelné ještě poznamenat, že její politický život má některá specifika (po 2. světové válce dlouholetá existence silné opoziční komunistické strany, excesy mafie a levicových teroristů, autonomistické hnutí Severu, soudcovská akce "čisté ruce", atd.).

1.3.2 Balkán a východní Středomoří

Přesněji řečeno, pojmy Balkán a východní (evropské) Středomoří v mnohém splývají, ale vnitrozemí Balkánského poloostrova se zpravidla do Středomoří nepočítá a proto lze považovat tento komplikovaný název za výstižnější resp. přesnější.

V počátcích evropského neolitu (mladší doby kamenné) patřilo toto území asi k důležitým kulturním a technologickým "mostům" či koridorům. Platí to částečně o míšení tehdejších etnik, především však bylo toto území koridorem inovačních změn v zemědělství a výrobě nástrojů při jejich šíření z jihozápadní Asie. Rozhodně se zde velké změny dají doložit o hodně dříve nežli kdekoli jinde v Evropě. Výraznou roli hrálo toto území v období tzv. antiky, kdy se v politicky nesjednocených řeckých obcích zdokonalovala výroba, řízení obce, uchovávaly se a kultivovaly se starší tradice z oblasti Kréty a Egejského moře. Samo slovo "demokracie" je ostatně řeckého původu.

Obecně lze však říci, že tato část Evropy byla a pro moderní dobu zůstává nejproblematičtějším regionem Evropy. V tomto prostoru po pádu Byzance (středisko Konstantinopol, též Byzanc) a posléze Turecké říše (se stejným střediskem, i když s názvem Istanbul) existuje jednak mocenské vakuum (jehož důsledkem byly časté vnější intervence a mocenské konflikty širšího dosahu), jednak zdejší etnika (málo početná, často mozaikovitě rozmístěná a někdy s dosud neukončeným vývojem a často i s náboženskými odlišnostmi) nezažila ani stabilizovaná období národních států, která by vyvolávala respekt sousedů. Na Balkáně mnohdy stabilní kontrola pobřeží vůbec nemusela znamenat jakýkoliv vliv v blízkém vnitrozemí.

Pomineme-li tedy období byzantské (s řeckou kulturou a pravoslavím), pak takřka celá tato oblast se dostává pod tureckou kontrolu v 16. století (již v r. 1389 byla svedena bitva na Kosově poli, v níž s Tureckem neúspěšně bojovalo Srbsko, 1393 padlo Veliko Trnovo a v roce 1453 byla dobytá Konstantinopol; v roce 1526 Uhři prohráli u Moháče a již v roce 1529 došlo k prvnímu obležení Vídně Turky). Tento mocenský vzestup osmanských Turků přitom zjevně korespondoval s úpadkem maurské a tatarské moci na jihozápadě a východě Evropy.

O dvě století později turecký nápor slábne a viditelným způsobem se v bojích s Turky účastní habsburské Rakousko a Rusko, ovšem i ozbrojené složky místního obyvatelstva. Ani teď to však nebyl společný boj proti Turecku, protože Rusové a Rakušané byli v tomto postupu konkurenty a protože Britové a Francouzi si zjevně nepřáli změnu strategické kontroly úžin Bosporu a Dardanel.

Pomineme-li dnešní chorvatské území a velkou část dnešního Rumunska (obě tato území byla brzy opět habsburská), nezávislost na Turecku si nejdříve vybojovalo Řecko (ale jen na části svého dnešního území). Z pozice tolerovaných závislých států si postupně nezávislost na Turecké říši vybojovaly i Moldavsko a Valašsko (pozdější základ Rumunska), Srbsko, poněkud se zvětšila Černá Hora. Ruská intervence pomohla postupně získat nezávislost Bulharsku (původně jen jeho severní části) a rakouská intervence způsobila okupaci Bosny a Hercegoviny. Rozhodující ústup Turecka znamenala 1. balkánská válka (1912 - 1913), zatímco předchozí vítězové a rovněž Turecko se ve 2. balkánské válce dostali do konfliktu s Bulharskem. Roku 1912 se objevuje mezi nezávislými balkánskými státy i Albánie.

Takřka všechny ze zúčastněných států však měly nakonec pocit, že jejich ambice nebyly uspokojeny a že ke spravedlivému vymezení jejich států by bylo třeba jejich území rozšířit právě na úkor sousedů (k těmto pocitům vedla i velmi častá etnická mozaika). Pokud do takto rozjitřených vztahů zakomponujeme silné vnější vlivy a garance dané průběhem a výsledky 1. a především 2. světové války, je situace dostatečně popsána.

Za 2. světové války všude v oblasti intervenovalo Německo (případně nejprve Itálie, pak Německo). Každopádně rozsah ozbrojeného odporu byl mimořádně vysoký a kromě střetnutí s okupační mocí se zde jednalo i o mezietnické konflikty. Po 2. světové válce v Řecku doznávala občanská válka (1946 - 1949) kvůli poválečné orientaci země. Silné pozice si v celé širší oblasti získal Východní blok (i Balkánem probíhala pověstná "železná opona"), ale Titova Jugoslávie se vůči Sovětskému svazu brzy emancipovala (1948) zatímco komunistický režim v Albánii se pak dostal do extrémních pročínských pozic.

Řešení složité situace podle starých modelů se vlastně oživila po smrti J. B. Tita (1980) a po pádu blokového schématu Evropy. Nejradiálnější změnou byl zde rozpad Jugoslávie a navazující konflikty v Bosně a Hercegovině, v Chorvatsku, v Kosovu a v Makedonii. Oproti tomu osamostatnění Slovinska, které bylo nejvyspělejší částí jugoslávské federace a etnicky a nábožensky relativně homogenní, se obešlo téměř bez problémů. Celá tato oblast zná kruté "etnické čistky", z nichž některé jsou již "starého data" (např. maloasijské Řekové na začátku 20. let minulého století).

Tento region Evropy má významné zdroje rud kovů (Al, Cr, Fe, Cu, Zn, Pb) i ropy (maximum těžby v době 2. světové války), o něco méně je vybaven ložisky energetických surovin (v posledních letech se však rychle rozvíjí těžba hnědého uhlí z menších ložisek). V dopravě zatím dominuje pozemní doprava ve směru od střední Evropy přes Beograd a Niš na Soluň nebo Istanbul. Celá tato část Evropy má velký turistický potenciál (moře, hory, antické památky, folklór), který však není vcelku dostatečně kromě Řecka a Chorvatska využíván (svoji roli zde jistě hrají rizika vojenských konfliktů a slabá úroveň rozvoje infrastruktury).

Heterogenitu této části Evropy podtrhuje i to, že se zde vyskytují tři systémy písma (latinka, cyrilice a řecké písmo) a že jsou zde praktikována různá náboženství (často zesilující jiné vnitřní konflikty): velmi silné je pravoslaví, na severozápadě je živé katolictví, v Rumunsku mj. pravoslaví a řecké katolictví, na mnoha místech islám.

Přítomnost cizích vojsk jakožto mírových sborů (Bosna a Hercegovina, Kosovo) sice plní svou uklidňující roli, nemůže však být řešením dlouhodobým. Způsob, dobu a formy pacifikace této části Evropy zatím nelze dobře předvídat. Nelze vyloučit ani vznik vnitropolitických krizí (viz např. hospodářská a politická krize albánského státu v r. 1997 v důsledku tzv. pyramidových her).

Z celé oblasti se svou hospodářskou úrovní a politickými institucemi výrazně vyčleňuje Řecko (ale i to zažilo v období 1967 - 1974 epizodu autoritářské "plukovnícké" vlády).

1.4 Střední Evropa a Pobaltí (německojazyčná Střední Evropa, středovýchodní Evropa, Pobaltí)

Střední Evropa má obecně nejkomplikovanější vymezení a nejčastěji je vlastně vymezována negativně (zahrnuje tedy vše, co není jednoznačně řazeno do Evropy severní, západní, jižní ani východní). V literárních kruzích se mnohdy za střední Evropu označují území s pozdním naplněním idejí národního státu, více méně území pod někdejší vlivem Rakouska-Uherska. Velmi benevolentní vymezení hovoří o oblasti německého jazyka a regionu malých etnik východně od německé jazykové oblasti (někdejší německá kulturní a geopolitická strategie zvaná i v jiných jazycích "koncepte Mitteleuropy"), některá striktní vymezení naopak již celou oblast německého jazyka vyčleňují do západní Evropy. My jsme se v učebních textech pokusili o velmi široké vymezení této části Evropy a pro její neurčitost jsme k ní přiřadili i tzv. Pobaltí (území dnešních tří malých států, kdysi pod dlouhodobým vlivem zejména německým a poté ruským). V každém případě však zdejší podskupina "německojazyčná Střední Evropa" může být stejně dobře řazena do skupiny západoevropských států jako do skupiny středoevropských států. Zařazením této podskupiny do skupiny středoevropské jsme však mohli lépe dokumentovat i přechodný charakter této nesourodé skupiny a její výrazný gradient v kvantifikovatelných veličinách, zvláště ve veličinách ekonomické povahy.

Do této skupiny států tedy řadíme jednak Německo, Rakousko, Lichtenštejnsko a Švýcarsko, dále Polsko, Českou republiku, Slovensko, Maďarsko a nakonec Estonsko, Lotyšsko a Litvu.

1.4.1 Německojazyčná Střední Evropa

I tato část Evropy se začala formovat v období Franské říše. Původně integrální prostor ohniska Franské říše zahrnoval totiž i část dnešního Německa (Trier, Köln, Aachen - toto město je považováno za favorizované město Karla Velikého). Ovšem i jiné části dnešního Německa mohly tehdy s výhodou navázat na starší civilizaci římskou (kromě levého břehu Rýna to byl i pravý břeh Dunaje). Tehdy se také plně rozvinuly obchodní vazby horního Porýní a horního Podunají se severem Itálie, který sdílel se střední Evropou dosti dlouho podobný osud.

V dočasně franské krizi v polovině 9. století, kdy se říše rozdělila na tři části, se na dnešním území německy mluvících států nacházela vnitřně nesourodá Východofranská říše (tehdy se mj. dokázala dočasně na periferii východofranského vlivu mocensky prosadit i Velká Morava). Konsolidace přišla až po zničujících nájezdech Vikingů a Maďarů a personifikovala ji dynastie saská (ottonská). Stejně jako v případě Západofranské říše se zde objevila snaha územně restituovat původní (franský) stav, ovšem relativní síla bavorských, korutanských, duryňských, švábských a jiných vévodů vedla k vnitřnímu mocenskému kompromisu: Římsko-německá říše (vzniklá po korunovaci Oty I. v Římě r. 962) si ze silných místních vládců vytvořila volitele (kurfiřty) císaře. Sami pozdější císaři se dokonce utkali s papežskou mocí (spor o tzv. investituru). Územní zisky zaznamenala říše (od roku 1254: Svatá říše římská, Sacrum Imperium Romanorum) v boji s tehdy ještě pohanskými polabskými a pobaltskými Slovany, zatímco české země byly do říše integrovány už za prvních Ottonců (a českých Přemyslovců). Na severu dnešního Německa začal působit spolek přístavních kupeckých měst Hansa (začal fungovat už ve 12. století po příměří mezi Hamburkem, Lübekem a Gotlandem a měl v 15. století asi 160 členů), který se prosadil nejen v celém Baltském moři, ale i v německém vnitrozemí. Jednotlivé části říše bohatly i báňskou činností (největší německé stříbrné doly v krušnohorském Freibergu byly otevřeny už v roce 1170; freiberští horníci šířili pak své znalosti a dovednosti po celé střední Evropě).

Říšská rovnováha se za Karla IV. konsolidovala institucionalizací 4 kurfiřtů světských (jedním z nich byl český král) a 3 kurfiřtů duchovních a zavedením principu většinové volby císaře (místo předchozí jednomyslnosti). Pokračovalo však další vnitřní drobení (až na více než 250 nezávislých území). 16. století přináší na jedné straně nástup reformace (císařská moc tomuto oponovala, zatímco například Francie protestanty v Říši z mocenských důvodů podporovala) a současně výrazný nástup Habsburků (nepřetržitě byli císaři až do formálního zániku Říše v roce 1806).

Ničivou smrtí v Říši způsobila Tricetiletá válka (1. polovina 17. století), po níž se v politické praxi obnovilo už sto let staré heslo *Cuius regio, eius religio* (či království, toho náboženství) a současně se mimo Svatou říši dostalo mj. území odbojného Švýcarska (ale i severní část Nizozemí a sever Itálie). Habsburkové dostali nového soupeře v rodu Hohenzollernů (Prusko - nacházející se původně mimo Svatou říši), kteří se začali výrazně územně a mocensky prosazovat i v Říši (Braniborsko, Pomořansko, Slezsko). Mezitím bylo německé území mocensky ovládnuto (přímo nebo nepřímo) napoleonskou Francií a poté ani vítězství nad Napoleonem neodstranilo rakousko-pruskou rivalitu v Německu, kde se v reakci na francouzskou zvůli rozšířil výrazný německý nacionalismus (provázený například snahou o vytvoření silného společného státu). K německé jednotě nevedlo ani široké demokratické hnutí v roce 1848, konflikt rakousko-pruský v roce 1866 však oslabil Habsburky a otevřel cestu k tzv. maloněmeckému sjednocení v čele s Pruskem (tzv. velkoněmecká varianta by byla obsahovala i habsburské Rakousko). Německo v období 1870 - 1914 zaznamenalo velký hospodářský a technologický vzestup.

Neutrální a ve své vnitřní struktuře svébytné Švýcarsko nastoupilo zcela unikátní vývoj, v němž se kromě zemědělství a obchodu začaly prosazovat průmysl, doprava a finančníctví (později i turismus).

Nové mocenské postavení Německa vedlo pak k 1. a 2. světové válce (teprve za 2. světové války se uskutečnilo i ono tzv. velkoněmecké sjednocení, ovšem v podmínkách nacizmu, s agresí, válkou a genocidou židů). Po 2. světové válce bylo území Německa (ale i Berlína) rozděleno na 4 okupační zóny - americkou, britskou, francouzskou a sovětskou, byla obnovena rakouská státnost, zatímco kdysi německé území východně od linie Odra-Nisa obsadilo zejména Polsko, odškodněné tímto za své územní ztráty na východě a za válečné škody. Rakousko, jehož dřívější širší územní rámec se rozpadl už po 1. světové válce, se v roce 1955 vyvázalo z okupačního režimu slibem neutrality (dodržovaným). Německo se stalo nejexponovanější částí mocenské linie Sovětského svazu a Západu (blokádou západních sektorů Berlína, blokové rozdělení Německa, stavba berlínské zdi v r. 1961). Západní část Německa se však postupně stala jako prosperující stát důležitou součástí západoevropské integrace i nových euro-atlantských struktur.

Sjednocené Německo (pád Berlínské zdi v r. 1989, poté postupná konvergence měnová a politická) i Rakousko jsou v EU (Německo však mj. i pro velké náklady na integraci státu ztratilo předchozí dynamiku svého hospodářství), sebevědomé, bohaté a neutrální Švýcarsko podobné rozhodnutí odkládá snad do vzdálené budoucnosti (donedávna stálo z důvodu prosazování specifického konceptu neutrality i mimo OSN). Švýcarská demokracie tradičně staví na přímé demokracii (referenda), na druhé straně např. ženy získaly volební právo teprve v r. 1971.

1.4.2 Středovýchodní Evropa

Po jistém váhání jsme použili k označení této podskupiny států někdy dokonce znevažovaný název, který má však podle autorů učebních textů svou výhodu v tom, že přímo evokuje i dočasnou příslušnost této části střední Evropy k Východnímu tj. sovětskému bloku.

Společnou historickou dominantou je okrajová (semi-periferní) poloha vůči někdejší Svaté říši římské. České země (ale i např. Kraňsko - dnešní Slovinsko) byly jejími okrajovými součástmi, polský a uherský stát byly respektovanými východními sousedy říše (na tomto zajímavém historickém mocenském řešení se těsně před r. 1000 spolupodílel i sv. Vojtěch z českého rodu Slavníkovců). Rozdílné jsou však dějiny jednotlivých dílčích součástí,

zejména okolnosti národní emancipace a její naplnění (Polsko a Uhry zahrnovaly do svých konsolidovaných států více etnik). V porovnání se západem a jihem Evropy byla tato oblast poměrně daleko od námořních přístavů, dlouhodobě oblast představovala místo ostrých kontinentálních soupeření (rakousko-tureckého, rakousko-pruského nebo polsko-ruského), přičemž pod vlivem těchto okolností se vývoj v této části Evropy někdy ztotožnil s celoevropskými proudy (husitství a reformace v českých zemích, osvícenství, polská ústava z konce 18. století, uherská revoluce 1848), někdy zaznamenával významné zpoždění (turecká okupace části Uher, pozdní nástup národních států i demokracie). Po zániku Polska (konec 18. století) se oblast stala geopoliticky zajímavou pro sílicí Rusko (obdobně a masivně i v sovětské éře). Dlouhodobě stabilizované Uhry se rozpadly teprve v r. 1918.

Za 2. světové války byli vyhlazováni zdejší židé (do té doby usazení ve významném počtu zejména v Polsku) a po 2. světové válce byla odtud odsunuta německá menšina (především z Polska a tehdejšího Československa). Po části západního obvodu této podskupiny státu probíhala někdejší "železná opona". V poválečném období několikrát Sovětský svaz v této oblasti vojensky a politicky intervenoval (např. Maďarsko 1956, Československo 1968; v roce 1981 donutil polské vedení vyhlásit výjimečný stav kvůli aktivitám nezávislých odborů).

Mezi zdejšími etniky se udržují jistá pnutí daná někdejšími nerovným postavením a častou přítomností menšin. I dnešní Maďarsko nadále dbá o početné maďarské menšiny v sousedních státech (nejvíce "zahraničních" Maďarů je v Rumunsku a na Slovensku). Samostatná státnost česká (přes svébytné postavení českých zemí ve Svaté říši římské) a slovenská jsou teprve aktuálními jevy.

Jednotlivé státy (největší je Polsko a jediný neslovanský stát je zde Maďarsko) se ochotně účastní evropské integrace a rozšiřování euro-atlantického prostoru (Maďarsko, Polsko a Česká republika vstoupily do NATO již v roce 1999) a utvořily také volné politické seskupení V4 (tzv. visegrádská skupina, nazvaná podle stejnojmenného královského hradu severozápadně od Budapešti). Ekonomickou obdobou předchozího seskupení byla Středoevropská dohoda o volném obchodu (CEFTA), jejíž smyslem bylo odstranit překážky ve vzájemném obchodu ještě před vstupem do EU. Vedle čtyř středoevropských států se do ní později zapojily i Slovinsko, Rumunsko, Bulharsko a Chorvatsko. Současné zdroje zemí středovýchodní Evropy nejsou kromě pevných paliv (Polsko) příliš významné (nedostatek ropy a zemního plynu, zpravidla již vytěžené rudy kovů, event. uranu), a to přesto, že středověký význam zdejších báňských měst (Kutné Hory, Jihlavy, Jáchymova, Kremnice a Banské Štiavnice) byl rozhodně nadregionální. Tranzitní význam těchto zemí v kontinentální železniční a silniční dopravě je též jednou z možných šancí jejich hospodářského rozvoje.

1.4.3 Pobaltí

Zvláště dějin dnešního Pobaltí je mj. i to, že právě tato oblast v Evropě patrně nejdéle odolávala šíření křesťanství (na východ odtud již vzkvétalo pravoslaví). Tato oblast byla masivně atakována především ze západu a jen přijetí katolického křesťanství Litvu ochránilo před všeobecnou mocí ozbrojených církevních řádů (nejznámější byl Řád německých rytířů). Společnost na řádových územích byla stratifikována nejen sociálně, ale i etnicky (vyšší vrstvy byly orientovány na němčinu, v nižších vrstvách se udržovaly zdejší, trochu kuriózní domácí jazyky). Naopak elita litevská se angažovala ve východoevropských záležitostech, ovládala např. rozsáhlé oblasti dnešního Běloruska a Ukrajiny a později se její část polonizovala ve společném polsko-litevském státě. Pobaltí se ještě později stalo jevištěm mocenské hry švédsko-polsko-ruské a od konce 18. století (výsledek prvního dělení Polska) bylo celé Pobaltí součástí Ruska. Samostatnost tří států po skončení 1. světové války se stala epizodou (ale i důležitou zkušeností). Na základě německo-sovětského porozumění byly pobaltské státy od r. 1940 znovu podřízeny ruské (tentokrát sovětské) moci.

Emancipací pobaltských území SSSR za Gorbačovovy "perestrojky" začal rozpad Sovětského svazu (1990, 1991). Pobaltí je kvantitativně nevýznamnou částí Evropy, jeho

zdroje jsou zcela nepatrné, jeho osudy mají spíše geopolitický smysl. V estonské a lotyšské společnosti je ovšem značný podíl Rusů, z nichž jen část má občanství těchto států. V transformaci pobaltských států se dosti významně přátelsky angažují především severské státy (Finsko v jazykově příbuzném Estonsku a dále Švédsko).

1.5 Východní Evropa

Do východní Evropy řadíme evropskou část Ruska, dále pak státy silně ovlivněné ruskou a pravoslavnou kulturou (Ukrajinu, Bělorusko, Moldavsko). Pokud jde o geografické začlenění pobaltských postsovětských zemí byla dána (zejména s ohledem na rozhodnost v překonávání post-sovětských poměrů a jejich přijetí do EU a NATO) přednost jejich zařazení do širěji koncipované středoevropské skupiny.

Jakkoli je současné Rusko státem (podle svého území) spíše asijským nežli evropským, jeho geneze je spojena s kupeckým centrem Novgorodem (jižně od nynějšího Petrohradu), kde se konsolidovala dynastie Rurikovců (její příslušníci byli Normané-Varjagové, kteří zde žili ve slovanském a částečně ugrofinském prostředí). Tato dynastie ovládla celou obchodní cestu mezi Finským zálivem a Kyjevem a z Kyjeva integrovala východní Slované (Kyjevská Rus) i některá okolní etnika. Tato integrace byla úspěšná zvláště po přijetí křesťanství (konec 10. století). Postupně se toto široké území drobí a podléhá náporu Mongolů (tzv. Tatarů), Kyjev jako středisko státu je zničen. Kontinuitu a autoritu rurikovské "kyjevské" moci si uchovávají jen drobná knížectví na severovýchodní periferii (na horních tocích Oky a Volhy, kolem měst Vladimír, Suzdal, Tver, Rjazaň a Moskva), i ta však byla poplatná tzv. Zlaté Hordě. Na periferii slábnoucí moci Zlaté Hordy (1380 zvítězila ruská knížata na Kulikovském poli) se ovšem mocensky podílel i silící litevský stát, který postupně integroval celou jihozápadní (samozřejmě pravoslavnou) část území staré Kyjevské Rusi. Moskevské ohnisko integrace ruských území mělo výrazný náboj v tom, že sjednocování organizovalo právě na bázi pravoslaví (zatímco Litevci, vystřídání později Poláci, vyznávali katolictví). Tento motiv výrazně vynikal zejména tehdy, kdy byla Turky dobyta Konstantinopol (1453) a ruský panovník prohlásil Moskvu za "Třetí Řím". Titul cara byl v návaznosti na to použit poprvé v polovině 16. století. Tímto se otevírá složitá a osudová trajektorie východoevropského soupeření Ruska s polsko-litevským státem (hlavním jevištěm je spíše dnešní Ukrajina než dnešní Bělorusko), ve kterém nechybí jak občasné spojení s jedněmi či druhými s Turky a Tatary, tak i dočasné dosazení samozvaného cara v Moskvě Poláci nebo úplná likvidace Polska jako státu na konci 18. století. Mocenský vzestup Ruska potvrdila jeho expanze na Sibiř (od konce 16. století, intenzivně však zejména v 17. a 18. století - na konci 18. století Rusové přicházejí až na Aljašku) a úspěšný boj se Švédskem, Polskem a Tureckem. Už na konci 18. století je Rusko regionální mocností ochotnou angažovat se v evropských mocenských problémech. Rusko bojuje v napoleonských válkách a i po nich uhájilo svou nadvládu nad těžištěm již rozděleného Polska. Těsně před Vídeňským kongresem získává i Finsko a Besarábii (zhruba dnešní Moldavsko), brzy po něm proniká za Kavkaz, do Střední Asie a na Amur. Rusko potlačuje mj. celou řadu polských povstání, intervnuje v roce 1849 ve prospěch Habsburků proti uherské revoluci. Trvale se snaží zaplnit na Balkáně mocenské vakuum při slábnutí Turecka. V Asii získává do své sféry vlivu Mongolsko a čínské Mandžusko a v letech 1904/1905 se vojensky utkává s Japonskem. Tam se však již naplno projeví výrazné ruské technologické, ekonomické, sociální a vojenské zaostávání (i přes předchozí pokusy o reformy z konce 19. století).

Rusko válku prohrává a jeho krize se prohlubuje i v neúspěšně vedených operacích v 1. světové válce. Ruská revoluce byla vedena z krajních pozic, v chaosu po 1. světové válce přežívá a pak již pod sovětským označením uskutečňuje osudové sociální a hospodářské experimenty a geopoliticky navazuje na maximální územní expanzi předchozího carského režimu.

Tato geopolitická motivace stála i za krátkodobým sovětským spojenectvím s nacistickým Německem. Teprve útok Německa vyvolal v ohroženém Sovětském svazu vlnu sebeobětování a lidového vlastenectví, učinil ze Sovětů důležitou součást protihitlerovské koalice a nepřímo jim umožnil dále na západ posunout v Evropě sféru svého vlivu. Po zisku jaderných zbraní (při dostatečných vnitřních zdrojích surovin a energií a při dostatečné vnitřní intelektuální kapacitě) se stává Sovětský svaz supervelmocí (mj. první satelit Země v r. 1957, první člověk ve vesmíru v r. 1961, schopnost intervenovat v zahraničí, existence vlastní sféry vlivu). Evropa (míněno územně) se pak skládala ze tří částí: jedna byla spojencem USA (a v užším kruhu spoléhala na americký "jaderný deštník"), východ Evropy byl celý sovětským územím a mezilehlá část byla tvořena územím sovětských satelitů, velmi často i s vojenskou přítomností Sovětů. Zastrasování německou agresivitou mělo vliv i na udržování rozděleného Německa.

Slabost SSSR ve světové konfrontaci s USA (a snad i ve zcela neúspěšném mocenském angažmá v Afghánistánu v 80. letech) vedla nejprve k vnitřnímu reformnímu hnutí (Gorbačovova perestrojka) a k rezignaci na předchozí nerealistická geopolitická dogmata (eroze východního bloku v Evropě, nemožnost zabránit sjednocení Německa). Úpadek sovětské moci byl však tak rychlý, že při něm neobstála ani celistvost SSSR jako státu. Nově vzniklé státy si jen obtížně hledají starší spolehlivé tradice své státnosti a obtížně čelí výzvě po efektivní administrativě a po trzích pro svou produkci (navíc personálně je zpravidla reprezentují dřívější místní stranické špičky). Samo Rusko s nově definovaným územím jen těžko udržuje svou vnitřní integritu (např. Čečensko) a dostává se do celkové defenzivy - operacionalita tzv. Společenství nezávislých států je sporná a odstředivé síly v něm jsou silné. Přitom má Rusko velmi významné zdroje (ropa, plyn, hydroenergetické zdroje, rudy, dřevní hmota) a má proto určité šance krizi úspěšně překonat. Jistou komplikací je to, že tyto zdroje jsou lokalizovány nejčastěji v asijské části Ruska. Ve struktuře svého vývozu však stále Rusko zůstává "rozvojovou zemí". Nicméně slibnou trajektorii vývoje podlomila v roce 1998 měnová krize. Tato krize již ovšem byla překonána a v současnosti v Rusku probíhá relativně rychlý ekonomický rozvoj. Rozpaky nicméně stále vzbuzuje jeho determinace vývojem světových cen dominujících exportních surovin a rovněž některé, zejména sociální dopady prováděných strukturálních reforem (prohlubující se polarizace mezi Moskvou a zbytkem území a rovněž mezi průmyslovými aglomeracemi a venkovem).

Skupina států podskupina států	Rozloha území (km ²)	Počet obyvatel (tis)	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Podíl na rozloze Evropy (%)	Podíl na počtu obyvatel (%)	Odhad HDP/obyvatel (PPP ¹ US\$)	Odhad podílu na objemu HDPEvropy (%)
severní Evropa	1 259 524	24 480	19	12,3	3,5	29 000	5,6
Britské ostrovy	313 553	63 437	202	3,1	9,0	26 700	13,4
kontinentální západní Evropa	614 438	86 665	141	6,0	12,3	27 500	18,8
západní Evropa	927 991	150 102	162	9,1	21,3	27 500	32,1
západní Středomoří	920 396	112 965	123	9,0	16,0	23 000	20,4
Balkán a východní Středomoří	531 702	49 856	94	5,2	7,1	9 400	3,7
Středomoří	1 451 484	162 821	112	14,2	23,1	18 800	24,1
německo-jazyčná střední Evropa	482 343	97 952	203	4,7	13,9	27 500	21,2
středo-východní Evropa	533 617	63 943	120	5,2	9,1	12 100	6,1
Pobaltí	175 116	7 150	41	1,7	1,0	10 300	0,6
střední Evropa a Pobaltí	1 191 076	169 045	142	11,7	24,0	20 900	27,8
východní Evropa²	5 393 029	198 972	37	52,8	28,2	6 600	10,3
EVROPA CELKEM	10 223 718	705 420	69	100,00	100,00	18 000	100,00

Tab. 1 Vnitřní členění Evropy a vybrané charakteristiky v roce 2002.

Pramen: Statistické úřady jednotlivých států, Human Development Report 2004, UNDP, 2004, The World Factbook 2004, CIA, 2004, vlastní výpočty.

Pozn: ¹ - v US dolarech podle parity kupní síly, ² - u Ruska údaje za tzv. Západní makroregion.

Shrnutí kapitoly

Kapitola podává vstupní informace o evropských reáliích. V první části jde především o základní všeobecné, fyzicko-geografické (horizontální a vertikální členitost, hydrografie, klima) a sociálně-geografické skutečnosti (etnické skupiny, religiozita, vybrané charakteristiky politického vývoje). Ve druhé části jsou interpretovány výsledky provedené vlastní regionalizace Evropy: Severní Evropa, Západní Evropa (Britské ostrovy a kontinentální Západní Evropa), Jižní Evropa (západní a střední Středomoří, Balkán a východní Středomoří), Střední Evropa a Pobaltí (německojazyčná Střední Evropa,

středovýchodní Evropa, Pobaltí) a Východní Evropa. Jednotlivé geografické celky jsou představeny s důrazem na historicko-politické souvislosti, včetně vybraných charakteristik současného společenského vývoje.

Otázky k zamyšlení

1. Které regionální celky Evropy lze považovat za relativně homogenní a které za relativně heterogenní? Výsledky prezentujte v posloupnosti následujících generalizovaných znaků: základní geografické charakteristiky, historický vývoj, sociální a ekonomické charakteristiky.
2. Na základě statistických údajů o úrovni HDP na obyvatele proveďte aktuální zařazení jednotlivých evropských zemí do pěti skupin (vysoce nadprůměrná, nadprůměrná, průměrná, podprůměrná a vysoce podprůměrná úroveň HDP).
3. Charakterizujte hlavní existující politicko-hospodářská seskupení evropských zemí včetně stručného přehledu členských zemí.

- **Německo, Spolková republika Německo**
(Deutschland, Bundesrepublik Deutschland)
- **Švýcarsko, Švýcarská konfederace**
(Schweiz, Suisse, Svizzera)
- **Lichtenštejnsko (Lichtenstein)**
- **Rakousko (Republik Österreich)**
- **Maďarsko (Magyarország)**
- **Slovensko, Slovenská republika**
- **Polsko (Polska, Rzeczpospolita Polska)**
- **Litva (Lietuva, Lietuvos Respublika)**
- **Lotyšsko (Latvija, Latvijas Republika)**
- **Estonsko (Eesti Vabariik)**

2.

Středoevropské země

Cíl kapitoly

Seznámíte se se základními socioekonomickými a regionálními charakteristikami celkem deseti středoevropských zemí (nezahrnuta ČR). Pozornost bude věnována především geografické poloze, struktuře a rozložení obyvatelstva, ekonomickým charakteristikám a vnitřnímu členění států.

Časová zátěž

- 8 hodin (přednáškový čas + samostudium)

Způsob studia

- Práce s mapou.

2.1 Německo, Spolková republika Německo (Deutschland, Bundesrepublik Deutschland)

Německo má velmi příznivou polohu v Evropě. Celkově se německé území sklání od jihu na sever a skutečných pohoří je velmi málo. Severoněmecká nížina se splavnými řekami spojenými navzájem průplavy je otevřena k východu do Polska (a tím do Evropy východní), stejně jako na západ do Nizozemska (a tím do Evropy západní). Na severu je pobřeží Baltského a Severního moře s řadou přístavů. Střední a jižní část státu vyplňují pahorkatiny a pohoří (Středoněmecká vysočina), rozčleněné kotlinami a širokými říčními údolím, které umožňují dobré dopravní spojení vnitrostátní i do sousedních států. Hlavní dopravní trasy středního a jižního Německa sledují jednak údolí Rýna, jednak údolí Dunaje. V nejjihnější části státu na hranicích s Rakouskem Alpy poněkud omezují přímé dopravní spojení s jižní Evropou (nejvyšší bod státu nepřesahuje 3000 m n. m.) a soustřeďují je jednak na alpský průsmyk Brenner, jednak na Švýcarsko. Rozloha Německa je 357 tis. km².

Obyvatelstvo

Německo je po Rusku druhý nejlidnatější stát v Evropě. Počet obyvatel dosahuje 82,5 mil., takže průměrná hustota osídlení překračuje 230 obyv./km². Rozmístění obyvatelstva je i tak nerovnoměrné. V mnoha průmyslových oblastech překračuje hustota osídlení 500 obyv./km². Naproti tomu na severovýchodě jsou oblasti, kde hustota zalidnění nepřekračuje 50 obyv./km². Asi 88 % obyvatelstva žije ve městech. Jistou část německého obyvatelstva tvoří přesídlenci z východu (hlavně z území dnešního Polska a České republiky) a jejich potomci. Neněmecké menšiny tvoří na severu Dánové a na východě Lužičtí Srbové. Podstatnější je počet přistěhovalců (absolutně nejvíce v Evropě), v roce 2002 žilo na území Německa více než 7 mil. cizinců a jejich počet stále mírně narůstá. Nejsilnější zastoupení mají mezi nimi Turci (téměř 2 mil.), občané bývalé Jugoslávie (cca 1 mil., zejména jde o Srby a Chorvaty), Italové, Řekové a Poláci, kteří přišli do Německa za prací. Právě migrace cizinců zajišťuje nyní přírůstek obyvatelstva, protože přirozenou měnou obyvatelstva ubývá a populace stárne. Přírůstek obyvatelstva se však týká víceméně jen západních spolkových zemí. Spolkové země na území bývalé NDR naopak migrací ztrácejí především mladé a kvalifikované obyvatelstvo, které se stěhuje na západ státu za lepší životní úroveň (od sjednocení Německa tento odliv dosáhl cca 1 mil. obyvatel). Geografické rozložení věřících obyvatel odráží historické souvislosti. Na severu a východě převládají spíše protestanti, na jihu a v Porýní mají převahu římsí katolíci. Početná je i muslimská komunita mezi přistěhovalci. Naděje dožití při narození je 75 let u mužů a 81 let u žen.

Ekonomika

Hospodářsky je Německo nejsilnější evropskou zemí (díky svým některým relativním ukazatelům i absolutní velikosti). Problémy však přineslo, zejména na počátku devadesátých let, sjednocení Německa. V tzv. nových spolkových zemích (dříve NDR) došlo k prudkému poklesu výroby, který byl doprovázen rychle rostoucí nezaměstnaností.

Rozdíl mezi oběma částmi státu zůstává i v současnosti patrně největším problémem Německa. Zemědělství je velmi intenzivní, vytváří však méně než 2 % HDP a zaměstnává 3,5 % ekonomicky aktivních obyvatel. Zemědělská půda zaujímá přibližně polovinu plochy země. Poměrně vysoký je počet malých a středních farem, ty jsou však z velké části závislé na dotacích, jinak by nemohly konkurovat velkým zemědělským společnostem. Pěstují se zejména obiloviny, brambory, cukrová řepa, zelenina. Největší na světě je produkce chmele, známá je i výroba vína. Více než tři čtvrtiny zemědělské výroby tvoří živočišná výroba zaměřená na chov prasat a skotu. Německo je ve výrobě potravin soběstačné přibližně z 75 %, přesto je řada komodit (např. cukr, mléko), které se vyváží. Země je tedy jedním z největších světových vývozců potravin, na druhé straně je po Spojených státech i jejich druhým největším dovozcem. Nerostné zdroje, na kterých byl původně založen rozvoj průmyslových oblastí, jsou z velké části vyčerpány. Přesto zůstává Německo největším světovým producentem hnědého uhlí (v Lužické pánvi a v oblasti měst Halle a Lipsko) a důležitým producentem draselných solí (Hannover). Významná je i těžba černého uhlí (Porúří - postupně omezována jako nerentabilní ve srovnání s levnými dovozy zejména australského uhlí), zemního plynu (severní Německo a oblast německého sektoru v Severním moři) a kamenné soli (široký pás ve středním Německu a dále Bavorsko). Německá energetika je založena hlavně na spalování fosilních paliv (zejména Porúří), přibližně třetinový je podíl jaderných elektráren a asi desetina produkce elektrické energie pochází z hydroelektráren (alpské řeky). Většina produkce železa a ocele pochází z Porúří. Ve stejné oblasti leží i hlavní centra barevné metalurgie. Hutnictví a barevnou metalurgii ovládají velké koncerny (Krupp-Thyssen). Moderní a konkurenceschopné je německé strojírenství (Bosch). Vyniká výroba dopravních prostředků (zejména automobilů - Daimler-Chrysler, Volkswagen, BMW, Porsche) a obráběcích strojů. Velmi se rozvíjí progresivní hi-tech odvětví, např. elektrotechnický a elektronický průmysl (Siemens, Infineon, Osram,) a přesná mechanika a optika (Carl Zeiss). Světově významný je chemický průmysl s širokým spektrem výrobků (Bayer, BASF). Důležité je i potravinářství (pivovarnictví, masný průmysl, cukrovarnictví) a další průmyslová odvětví (papírenský průmysl, výroba skla a keramiky, výroba stavebních hmot, oděvní průmysl, polygrafický průmysl). Vyspěle německé hospodářství doplňuje i rozvinutá doprava. Německo má jednu z nejhustějších železničních sítí v Evropě. Hustá je i silniční síť; velká část dálnic byla postavena již v první polovině 20. století. Silnice spojující přístavy v Nizozemsku a Belgii s Porúřím a oblastí středního a horního Rýna představují nejzatíženější komunikační osu Evropy (přestože souběžně vedou i železnice a splavný Rýn). Tok Rýna je nejfrekventovanější vodní cestou Evropy. Rýn je navíc spojen kanály i s dalšími vodními toky (Mohan, Dunaj, Labe, Odra) a se Severním mořem. Námořní flotila Německa patří k nejmodernějším na světě. Největším námořním přístavem je Hamburk. Důležitou námořní cestou je Severomořsko-baltský (Kielský) průplav. Letecká doprava je ovládána společností Lufthansa. Frankfurt nad Mohanem patří společně s Londýnem a Paříží k největším leteckým uzlům Evropy. V Německu je hustá síť ropovodů a plynovodů. Přes velký rozvoj průmyslu dominují terciérní aktivity. Meziroční hospodářský růst je soustavný, ale po sjednocení poměrně pomalý (v průměru cca 1 % ročně). Nezaměstnanost se v posledních letech pohybuje kolem 8 %, na východě v "nových" spolkových zemích však překračuje hodnotu 20 %. Hlavním obchodním partnerem je Francie, v německém vývozu následují USA a Británie, v dovozu Nizozemsko a USA. HDP na obyvatele v PPS (v paritě kupní síly; statistické údaje se vztahují k roku 2002) je 27,1 tis. USD.

Německo je federativní republikou, kterou po sjednocení obou částí Německa v roce 1990 tvoří 16 spolkových zemí s poměrně silnými kompetencemi (na úrovni NUTS 1). Ve větších spolkových zemích existují tzv. vládní kraje (kraje, NUTS 2). Německý federalismus navazuje na středověké poměry a na dochovanou regionální identitu. Hlavním městem je opětovně sjednocený Berlín. Leží poněkud excentricky, neboť území za Odrou a Nisou Německou ztratilo v důsledku druhé světové války.

Rozlohou největší zemí je Bayern/Bavorsko. Katolickým náboženstvím a místními tradicemi výrazně ovlivněný region v podhůří Alp má poměrně zachovalou přírodu. Jsou

Regiony

zde rozsáhlé lesní masivy a velká jezera hojně využívaná k rekreaci. Správním centrem je třetí největší město Německa - München/Mnichov. Z průmyslových oborů je zde dominantní strojírenství, zejména výroba automobilů (BMW), elektrotechnika (Siemens), chemický průmysl a farmacie a výroba optických přístrojů. Typická je výroba piva. Druhým hospodářským centrem Bavorska je Nürnberg/Norimberk na severu Bavorska (polygrafický průmysl, výroba hraček, elektrotechnická výroba a strojírenství). Země má 7 krajů, přičemž s naší republikou sousedí Oberpfalz (největší město je Regensburg/Řezno), Niederbayern (tam patří např. Passau/Pasov) a Oberfranken (s Bayreuthem a Bambergem). Počet obyvatel činí 12,4 milionu, hustota zalidnění 176 obyv./km².

Při hranicích se Švýcarskem a Francií leží země Baden-Württemberg/Bádensko-Württembersko. Velkou část území tvoří pohoří Černý les, rozsáhlá zalesněná oblast významná pro cestovní ruch a lázeňství (např. Baden-Baden). Hranici s Francií tvoří řeka Rýn. Údolí řeky Neckar je významnou vinařskou oblastí. Hlavním městem spolkové země je Stuttgart, průmyslové centrum s dominantním automobilovým (Daimler-Benz, Porsche) a elektrotechnickým a strojírenským průmyslem (Bosch). Významným obchodním střediskem je Mannheim. Dalšími významnými městy jsou staré univerzitní město Heidelberg, Karlsruhe a Freiburg. Země se skládá ze 4 krajů. Počet obyvatel činí 10,7 milionu.

Saarland/Sársko je malou spolkovou zemí (1 mil. obyv.) při hranicích s Francií. V minulosti bylo toto území předmětem konfliktů, po obou světových válkách patřilo vždy po určitou dobu pod francouzskou správu. K tehdejší SRN bylo Sársko připojeno v roce 1957. Jedná se o kopcovitou lesnatou oblast s dosud významnou těžbou uhlí. Hlavním městem je Saarbrücken, středisko zejména těžkého průmyslu (hutnictví) a těžby uhlí. Země je známá i produkcí vína.

Severně odtud se rozkládá země Rheinland-Pfalz/Porýní-Falc. Severozápadní část této spolkové země tvoří řídké osídlené vulkanické pohoří Eifel. Proslulá vinařská oblast provází řeku Moselu (i historická města Trier/Trevír a Koblenz jsou spojována s výrobou a prodejem vína). Ohniskem je však široké levobřeží Rýna s městy Mainz/Mohuč (řiční přístav a obchodní a průmyslové centrum s největším vinařským trhem v Německu) a Ludwigshafen (centrum chemického průmyslu). Velkým průmyslovým centrem je rovněž Kaiserslautern (strojírenství, potravinářský průmysl, textilní průmysl atd.). Úzké údolí Rýna je dopravně velmi exponované a turisticky atraktivní. Počet obyvatel činí 4,1 milionu.

Hessen/Hesensko je obdobou předchozí spolkové země, tentokrát však jen na pravém břehu Rýna. Správním střediskem je sice lázeňské město Wiesbaden, největším městem je však Frankfurt am Main (Frankfurt nad Mohanem). Frankfurt je obchodním (i veletržním) a finančním centrem celoevropského významu (velké bankovní domy, burza, německé i evropské bankovní instituce - sídlo Evropské centrální banky, německé centrální banky Deutsche Bundesbank). Zároveň se jedná i o velký dopravní uzel s největším německým mezinárodním letišťem. Samotný Frankfurt má "jen" něco přes 600 tis. obyvatel, je však jádrem aglomerace (nazývané podle protékajících řek Rhein-Main), kde žije zhruba 3,5 mil. obyvatel. Na severu země na řece Fulde leží Kassel, historické hlavní město Hesenska. Centrem jižní části Hesenska je Darmstadt. Země se skládá ze tří krajů. Počet obyvatel činí 6,1 milionu.

Nejlidnatější německou spolkovou zemí je Nordrhein-Westfalen/Severní Porýní-Vestfálsko. Země se podílí téměř jednou čtvrtinou na průmyslové výrobě a hrubém domácím produktu celého Německa. Jejím centrem je rozsáhlá průmyslová konurbace podél rýnského přítoku Ruhr - Porýří (s uhelnými doly, hutěmi a ocelárnami, strojírenským, chemickým, textilním a potravinářským průmyslem). Tato oblast (označovaná jako Ruhrstadt, Ruhrgebiet eventuelně Rhein-Ruhr North), která mj. zahrnuje města Duisburg, Essen, Dortmund nebo Bochum, představuje největší koncentraci obyvatelstva v rámci Německa (více než 6 mil. obyvatel). Správním střediskem Severního Porýní-Vestfálska a střediskem obchodu je Düsseldorf. Největšími městy jsou však již zmíněný Essen (s velkou koncentrací obchodních aktivit a průmyslu: hutnictví, strojírenství, elektrotechnika) a Dortmund

(výroba piva a oceli). Město Duisburg ležící při ústí řeky Ruhr do Rýna je největším německým vnitrozemským (říčním) přístavem a jedním z největších v Evropě. Další města jako Münster, Kolín nad Rýnem, Bonn, Aachen/Cáchy, ležící mimo průmyslovou oblast Porúří, jsou známá spíše jako historická, obchodní, školská a kulturní centra. Země se skládá z 5 krajů, z toho dva zahrnují Porúří. Počet obyvatel činí 18,1 milionu, hustota zalidnění 530 obyv./km².

Většinu území spolkové země Niedersachsen/Dolní Sasko, která se rozkládá v nížinách při pobřeží Severního moře, tvoří mozaika úrodné zemědělské půdy, vřesoviš • rašeliniš • a tzv. marší, jihovýchodní cíp však zahrnuje i západní část pohoří Harz. Centrální oblast a východ jsou zemědělsky méně významné (rozsáhlá rašeliniště). Významná zemědělská oblast se nachází spíše na jihu země. Poměrně rozsáhlá je těžba energetických surovin - lignitu, ropy, zemního plynu a rašeliny. Průmysl je zaměřen zejména na montáž automobilů, strojírenství, elektrotechniku a chemii. Výhodnou dopravní polohu má správní středisko Hannover (průmyslové, veletržní a kulturní město), další velká města jsou Wolfsburg (sídlo koncernu VW) a Braunschweig, obě na jihovýchodě, a Osnabrück na jihozápadě. Země se skládá ze 4 krajů. Počet obyvatel činí 8,0 milionu.

Na březích řeky Vezery (německy Weser) leží nejmenší německá spolková země Brémy/Bremen. Jedná se o historické přístavní (hansovní) město s rozsáhlými loděnicemi, rafineriemi, potravinářským, textilním, automobilovým a elektrotechnickým průmyslem. K Brémám patří i územně oddělený přístav Bremerhaven (nejvýznamnější rybářský a dále kontejnerový přístav, středisko německého námořního a polárního výzkumu). Počet obyvatel činí pouhých 0,7 milionu.

Hamburg/Hamburk jako druhé největší město Německa (1,7 mil. obyv.) je rovněž samostatnou spolkovou zemí. Leží v ústí řeky Labe do Severního moře a je největším přístavem s významným průmyslem (petrochemickým, strojírenským, potravinářským a elektrotechnickým) a rozsáhlým terciérním sektorem včetně nadnárodních distribučních služeb.

Nejseverněji položenou spolkovou zemí je Schleswig-Holstein/Šlesvicko-Holštýnsko, rozkládající se mezi Severním a Baltským mořem. Jde o zemědělskou oblast s chovem skotu, pěstováním cukrovky, obilovin, zeleniny atd. Průmysl je soustředěn hlavně v přístavních městech Kiel (hlavní město s velkými loděnicemi a střediskem mořského výzkumu) a Lübeck na pobřeží Baltského moře. Severofrišské ostrovy mají jistý rekreační potenciál. Počet obyvatel činí 2,8 milionu.

Mecklenburg-Vorpommern/Meklenbursko-Přední Pomořansko na severovýchodě je zemí mnoha jezer, morén a rašeliniš • Při pobřeží je celá řada ostrovů, které slouží rekreaci (největší je Rügen, česky Rujana). Země je velmi řídko osídlena (75 obyv./km²) a orientována převážně na zemědělství, rozsáhlý je zejména chov skotu. Významné je i lesnictví. Z průmyslových odvětví mají zastoupení strojírenský, elektrotechnický, dřevozpracující a potravinářský průmysl. Hlavním městem je Schwerin, největším městem je však přístavní Rostock. Počet obyvatel činí jen 1,7 milionu.

Brandenburg/Braniborsko je spolkovou zemí, která obklopuje hlavní město Berlín. Jde o rovinatou zemědělsko-průmyslovou zemí s řídkým zalidněním (kromě prstence kolem Berlína). Hlavním městem je Potsdam/Postupim na jihozápadním okraji Berlína, která proslula jako centrum cestovního ruchu (rozsáhlé zámecké areály, parky, jezera) a sídlo mnoha vysokých škol. U hranic s Polskem leží Schwedt s rafinerií ropy. Střediskem jihovýchodní části Braniborska je Cottbus/Chotěbuz s textilním, elektrotechnickým, dřevozpracujícím a potravinářským průmyslem. V okolí je rozvinuta těžba hnědého uhlí povrchovým způsobem (Lužická pánev). Počet obyvatel činí 2,6 milionu.

Sachsen-Anhalt/Sasko-Anhaltsko je spolkovou zemí při Labi. Povrch je převážně nížinný, na jihozápadě se však zdvihá pohoří Harz. Rozsáhlé oblasti jsou devastovány těžbou hnědého uhlí, těží se i zemní plyn a draselné soli. Správním střediskem je Magdeburg (s chemickým a strojírenským průmyslem). Střediskem těžby soli je Halle s významným

chemickým, ale i papírenským a polygrafickým průmyslem. Rozsáhlá území jsou zemědělsky využívána. Země se skládá ze tří krajů. Počet obyvatel činí 2,5 milionu.

Chudou spolkovou zemí v pomyslném středu dnešního německého území je Thüringen/Durynsko, země s kopcovitou lesnatou krajinou a četnými menšími městy. V jižní polovině se rozkládá masiv Durynského lesa (rekreační oblast), severní polovina země je spíše zemědělskou oblastí. Hlavním městem je Erfurt, dalším průmyslovým centrem je Jena (s výrobou optických přístrojů, přesným strojírenstvím a farmaceutickým průmyslem). Weimar (česky Výmar) je atraktivním historickým městem. Počet obyvatel činí 2,4 milionu.

U hranic s Českou republikou leží spolková země Sachsen/Sasko. Povrch, na severu ještě nížinný, se na jihu postupně zvedá do Krušných hor. Jedná se o zemědělsko-průmyslovou oblast s hustou sítí měst. Tradiční těžba hnědého uhlí a rud barevných kovů v současnosti klesá, je však příčinou devastace rozsáhlých oblastí. Správním střediskem je město Dresden/Drážďany, historické a univerzitní město se stále ještě rozsáhlým průmyslem (např. výroba kancelářských strojů, porcelánu, letecký průmysl, textilní průmysl atd.). Dalšími velkými městy jsou veletržní Leipzig/Lipsko a Chemnitz/Kamenice. Tato tři města se stala středisky vládních krajů, přičemž Česká republika sousedí s kraji Chemnitz a Dresden. Počet obyvatel Saska činí 4,3 milionu, hustota zalidnění dosahuje 236 obyv./km².

Poslední spolkovou zemí je největší město Německa Berlin/Berlín. Po sjednocení Německa byl v roce 1990 prohlášen hlavním městem a v roce 1991 bylo rozhodnuto o přesunutí vládních institucí z bývalého hlavního města SRN Bonnu. Postupně se opět stává přední obchodní a kulturní metropolí Evropy. Většina obyvatel je zaměstnána ve veřejných a státních službách. Průmysl je orientován na strojírenství, chemický průmysl, elektrotechniku, oděvní, nábytkářský a potravinářský průmysl. Nová správní čtvrtě města se intenzivně buduje poblíž někdejší berlínské zdi. Počet obyvatel dosahuje 3,4 milionu.

2.2 Švýcarsko, Švýcarská konfederace (Schweiz, Suisse, Svizzera)

Švýcarsko je vnitrozemský stát. Svou rozlohou přibližně 41 tis. km² (téměř stejně jako Slovensko) se řadí k menším evropským zemím. Hraničí na severu s Německem, na východě s Rakouskem a Lichtenštejnskem, na jihu a jihovýchodě s Itálií a na západě s Francií. Švýcarsko patří k nejvýše položeným státům v Evropě, s průměrnou nadmořskou výškou přes 1300 m n. m. Pohoří Alpy zabírá přibližně 60 % státního území a vyplňuje střední, jižní a jihovýchodní část země a dělí se na dvě pásma (severní a jižní), která od sebe dělí údolí Rhône a horního Rýna (Rhein). Horské masivy jsou značně vysoké (nejvyšší štít okolo 4600 m n. m.) s věčným sněhem a rozsáhlými ledovci v nejvyšších partiích. Ve střední části země se rozkládá Švýcarská plošina (Mittelland), která tvoří pouze přibližně 30 % území, ale soustřeďuje se zde většina hospodářských aktivit a žije zde více než 75 % obyvatel Švýcarska. Podél hranic s Francií se táhne horské pásmo Švýcarský Jura, z velké části lesnaté a dosahující nadmořských výšek okolo 1500 m n. m. Švýcarsko má početné horské řeky, které jsou důležitým zdrojem elektrické energie, a rovněž velká jezera, která jsou využívána zejména k rekreačním účelům. Pro dopravu byly vždy velmi důležité alpské průsmyky (Velký sv. Bernard, sv. Gotthard, Simplon, Bernina, Furka, atd.).

Obyvatelstvo

Počet obyvatel je přibližně 7,3 mil., proto je také hustota zalidnění značně vysoká - 177 obyv./km². Ačkoliv je obyvatelstvo země vnitřně homogenní (naprostá většina obyvatel se hlásí ke švýcarské národnosti), uplatňují se hned čtyři tzv. národní jazyky: němčina, francouzština, italština a rétorománština. Zatímco první tři jsou oficiálními úředními jazyky federálních institucí, rétorománštinu tyto instituce používají pouze v úředním styku s rétorománsky mluvícím obyvatelstvem (tohoto určitého zrovnoprávnění dosáhla rétorománština až v roce 1996). Používání jednotlivých jazyků je ve Švýcarsku zřetelně geograficky diferencováno a jazykové oblasti často kopírují hranice kantonů. Většina švýcarských kantonů tak má pouze jednu úřední řeč (nejčastěji němčinu). Jen tři kantony

(Berne/Bern, Fribourg/Freiburg a Valais/Wallis) mají dva úřední jazyky, a to francouzštinu a němčinu a pouze jeden kanton (Graubünden/Grischun/Grigioni) je "trojjazyčný" (němčina, rétorománština a italština).

Také z hlediska počtu mluvčích jsou jednotlivé jazyky ve švýcarské společnosti zastoupeny velmi nerovnoměrně. Téměř 64 % populace (v centrálních, východních a severních kantonech) udává jako svůj "hlavní" jazyk němčinu (se silným dialektem - tzv. švýcarská němčina), francouzsky mluví zhruba 20 % obyvatel (zejména v západních kantonech), necelých 7 % obyvatel na jihu mluví italsky a rétorománštinu používá méně než 1 % Švýcarů. Zbýlých zhruba 9 % obyvatelstva uvádí jiný jazyk, nebo • Švýcarsko má i velký počet přistěhovalců. Vzhledem k tomu, že získání švýcarského občanství je velmi náročný a dlouhodobý proces, žije řada z nich na švýcarském území jako cizinci, a to i více než 10 let. V roce 2001 jejich počet dosáhl téměř 1,5 mil., tedy asi 20 % celkového počtu obyvatel. Většinou se o jedná o osoby jihoslovanského, italského, portugalského, španělského či tureckého původu.

Věřící obyvatelstvo je rozděleno vcelku rovnoměrně mezi katolíky a protestanty. Zatímco ještě po druhé světové válce byl vyšší podíl protestantů, v současnosti již převážně díky imigrantům mírně převažují katolíci. Rovnoměrná a hustá sí • měst vyplňuje Mittelland, největším městem je Zürich, centrální polohu má hlavní město Bern. Naděje dožití při narození je 76 let u mužů a 82 let u žen.

Švýcarsko patří mezi hospodářsky nejvyspělejší státy světa, přičemž nerostné zdroje Švýcarska jsou docela malé. Přírodní podmínky nejsou příliš vhodné pro zemědělství. Přesto zdejší skot chovaný na horských loukách (tzv. alpský typ chovu) patří svojí užitkovostí k nejlepším v Evropě. Z rostlinné výroby je významnější pouze pěstování vinné révy (na jihozápadě státu) a ovoce. Zemědělství je subvencováno ještě ve větším rozsahu, než je tomu v EU. Průmysl Švýcarska je charakteristický vysokou specializací a obory s vysokou přidanou hodnotou. Tradiční je výroba jemné mechaniky a měřících přístrojů, silný je elektronický a elektrotechnický průmysl. Chemický průmysl se zaměřuje zejména na lehkou chemii (speciální barviva, umělá vlákna), nejvýznamnější je však farmaceutický průmysl. Potravinářský průmysl je orientován zejména na zpracování mléka a tradiční je i výroba čokolády. Na hydroenergetickém potenciálu spočívá speciální hutní výroba (feroslitiny, slitiny hliníku ad.), která využívá dovezených surovin a materiálů. Výrobní koncentrace není příliš velká, přesto některé průmyslové koncerny (např. Alusuisse - výroba hliníku, Brown Boveri - elektrotechnika, Roche - chemie a farmaceutický průmysl, Novartis - farmaceutický průmysl, Nestlé - potravinářství) přesáhly svým vlivem hranice země a působí jako typické nadnárodní koncerny nebo jejich součástí.

Část švýcarské prosperity je založena na dobře fungujícím a důvěryhodném bankovníctví a pojiš • ovnictví. Celý bankovní systém má zhruba 340 bank (v roce 2003) s mnoha tisíci pobočkami v samotném Švýcarsku i ve světě. Finanční zdroje, infrastruktura na světové úrovni, politická stabilita a neutralita jsou lákadla pro mnoho významných obchodních firem a mezinárodních institucí. Ve Švýcarsku sídlí například Světová obchodní organizace (WTO), Mezinárodní organizace práce (ILO), Mezinárodní výbor červeného kříže (ICRC), Mezinárodní olympijský výbor (IOC) nebo část administrativy OSN. Mimo jiné i proto je relativně přísně dodržovaná a velmocemi respektovaná neutralita jedním ze základních kamenů švýcarské zahraniční politiky. Švýcarsko i nadále stojí mimo vojenská a politicko-hospodářská uskupení (není členem EU ani NATO), členem OSN se stalo až po referendu v roce 2002. Z významnějších ekonomických organizací či dohod je členem pouze WTO, Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) a společně s Lichtenštejnem, Norskem a Islandem také Evropského sdružení volného obchodu (EFTA).

Vzhledem ke své poloze zaujímá Švýcarsko významnou pozici v evropské mezinárodní silniční, železniční i letecké dopravě. Je významnou tranzitní zemí, dopravně integrovanou do evropských poměrů. Švýcarský dopravní systém má vysokou spolehlivost, hustou dopravní sí • pověstná je časová návaznost různých druhů dopravy. Významným zdrojem příjmů je cestovní ruch, který využívá terénů pro vysokohorskou turistiku, velkého množství

Ekonomika

výborně vybavených lyžařských areálů, ale i celé řady historických památek a přírodních zajímavostí. HDP na obyvatele dosahuje asi 30,0 tis. dolarů (je to sice méně než v Lucembursku, ale lucemburský srovnávací základ je velmi malý). Ekonomika země je dlouhodobě založena na rozvoji terciárního sektoru. Podíl obyvatelstva pracujícího ve službách tak dosahuje bezmála 70 % (průmysl se podílí přibližně 25 %, zaměstnanost v zemědělství nedosahuje ani 5 % ekonomicky aktivního obyvatelstva). Meziroční růst HDP je poměrně nízký (pro Švýcarsko však podobně jako např. pro Nizozemsko je významnější ukazatel růstu HNP). V evropských poměrech velmi nízká míra nezaměstnanosti se v posledních letech zvýšila, přesto se stále pohybuje mezi 3 - 4 %. Inflace je dlouhodobě blízka nule (kolem 1 %). Velký objem veřejných rozpočtů je orientován na zdravotnictví. Hlavním obchodním partnerem je Německo, ve vývozu následují USA a Francie, v dovozu Francie a Itálie.

Regiony Ačkoliv se v oficiálním názvu státu objevuje termín "konfederace", je Švýcarsko považováno spíše za federaci, která se skládá z 26 suverénních kantonů a polokantonů (šest tzv. polokantonů téměř ve všech ohledech stojí na úrovni ostatních 20 kantonů). Každý kanton nebo polokanton má vlastní parlament, vládu, soudy, zákony, rozpočet a dokonce i ústavu. Pro konstrukci regionů NUTS 2 jsou kantony formálně sdruženy

Région lémanique (*režjon lemanik*) je těžištěm spíše frankofonní části Švýcarska. Zahrnuje se do něj celý severní a západní břeh Ženevského jezera (Lac Léman) a dále údolí horní Rhôny. Největší města jsou Genève (*ženév*, Ženeva), sídlo nadnárodních organizací (včetně některých agentur OSN), a Lausanne (*lózán*, toto město je sídlem Mezinárodního olympijského výboru). Významným střediskem turismu je Zermatt (pod masivem Matterhornu) v německy hovořící části kantonu Valais/Wallis. Počet obyvatel činí 1,3 milionu.

Espace Mittelland (*espas mitlland*/Mittellandský prostor) je kontaktní oblastí němčiny a francouzštiny, současně je to region s hlavním městem Bernem. Region sahá od francouzských hranic až po Bernské Alpy (turisticky atraktivní skupina s výškami nad 4000 m n. m.). Město Solothurn proslavila především značka náramkových hodinek Swatch. Neuchâtel je známý výrobou hodinek, elektroniky a čokolády. Kantony Berne/Bern a Fribourg/Freiburg, se stejnojmenným správním střediskem, prochází francouzsko-německá jazyková hranice. Počet obyvatel činí 1,7 milionu.

Malým ale důležitým regionem je Nordwestschweiz/Severozápadní Švýcarsko kolem města Basel/Bazilej. Město je na strategickém místě na kontaktu s francouzskou a německou hranicí. Bazilej patří k nejbohatším městům Švýcarska, rozvíjí se hlavně farmaceutický průmysl a biotechnologie. Počet obyvatel činí 1 milion, hustota zalidnění přesahuje 500 obyv./km².

Rovněž malým regionem je i Zürich/Curych, zahrnující kanton a současně i stejnojmenné největší švýcarské velkoměsto. Zürich (cca 340 tis., s aglomerací však více jak 1 mil. obyv.) je historické město s rozsáhlým finančním a obchodním sektorem (město je sídlem většiny významných švýcarských firem a nejvýznamnějším finančním centrem země). Počet obyvatel činí 1,2 milionu, hustota zalidnění přesahuje 700 obyv./km².

Ostschweiz/Východní Švýcarsko zabírá s téměř 12 tis. km² více než 1/4 rozlohy státu a je tak největším z uvedených regionů. Jde o poměrně heterogenní region, který sjednocuje jen poloha v povodí horního Rýna. Zahrnuje průmyslové kantony na hranicích Německa (kantony Schaffhausen a Glarus jsou pokládány za nejprůmyslovější ve Švýcarsku, město Sankt Gallen je známo textilním a farmaceutickým průmyslem) i turisticky atraktivní lokality na jihovýchodě státu (hlavními středisky turismu jsou Davos a Sankt Moritz v kantonu Graubünden). Počet obyvatel činí 1,1 milionu. Velkou část regionu tvoří Alpy, hustota zalidnění je proto pouze 91 obyv./km².

Zentralschweiz/Střední Švýcarsko obsahuje kantony spojené se vznikem švýcarského státu (kolem Vierwaldstättského jezera). Také tento region je velmi heterogenní, polovina

obyvatel žije v kantonu Luzern, jehož stejnojmenné středisko je známo mnoha historickými památkami. Počet obyvatel činí 0,7 milionu.

Ticino je jediným kantonem, kde je většinovým jazykem italština. Je také jediným, který leží na jižních svazích Alp, které jej oddělují od většiny švýcarského území (dopravní spojení umožňuje především průsmyk sv. Gothard). Poměrně výrazný sklon území k jihu dává dobré předpoklady pro využívání vodní energie. Díky geografické poloze má Ticino také poněkud příznivější podmínky pro rostlinnou produkci (např. vinná réva, tabák, pšenice) a letní rekreaci (zejména na pobřeží jezer Lago di Maggiore a Lago di Lugano) než většina ostatních švýcarských regionů. Locarno, Lugano a Bellinzona (správní centrum kantonu) jsou významná střediska turismu.

2.3 Lichtenštejnsko (Liechtenstein)

Lichtenštejnsko je malé středoevropské knížectví, rozkládající se na pravém břehu horního Rýna. Hraničí jen s Rakouskem a se Švýcarskem, se kterým má celní unii a společnou měnu. Povrch je v západní části tvořen plochou říční nivou, jihovýchodní polovina země je hornatá a hustě zalesněná (nejvyšší vrchol má 2600 m n. m.). Rozloha tohoto ministátu je 160 km², počet obyvatel se pohybuje okolo 34 tis. Hlavním městem je Vaduz (*faduc*), důležité mezinárodní finanční centrum. Obyvatelstvo hovoří německy a většina se hlásí k římskokatolickému náboženství. Více než jedna třetina obyvatel jsou ovšem cizinci (zejména Švýčari a Rakušané). Lichtenštejnsko je vedle Monaka pokládáno za zemi s nejvyšší životní úrovní. Rozhodující příjmy plynou z velikého množství zahraničních firem, které mají v Lichtenštejnsku (pověstnému liberálními daňovými zákony) zaregistrováno své formální sídlo. Významným zdrojem příjmů jsou i cestovní ruch, emise známek ale i exportně orientovaný průmysl na bázi hi-tech (elektronika, přesné strojírenství, farmacie). Dříve dominantní zemědělství v současné době zaměstnává méně než 2 % ekonomicky aktivních obyvatel. Územím procházejí i důležité silniční a železniční trasy.

2.4 Rakousko (Österreich, Republik Österreich)

Rakousko je vnitrozemským státem s rozlohou přibližně 84 tis km² (nejdelší hranice se SRN a dále s ČR). Různorodost krajinných typů s převahou hornatin je velmi příhodný pro rozvoj cestovního ruchu (5 národních parků) a má i značný hydroenergetický potenciál. Z nerostných zdrojů má světový význam těžba magnezitu, významná je dále i těžba kamenné soli a z regionálního pohledu těžba zemního plynu a ropy. Podíl zemědělské půdy dosahuje asi jen 1/3 rozlohy státu (nadpoloviční podíl luk a pastvin). Naopak podíl lesní půdy přesahuje 40 % a Rakousko tak patří mezi nejvíce zalesněné evropské země. Rakouskem protéká druhý nejvýznamnější evropský veletok Dunaj, tvořící nejvýznamnější sídelní a dopravní osu.

Počet obyvatel se pohybuje okolo 8,1 milionu, tj. hustota činí asi 96 osob/km². Již delší dobu záporný přirozený přírůstek je překrýván imigrací, v posledním období je tak vykazován mírný nárůst počtu obyvatel. Naděje dožití při narození je 75 let u mužů a 81 let u žen. Národnostně jde o homogenní stát s výraznou religiozitou (dominují římská katolíci). Pro sídelní strukturu je charakteristický relativně vysoký podíl venkovského osídlení a historicky podmíněná koncentrace obyvatelstva do hlavního města Vídně. Rakouská republika má spolkové (federativní) uspořádání, z mezinárodně-právního hlediska je významnou skutečností zakotvení principu neutrality.

Rakouská má vysoce rozvinutou tržní ekonomiku. Hlavními konkurenčními výhodami je vysoce kvalifikovaná pracovní síla, kvalitní institucionální zabezpečení a tradičně vysoká úroveň úspor. Ve státním sektoru působí dvě skupiny podniků - spolkové a zestátněné. Spolkové podniky jsou předmětem státního monopolu (tabákové výrobky, železnice atd.). K firmám zestátněným po skončení druhé světové války patřily zvláště strategické podniky energetického, hutního a chemického průmyslu. Zestátněný průmysl byl po válce motorem

Obyvatelstvo

Ekonomika

rakouského hospodářství, vykazoval podstatné odvozy do státní pokladny a vytvářel největší část nových investic. Od poloviny 70. let však začal jeho podíl klesat a postupně se z něj stal spíše příspěvkový a chráněný sektor, využívaný pro udržení zaměstnanosti. V posledních letech zde však probíhá poměrně rozsáhlá privatizace. Rakouský průmyslový holding (ÖIAG), na nějž byla správa těchto podniků převedena, tak držel na konci roku 2003 podíly jen v sedmi společnostech (např. ÖMV, Voest Alpine, VA TECH nebo Telekom Austria). V primárním sektoru je v současnosti zaměstnáno pouze asi 5 % pracovní síly. Rakousko však patří k zemím vysoce oceňujícím mimoprodukční funkce zemědělské výroby. V zemědělství převažuje živočišná výroba - tradiční chov skotu zejména na mléko v horských oblastech a chov prasat na východě země. Sekundární sektor (průmysl a stavebnictví) se na celkové zaměstnanosti podílí přibližně 1/3. Charakteristickým rysem rakouského průmyslu je exportní orientace (SRN, dále Itálie a Francie) a vysoký počet malých a středních podniků. Významná produkce elektrické energie je téměř ze 3/4 založena na vodních elektrárnách (Rakousko se jako první na světě zreklo výroby jaderné energie). Starou tradici má strojírenský průmysl, který je v současnosti známý především vývozem investičních celků (méně významné postavení má automobilový průmysl). Exportně poměrně úspěšné jsou i moderní podniky hutnického průmyslu. V chemickém průmyslu dominuje státem kontrolovaná ÖMV s diverzifikovanou strukturou výroby. Významově dále následují potravinářský a dřevozpracující průmysl (dobrou úroveň mají i některé obory elektrotechnického, sklářského a stavebního průmyslu). Rozhodující podíl na pracovních příležitostech má již delší dobu terciární sektor (nyní okolo 2/3), který je výrazně orientován na mezinárodně obchodovatelné služby. Rozvinutý je zejména bankovní sektor (Erste Bank, Bank Austria Creditanstalt), nejsilnější mezinárodní postavení však má cestovní ruch, kde Rakousko vykazuje v rámci členů EU nejvyšší podíl odpovídajících příjmů na HDP. Hodnota HDP na obyvatele (29,2 tis. dolarů) patří k nejvyšším v Evropě. Pro moderní dopravu s kvalitní technickou infrastrukturou je typický vysoký podíl tranzitní dopravy.

Regiony Rakouské spolkové země se v průběhu historie utvářely pod výrazným vlivem přírodních poměrů jako specifické hospodářské a kulturní celky. Nejbohatší spolkovou zemí je Wien/Vídeň (1,6 mil. obyv.). Je jednou ze světových kulturně-spoolečenských metropolí, kde sídlí řada mezinárodních organizací (třetí centrum OSN, Mezinárodní agentura pro atomovou energii - IAEA, Organizace zemí vyvážejících ropu - OPEC) a v souladu s tím patří i mezi pět turisticky nejnavštěvovanějších měst Evropy. Základem dynamického rozvoje její ekonomiky je sektor služeb, přičemž ovšem zůstává nejvýznamnějším rakouským průmyslovým centrem (zejména oborů hi-tech).

Sousedící Niederösterreich/Dolní Rakousko (hlavní město Sankt Pölten) je největší a spolu s Vídní a Horním Rakouskem i nejlidnatější spolkovou zemí (1,6 mil. obyv.). Nejrychlejší socioekonomický rozvoj zaznamenávají oblasti přilehlé k Vídní, jejíž vysoce rozvinutý terciární sektor logicky obsluhuje i velkou část firem a obyvatel Dolního Rakouska. Problémy jsou tak spíše spojeny s rozvojem vzdálenějších historických průmyslových center.

Oberösterreich/Horní Rakousko (Linz) je po Vídní ekonomicky druhou nejsilnější spolkovou zemí s výrazně exportně orientovaným průmyslem. Jejím těžištěm je centrální část v trojúhelníku měst Linz - Wels - Steyr, která představuje nejprůmyslovější část Rakouska (koncern Voest-Alpine). Turisticky atraktivní je zejména hornorakouská jezernatá část Solné komory/Salzkammergut.

Nejméně lidnatou (0,3 mil. obyv.) a nejchudší spolkovou zemí je Burgenland (Eisenstadt). Na rozdíl od ostatních spolkových zemí hraje v její ekonomice významnou roli zemědělství. Hlavním stimulem dalšího rozvoje je vzkvétající cestovní ruch kolem Neziiderského jezera.

Steiermark/Štýrsko (Graz) je jako nejvíce zalesněná spolková země též nazýváno zeleným markrabstvím. Kdysi nejvýznamnější oblast těžkého průmyslu v údolích řek Mur a Mürz výrazně ztratila svůj význam. Naproti tomu staré průmyslové centrum Graz prodělalo

úspěšnou restrukturalizaci a zaujímá dnes v Rakousku čelné postavení v inovační aktivitě, zejména v oblasti automobilové výroby (Magna Steyer).

Kärnten/Korutany (Klagenfurt) jsou po Tyrolsku a Solnohradsku nejvýznamnější spolkovou zemí z hlediska rozvinutosti cestovního ruchu, známou krásou a čistotou svých jezer. V rámci relativně málo rozvinutého průmyslu hraje významnější roli především exportně orientovaný dřevozpracující a papírenský průmysl.

Salzburg/Solnohradsko má převážně turisticky atraktivní horský ráz. Sídlně přitažlivé hlavní město Salzburg lze pokládat za evropsky významné středisko cestovního ruchu, s nadprůměrně dynamickým rozvojem zejména finančních služeb. Ekonomickému rozvoji celého regionu napomáhá i výhodná poloha na hranicích s Bavorskem.

Nejvýraznější alpský charakter má spolková země Tirol/Tyrolsko (Innsbruck), s územně oddělenou částí Východního Tyrolska. Ekonomický rozvoj je založen na sektoru služeb, zejména cestovním ruchu, kde má Tyrolsko v rámci Rakouska vedoucí postavení a patří tak k nejvýznamnějším evropským turistickým regionům (zejména oblast Innsbrucku a Kitzbühelu). Důležitý je i silniční tranzit mezi jihem Německa a severem Itálie (průsmyk Brenner).

Vorarlberg (Bregenz) je po Vídni nejmenší spolkovou zemí. Podíl výrazně exportně orientovaného průmyslu na zaměstnanosti zůstává nejvyšší ze všech spolkových zemí (silné ekonomické vazby se Švýcarskem do značné míry vyrovnávají jistou izolaci od zbytku Rakouska).

2.5 Maďarsko (Magyarország)

Maďarsko (maďarská výslovnost je *modorország*) je podunajským středoevropským státem bez přístupu k moři. Má rozlohu 93 tis km² (více než Česká republika), hraničí se 7 státy, přičemž nejdelší hranici má se Slovenskem. Maďarsko je vlastně centrální částí někdejších historických Uher (názvy odvozené od latinského slova Hungaria se v jiných jazycích vztahují jak k Uhrám, tak i k Maďarsku). Současné vymezení hranic pochází teprve z období po první světové válce (Trianonská smlouva). Maďarsko je většinou nížinaté (jediný vrchol s výškou nad 1000 m n. m. je na severu státního území) a převládají roviny. Klima je středoevropského typu s rysy kontinentality. Vysoké zastoupení má orná půda, často dobré bonity. Lesů je málo. Proto má Maďarsko vcelku lepší předpoklady pro zemědělství než jeho sousedé. Z nerostných zdrojů mají jistý význam rudy hliníku, poměrně málo je paliv (zejména hnědé uhlí, místy ropa, zemní plyn, černé uhlí). Maďarskem protékají Dunaj a Tisa, poměrně velkou rozlohu má jezero Balaton.

Počet obyvatel je srovnatelný s Českou republikou (10 milionů), podíl dětské složky je ještě o něco nižší než u nás, po stagnaci již dochází k malým úbytkům obyvatelstva. Hustota zalidnění je 109 obyv./km². Naděje dožití při narození je 68 let u mužů a 76 let u žen. Národnostně jde o homogenní stát, naopak v sousedních státech žijí velké maďarské menšiny (nejvíce v Rumunsku). Spjatost s osudy zahraničních Maďarů vede někdy k politice, která není vždy akceptována v sousedních státech. Pro sídelní strukturu je charakteristická značná koncentrace obyvatelstva do hlavního města a přítomnost velkých venkovských obcí. Stupeň urbanizace (65 %) je podobný jako v Rakousku. Rozsáhlá byla vždy emigrace Maďarů do zahraničí, především do Rakouska, ale i do Německa, Británie a Francie. Naopak pro Maďary z Rumunska a Ukrajiny je Maďarsko migračně velmi atraktivní. Většinu věřícího obyvatelstva představují římský katolíci (téměř 70 %), významnou menšinou především na východě státu jsou kalvinisté (21 %).

Obyvatelstvo

Radiální uspořádání dopravních os kolem Budapešti a státní hranice bez výrazných bariér (největší hraniční bariérou je část toku Dunaje na severozápadě státu) umožňují Maďarsku, aby hrálo trvale výraznou dopravní a obchodní úlohu ve středoevropském a balkánském prostoru. Maďarsko je stát s transformující se ekonomikou, dokonce s poněkud delším transformačním obdobím v porovnání s dalšími státy (reformy zde totiž začaly dříve) a se

Ekonomika

vstřícnou politikou vůči zahraničním investorům, kteří je zejména v první polovině devadesátých let v rámci postkomunistické Evropy výrazně preferovali. Relativně významným článkem ekonomiky je zemědělství. Hospodářská situace je nejméně od roku 1997 konsolidovaná, se stabilním růstem. Míra inflace je dlouhodobě vyšší než v České republice, na konci 90. let dosahovala (přes své snížení) ještě asi 10 %. HDP na obyvatele činí 13,4 tis. dolarů, což je poněkud méně než u nás a o něco více než na Slovensku. Míra nezaměstnanosti je celkově nižší než v ČR, nejlepší situace je v hlavním městě a na západě státu, nejhorší na severovýchodě. Rozhodujícím obchodním partnerem je Německo. Maďarský průmysl je značně závislý na dovozech. Oslabení nástupců družstevního sektoru v zemědělství bylo radikálnější než u nás. Velké řeky jsou splavné, největší důležitost má plavební trasa dunajská. Silně rozvinutý terciérní sektor je mimořádnou výsadou hlavního města. Hlavní turistickou oblastí jsou kromě atraktivního hlavního města i břehy Balatonu.

Regiony

Maďarsko stále respektuje ve své územní správě historické územní jednotky, takže stabilním územním článkem je 20 žup (*megye, medě*). Ty jsou pro tvorbu regionů NUTS 2 sdruženy do 7 plánovacích regionů. V této souvislosti lze poznamenat, že názvem Dunántúl je označováno území západně od toku Dunaje. Vytvoření novotvaru (Zadunajsko, Transdanubia) by bylo nadbytečné, ve skutečnosti jde o historickou Panonii v užším slova smyslu.

Metropolitní region Közép-Magyarország/Střední Maďarsko zahrnuje 2 župy, z nichž župa Pest (*pešt*) je širším prstencem kolem hlavního města Budapešti (maďarsky Budapest). Budapešť, která je nespornou metropolí státu je současně i lázeňským střediskem (cca 120 pramenů). Více než čtvrtina všech pracovních míst ve státě je soustředěna právě do hlavního města, průmysl je spíše v levobřežní části města, v Pešti (Pest). V průmyslu dominuje strojírenství, potravinářství, elektrotechnický, chemický, farmaceutický, textilní a oděvní průmysl. Modernizované letiště Ferihegy (*ferihed'*) patří k nejlepším ve střední Evropě. Jižně od města je i petrochemie (Százhalombatta). Součástí bezprostředního rekreačního zázemí Budapešti (severně od města) je malebná soutěska Dunaje (mj. i s hradem Visegrádem).

Közép-Dunántúl/Střední Dunántúl zabírá prostor v dunajském oblouku mezi hlavním městem a Balatonem. Největším městem je Székesfehérvár (*sékeš-*). Zejména v župě Veszprém (*ves-*) se těží bauxit. Těžba lignitů je zastavována. V Dunaújvárosi na Dunaji jsou železárny.

Nyugat-Dunántúl (*nyugat-*)/Západní Dunántúl zahrnuje 3 župy při hranici s Rakouskem. Největším městem je Győr/Horní Rakousko (*d'ör*) na trase Vídeň - Budapešť a současně na soutoku Ráby s Dunajem, středisko Malé uherské nížiny (Kisalföld). Město má mj. dopravní strojírenství (Rába). Celý region těží ze své příznivé polohy a je zónou velkého hospodářského oživení spojeného se zahraničními investicemi. Při slovinské hranici se těží ropa a zemní plyn.

Dél-Dunántúl/Jižní Dunántúl sahá od Balatonu po místo, kde Dunaj opouští maďarské území. Největším městem je historické město Pécs (*péc*), v jehož okolí se těží černé uhlí a v menší míře i uran. V Paksi (Paks, *pakš*) na Dunaji je jediná maďarská jaderná elektrárna, která se na celkové výrobě elektrické energie podílí zhruba jednou třetinou.

Észak-Magyarország (*ésak-*)/Severní Maďarsko je jediným regionem, v němž jsou typickým krajinným prvkem hory. Okolí malého města Tokaj nabízí speciální krajová vína. V největším městě Miskolc (*miškole*) přestalo prosperovat hutnictví železa. Celý tento region je proto nyní ve vážných hospodářských potížích.

Dost transformačních problémů má i sousední region Észak-Alföld/Sever Velké uherské nížiny, který je dopravní branou na Ukrajinu a částečně do Rumunska. Největším městem je Debrecen (druhé největší město Maďarska), dopravně významnějším je ale Szolnok (*solnok*) na řece Tise. Turisticky atraktivní Hortobágy (*hortobád'*) je typickou maďarskou stepní krajinou.

Posledním regionem je Dél-Alföld/Jih Velké uherské nížiny. Region zahrnuje podstatnou část meziříčí Dunaje a Tisy a celý jihovýchod státu. Největším městem je Szeged (*seged*, česky Segedín) na řece Tise, který má velký dopravní význam pro spojení střední Evropy a Balkánu. V jeho okolí se těží ropa a zemní plyn.

2.6 Slovensko, Slovenská republika

Slovensko je menším středoevropským státem bez přístupu k moři. Má rozlohu 49 tis km², s územím protaženým v rovnoběžkovém (východozápadním) směru. Slovensko zaujímá vlastně severní, většinou horskou část historických Uher, z tohoto rámce se vydělilo Slovensko teprve při zhroucení Rakouska-Uherska a při vzniku Československa v roce 1918. Nehledíme-li na peripetie z období druhé světové války (připojení jižního pohraničí k Maďarsku, na většině území vyhlášení Slovenského státu), konstituují se základy státu federalizací v roce 1968 a pak definitivně rozdělením Československa na přelomu let 1992 - 1993. Současné hranice Slovenska mají tedy i různé stáří: hranice s Rakouskem, Českou republikou a Polskem (kromě detailních změn) jsou v podstatě historickou vnější zemskou hranicí Uher, hranice vůči Maďarsku vznikly po 1. světové válce jako strategické a z pozice síly (nerespektovaly tamní etnickou situaci) a krátká hranice s Ukrajinou je vlastně meziválečnou správní hranicí zemí, která byla korigována a za státní hranici s SSSR stanovena po 2. světové válce. Symbolicky se slovenská státnost spojuje ještě s velkomoravským státem z 9. století (na dnešním slovenském území byla hlavním střediskem Nitra). Kromě malého území východně od Tater je celé území v povodí splavného veletoku Dunaje. Území Slovenska má značné zastoupení hor (dokonce velehor, nejvyšší vrchol má přes 2600 m n. m.), na jihu západě státu je však současně rozsáhlá nížina. Frekventovaným typem reliéfu jsou mezihorské kotliny, v nichž žije značný podíl obyvatel. Přes intenzivní poválečnou urbanizaci podíl městského obyvatelstva nedosahuje ani 60 %. Lesnatost území (41 %) je vcelku značná. Slovensko má celou škálu přírodních předpokladů pro zemědělství, a to v závislosti na nadmořské výšce. Z nerostných zdrojů je většina vytěžena (rudy kovů, sůl) nebo má menší význam (ropa, zemní plyn, hnědé uhlí), s výjimkou magnezitu (za Ruskem 2.místo v Evropě).

Počet obyvatel je zhruba poloviční ve srovnání s Českou republikou (5,4 milionů), podíl dětské složky se postupně snížil a celkový počet obyvatel již spíše stagnuje. Hustota zalidnění je 110 obyv./km². Naděje dožití při narození je 70 let u mužů a 78 let u žen. Národnostně jde o stát se slovenskou většinou a se silnou (počtem stabilizovanou a územně kompaktní) maďarskou menšinou (asi 10 % obyvatelstva) a významnou a rozptýlenou rómskou menšinou. Kdysi rozsáhlá emigrace Slováků do zahraničí je již minulostí. Oproti České republice hrají náboženství a církev ve společnosti mnohem důležitější roli. Mezi obyvatelstvem dominují římská katolíci (69 %), spíše regionálně významnými náboženskými menšinami jsou evangelíci (střední Slovensko) a řečtí katolíci (východní Slovensko).

Obyvatelstvo

Slovensko je stát s transformující se ekonomikou, blízký svou celkovou situací České republice (např. základy privatizační politiky - malá privatizace, kupónová privatizace provádělo i Slovensko ještě v československém rámci), v porovnání s ní mají zde však větší váhu následky příslušnosti k někdejšímu seskupení RVHP a po celá devadesátá léta byl vstup zahraničních investorů do ekonomiky méně intenzivní. Kromě toho Slovensko poněkud složitěji muselo v politickém životě testovat svou evropskou integrační linii. Změna vlády na konci devadesátých let a nástup dřívější opozice k moci znamenal poměrně rychlé a razantní uskutečňování dlouho odkládaných ekonomických reforem a výrazný obrat ve směřování zahraniční politiky završený vstupem do NATO a EU. V prvních letech 21. století je Slovensko i přes stále vysokou nezaměstnanost (cca 18 %) jednou z nejrychleji rostoucích ekonomik v regionu. HDP na obyvatele činí 12,8 tis. dolarů, což je téměř srovnatelné s Maďarskem. Nejlepší situace v zaměstnanosti je v hlavním městě, nejhorší na jihu středního a východního Slovenska, kde se stále drží vysoko nad 20 %. Nejdůležitějšími obchodními partnery jsou Německo a Česká republika. Silně rozvinutý terciérní sektor je přítomen zejména v hlavním městě. Energetika se opírá o poměrně silný jaderný sektor

Ekonomika

(Jaslovské Bohunice u Trnavy a Mochovce u Levic), který se na celkové výrobě elektrické energie podílí více než polovinou (57 % v roce 2003, po Litvě a Francii nejvíce v Evropě). Určitou slabinou hospodářství se může jevit závislost vývozu na několika málo aktérech - třetinu slovenského exportu představují tři největší výrobci (Volkswagen Bratislava, U. S. Steel Košice a Slovnaft Bratislava).

Velkou ambicí Slovenska je zkvalitnění východo-západních vnitrostátních dopravních spojení (ta jsou podpořena základním směrem karpatských pohoří a podporují integritu státu) a současně vybudování severojižních spojení pro mezinárodní tranzit.

Regiony

Slovensko vytvořilo v roce 1996 nové kraje (nejprve jen pro státní správu, po letech diskusí disponují právě ony i samosprávou). Kraje (NUTS 3) jsou pro tvorbu regionů NUTS 2 sdruženy do 4 regionálních seskupení (Bratislavský kraj je výjimkou). I v tomto znaku je Slovensko velmi blízké České republice.

Bratislavský kraj zahrnuje hlavní město a nepřiliš rozlehlou příměstskou zónu. Hlavní město státu Bratislava leží na Dunaji a uvnitř státu má excentrickou polohu (tím se Slovensko podobá sousednímu Rakousku). Její velkou výhodou je možnost participovat v integrované Evropě na důležitém vídeňském ohnisku v Podunají (vzdálenost do Vídně jen o něco přesahuje 60 km). Bratislava (asi 430 tis. obyv.) je městem s rozvinutou terciérní sférou, významná je však i řada průmyslových odvětví. Důležitým odvětvím je zpracování ropy (Slovnaft) a na něj navazující další chemická výroba (včetně gumárenství). Ekonomicky významnější je však již dopravní strojírenství (automobilový průmysl - pobočný závod koncernu Volkswagen je z hlediska tržeb největší slovenskou firmou). Nutné je zmínit i elektrotechnický a tradiční potravinářství průmysl. Bezprostřední okolí Bratislavy (svahy a úpatí Malých Karpat) je nejvýznamnější slovenskou vinařskou oblastí. Zejména díky výše zmíněným faktorům (blízkost Rakouska resp. Vídně, přítomnost ekonomicky úspěšných firem, koncentrace terciérních aktivit do hlavního města atd.) se tento region v mnoha ukazatelích výrazně liší od zbytku Slovenska. Úroveň HDP na obyvatele je více jak dvakrát vyšší než celostátní průměr a míra nezaměstnanosti se pohybuje hluboko pod 10 %.

Západné Slovensko zahrnuje 3 samosprávné kraje: Trnavský, Trenčiansky a Nitriansky. Prakticky celý region (zvláště však jeho jižní část) má výborné podmínky pro zemědělství (obilniny, zelenina, ovoce, vinná réva atd.), ale rozsáhlá je i průmyslová výroba. Trnava je historické město s obchodním a průmyslovým významem, který bude v blízkém výhledu umocněn lokalizací zahraniční investice v odvětví automobilového průmyslu (Hyundai). Důležitá je i pozice tohoto města v hierarchii římskokatolické církve ("slovenský Řím"). Trenčín leží na významné dopravní linii v údolí Váhu. Je spojován zejména s textilním a oděvním průmyslem, ale významné je i strojírenství a potravinářství. Piešťany jsou největší slovenské lázně a krajské město Nitra je nejstarším městem na Slovensku. Je střediskem zemědělského území, má rozsáhlý potravinářský průmysl, ale je i veletržním městem. Obě lokality jaderných elektráren jsou právě v západoslovenském regionu. Na jihu regionu je kompaktní maďarské osídlení.

Střední Slovensko zahrnuje 2 samosprávné kraje: Žilinský a Banskobystrický. Žilina je kulturním, dopravním a průmyslovým centrem severozápadního Slovenska. Banská Bystrica je městem, jehož význam výrazně vzrostl až v posledních padesáti letech. Toto město a hlavně některá další v okolí (Kremnica, Banská Štiavnica) jsou reprezentanty středověké hornické tradice (drahé kovy) a mincovnictví. Dřevozpracující a papírenský průmysl na středním Slovensku využívá bohatství dřevní hmoty (Neusidler SCP Ružomberok, Tento Žilina, SHP Harmanec), významná je produkce hliníku v Žiaru nad Hronom (ZSNP, Slovalco).

Východné Slovensko zahrnuje 2 samosprávné kraje: Prešovský a Košický. Druhé největší slovenské město Košice je skutečným střediskem slovenského východu po stránce dopravní, průmyslové i oblužné (a mj. střediskem soudní moci Slovenska). Růst města (v posledních padesáti letech narostl počet obyvatel více než čtyřikrát) i celého regionu je spojován s rozvojem metalurgického a strojírenského průmyslu. Východoslovenské železárne Košice nyní patří společnosti U.S. Steel. Prešov je třetím největším městem na Slovensku a zároveň

centrem rozlohou největšího, ovšem ekonomicky "nejslabšího" slovenského kraje. Blízké městečko Svit a Humenné jsou významné středisky chemického průmyslu (Chemosvit resp. Nylstar a Rhodia Industrial Yarns). V tomto regionu se nacházejí turisticky nejatraktivnější část slovenských velehor Tater, ale i Slovenský raj a Slovenský kras.

2.7 Polsko (Polska, Rzeczpospolita Polska)

Polsko je rýs geografické polohy hodně podobné sousednímu Německu. I ono má na severu moře (Baltské) a na jihu hory (Sudetskou soustavu a Karpaty), i ono má dobré předpoklady pro dopravní kontakty s důležitými sousedy. Rozpadem SSSR a Československa se výrazně zvýšil počet polských sousedů: dnes je jich už sedm. Polsko má rozlohu 313 tis. km². Povrch tvoří poměrně monotónní krajina nížin a pahorkatin, která byla modelována pevninským zaledněním ve čtvrtohorách. I přes poněkud drsnější klima v porovnání s našimi nížinami (klima Polska lze označit jako přechodné mezi oceánským a kontinentálním), jsou v Polsku vcelku dobré předpoklady pro zemědělství. V jižní části Polska se k tomu připojuje i dobrá bonita půd vyvinutých na spraších. Z nerostných zdrojů má význam těžba rud mědi a černého uhlí (nejvíce v Evropě, protože Rusko těží většinu obou surovin ve své asijské části), rud zinku a olova. Dále se těží kamenná sůl, hnědé uhlí a síra. Polsko je také největším evropským producentem stříbra. Lesů není mnoho, ale některé lesní komplexy patří k velmi významným (v okolí přítoků Odry, kolem Varšavy, Bělověžský prales atd.). Polskem protéká jednak Odra (část dolního toku tvoří státní hranici), jednak Visla. Obě řeky se vlévají do Baltského moře. Sever státu má dost jezer ledovcového původu. Územní vývoj Polska byl složitý, současné hranice byly stanoveny teprve v důsledku druhé světové války a zhruba odpovídají historickému území z doby formování polského státu.

Počet obyvatel dosahuje 38,2 milionu, tj. hustota zalidnění činí 122 obyv./km². Polsko bylo dlouhodobě známo vyšší porodností, než mají sousední státy. Nyní již začíná porodnost klesat a počet obyvatel státu se po krátkém období stagnace začíná zvolna snižovat. Národnostně jde (na rozdíl od meziválečného Polska) o homogenní stát, navíc s výraznou religiozitou (k římskokatolickému vyznání se hlásí 90 % obyvatelstva). Pro sídelní strukturu je charakteristická výrazná koncentrace městského obyvatelstva nejen do hlavního města, ale i do průmyslové oblasti Horního Slezska. Ve městech žije asi 62 % obyvatel. Naděje dožití při narození je u žen 78 let, u mužů 70 let. Území na severním, západním a jihozápadním okraji státu byla osídlována Poláky po druhé světové válce. Rozsáhlá byla vždy emigrace Poláků do zahraničí, velmi početná je polská emigrace v USA (udává se až 12 mil. osob polského původu), velký počet Poláků pracuje i v západoevropských zemích.

Polsko je stát s transformující se ekonomikou, se silnou pozicí těžkého průmyslu a nadprůměrně významným zemědělstvím. Orná půda zaujímá bezmála polovinu území Polska. Polské zemědělství je však z velké části málo efektivní, což mj. způsobuje i velká rozdrobenost vlastnictví půdy (i v minulém režimu se udržel v zemědělství silný soukromý sektor). Podle odhadů až 25 % ekonomicko aktivního obyvatelstva je nějak svázáno s půdou (ne pro všechny je však zemědělství jediným zdrojem obživy). Mimořádná tempa hospodářského rozvoje z poloviny 90. let se postupně snižovala a v roce 2001 byl zaznamenán jen minimální růst. Inflace se snižuje, stále je však mnohem vyšší než v České republice (teprve nedávno klesla pod 10 %). Nezaměstnanost je na úrovni 20 % praceschopného obyvatelstva, HDP na obyvatele dosahuje výše 10,6 tis. USD. Hlavním obchodním partnerem je sousední Německo, ve vývozu následují Itálie a Francie, v dovozu Rusko a Itálie.

Polsko je od územně-správní reformy (z roku 1999) členěno na 16 "velkých" vojvodství (województwa) s regionální samosprávou namísto původních 49 "malých" vojvodství. Nová vojvodství jsou regiony NUTS 2. Názvy jsou odvozeny většinou podle historických území.

Obyvatelstvo

Ekonomika

Regiony

Vojvodství západopomořské (Wojewódstwo Zachodniopomorskie) se rozkládá kolem přístavu Štětín (polsky Szczecin, *ščečín*), který zaznamenává v posledním období poměrně rychlý ekonomický růst díky blízkosti k vyspělejší SRN.

Vojvodství pomořské (Woj. Pomorskie) má jako faktická centra přístavy Gdaňsk (polsky Gdańsk) a Gdynia. Přes Gdaňsk se vyváží černé uhlí a dováží část ropy, město je průmyslovým a kulturním střediskem polského severu.

Vojvodství varmijsko-mazurské (Woj. Warmińsko-Mazurskie) obsahuje turisticky atraktivní jezerní oblast na severovýchodě státu.

Vojvodství kujavsko-pomořské (Woj. Kujawsko-Pomorskie) je jižně od Gdaňska na řece Visle. Největším městem je Bydgoszcz (*bydgošć*), známým městem je univerzitní centrum Toruň (Toruń).

Vojvodství lubušské (Woj. Lubuskie) zahrnuje méně zalidněnou příhraniční oblast při řece Odře.

Vojvodství velkopolské (Woj. Wielkopolskie) je rozsáhlým a významným regionem s původním ohniskem polské státnosti. Střediskem je Poznaň (Poznań). Poznaň je veletržním městem se strojírenským, chemickým, textilním a potravinářským průmyslem. Vojvodství má dobré předpoklady pro zemědělství, několik menších ložisek uhlí a dobrou dopravní polohu.

Vojvodství lodžské (Woj. Łódzkie) uprostřed Polska je poměrně malé a jeho pólem je výrazné průmyslové středisko Łódź, velikostí druhé město státu (původně zcela dominující textilní průmysl, dále strojírenství, elektrotechnika, výroba fotomateriálů a chemický průmysl).

Vojvodství mazovské (Woj. Mazowieckie) je metropolitní oblastí státu, zahrnuje Varšavu (pol. Warszawa), jejíž širší okolí však postrádá větší města. Varšava byla po druhé světové válce budována prakticky jako nové město. Je střediskem vědy, školství a kultury a má i rozvinutý průmysl (strojírenský, elektrotechnický, farmaceutický). Rafinérie ropy je v Plocku.

Vojvodství podlaské (Woj. Podlaskie) severovýchodně od hlavního města má málo měst i malou hustotu zalidnění. Velkou relativní váhu má zemědělství.

Vojvodství lublinské (Woj. Lubelskie) je také na východním okraji státu. Podobně jako v předchozím případě má i zde velký význam zemědělství.

Vojvodství dolnoslezské (Woj. Dolnośląskie) sousedí i s Čechami. Má poměrně velkou rozlohu a mimořádný význam zde má těžba měděných rud a hutnictví mědi. Střediskem je Vratislav (pol. Wrocław).

Sousední vojvodství opolské (Woj. Opolskie) je poměrně malé a sousedí s jesenickou částí našeho Slezska. Žije tam i německá menšina.

Následuje vojvodství slezské (Woj. Śląskie) které vyplňuje průmyslové Horní Slezsko sousedící s Ostravskem. Má i podobnou průmyslovou orientaci, jedná se však o mnohem větší průmyslovou oblast. Těží se kvalitní černé uhlí, region je významným producentem elektrické energie. Rozsáhlé jsou hutní provozy (hutnictví železa, ale i olova a zinku). Velký počet obyvatel zaměstnává i těžké strojírenství a chemický průmysl. Část výrob je však nerentabilních, takže jsou postupně omezovány. V tomto regionu je několik velkoměst, která tvoří velkou konurbaci s cca. 3 miliony obyvatel (nejznámějším městem jsou Katowice, pol. Katowice).

Vojvodství malopolské (Woj. Małopolskie) má za své přirozené centrum Krakov (pol. Kraków), třetí největší město Polska. Historický Krakov je turisticky nejnavštěvovanějším polským městem. Zároveň je i významným dopravním uzlem s hutnickým, chemickým a polygrafickým průmyslem. V jižní části vojvodství leží turisticky významná horská oblast Podhálí (Podhale), tamní Tatry jsou jedinou velehorskou oblastí státu.

Vojvodství svatokřížské (Woj. Świętokrzyskie) leží v pahorkatinách mezi Krakovem a Varšavou. Významnějším městem jsou Kielce.

Vojvodství podkarpatské (Woj. Podkarpackie) vyplňuje jihovýchodní cíp Polska. Členitý reliéf Karpat a karpatských podhůří má velké agrární přelidnění. Těží se síra, zemní plyn a též ropa. Region zajišťuje dopravní spojení do ukrajinského Lvova.

2.8 Litva (Lietuva, Lietuvos Respublika)

Litva je nejjižnějším z trojice států, které sice vzešly z území někdejšího Sovětského svazu, ale mají i meziválečnou tradici vlastní státnosti. V případě Litvy jako státu je historie dokonce velmi stará a bohatá (z Litvy mj. pocházel rod Jagellonců, který vládl i na českém trůně). Rozloha ani populační velikost Litvy nejsou velké, přesto v této trojici představuje Litva nejsilnější člen (pozor, Litva se někdy snadno zaměňuje s Lotyšskem!). Litva má jen krátký úsek pobřeží, a to navíc na území, které do konce druhé světové války bylo německé (Klaipėda a okolí, německy kdysi Memel). Litva hraničí s Lotyšskem, Běloruskem, Polskem (tento hraniční úsek je velmi krátký, měří jen kolem 90 km, avšak s ohledem na souběžnou integraci obou států do EU je velmi důležitý) a dále ještě s Ruskou federací (fakticky jen s její územně odloučenou Kaliningradskou oblastí). Rozloha státu je asi 65 tis. km² (zcela srovnatelná s Lotyšskem). Zemědělství je orientováno spíše na živočišnou výrobu. Území je rovinaté a nadmořské výšky jsou většinou nepatrné (nedosahují ani 300 m n. m.). Největším tokem je Němen (litevsky Nemunas) s přítoky. Dolní tok Němenu je státní hranicí mezi Litvou a Ruskem. Litva nemá větší přírodní zdroje na svém území, jistou výjimkou je výskyt jantaru, z něhož se vyrábí zajímavé šperky.

Počet obyvatel Litvy dosahuje 3,5 milionu, takže hustota zalidnění činí asi 53 osob/km². Kromě většinových Litevců (asi 83 % obyvatelstva) žijí v Litvě Poláci (téměř 7 %, ve Vilniusu a mezi Vilniusem a běloruskou hranicí) a Rusové (6 %, zejména ve městech). Litva zaznamenala rovněž pokles porodnosti za posledních 10 let jako její "sesterské" republiky Lotyšsko a Estonsko, přece jen však na úrovni mírnější. Naděje dožití při narození je pro muže 67 let a pro ženy 78 let. Excentricky ležící hlavní město Vilnius prozrazuje ve své architektuře vlivy evropského baroka a dalších stylů, nedaleko od něj je historický hrad Trakai. V meziválečném období byl faktickou metropolí nezávislé Litvy Kaunas ležící asi 100 km západněji (Vilnius byl jako Wilno součástí Polska). Důležitou součástí sídelní struktury je přítomnost malých a středně velkých měst, podíl městského obyvatelstva činí (podobně jako v sousedním Lotyšsku a v Estonsku) zhruba 67 %. Obnovení litevské státnosti v roce 1990 prakticky zahájilo rozpad SSSR a bylo doprovázeno dramatickými událostmi (ekonomická blokáda, ozbrojené střety se sovětskými vojenskými jednotkami).

Obyvatelstvo

Litevci si udrželi etnickou identitu, svůj starobylý jazyk (indoevropský jazyk příbuzný lotyštině; je psán latinkou a pod vlivem středověké češtiny má i háčky nad některými písmeny), národní svéráz a na rozdíl od dalších dvou malých pobaltských států si podrželi římskokatolickou víru, k níž se hlásí 80 % obyvatelstva.

Reforma ekonomiky se v litevském prostředí prováděla vcelku paralelně s lotyšskou a estonskou, byť méně důsledně a se zpožděním. Po problémech spojených s rozdělením SSSR se dostavil soustavný hospodářský růst, přerušovaný jen v roce 1997. Nyní je meziroční růst HDP na úrovni kolem 6 %. Účinný boj s inflací přinesl dobré výsledky a v posledních letech je inflace zhruba na jednoprocenní úrovni. HDP na hlavu dosahuje 10 tis. USD, což je méně než v Estonsku a zhruba stejně jako v Lotyšsku. Agrární sektor je významnější než v obou těchto státech, služby a částečně i průmysl poněkud zaostávají. Vývoz směřuje do Lotyšska, Německa, Británie a Ruska, dovoz do Litvy přichází hlavně z Ruska, Německa a Polska. Energetika je silně ovlivněna existencí jaderné elektrárny ve východolitevské lokalitě Ignalina, která se na výrobě elektřiny podílí téměř z 80 %. Protože jde o starší sovětské reaktory tzv. černobylského typu, byla Litva nucena před vstupem do EU souhlasit s jejím odstavením do roku 2009. Nejvýraznějšími dopravními středisky jsou města Vilnius

Ekonomika

a Kaunas (jeho dopravní poloha je díky exponovanosti vůči Polsku dokonce lepší), kromě nich na západě státu Klaipeda, na severu Šiauliai a Panevežys. Osou státu je dálniční linie Klaipeda - Kaunas - Vilnius. Přes Kaunas a Vilnius (a přes severní část Běloruska) zatím vede tranzitní pozemní spojení Kaliningradské oblasti s ostatním Ruskem, přičemž modalita tohoto tranzitu je nutno plně uvést do souladu s tzv. schengenským systémem EU.

Bližší regionální popis zůstává na úrovni celého státu. Kromě výše zmíněných skutečnosti vnitřní rozdíly nejsou velké (místní etnografie však rozeznává několik osobitých etnografických oblastí uvnitř státu).

2.9 Lotyšsko (Latvija, Latvijas Republika)

Lotyšsko ležící na pobřeží Baltského moře je další ze skupiny států, které vzešly z území někdejšího Sovětského svazu, mají i meziválečnou tradici vlastní státnosti a jejich transformace probíhá vcelku úspěšně. Hraničí s Litvou (tato hranice je relativně nejdelší), dále s Běloruskem (poměrně krátký hraniční úsek), s Ruskou federací (včetně hraničního přechodu na důležitém silničním i železničním spojení Moskva - Rīga (*říga*) a s Estonskem. Rozloha státu je asi 65 tis. km². Zemědělství na chudých půdách je orientováno spíše na živočišnou výrobu. Území je rovinaté a nadmořské výšky jsou většinou nepatrné (maximálně kolem 300 m n. m.). Střední a východní části Lotyšska dominuje dolní tok Daugavy (horní tok je v Rusku a střední tok v Bělorusku - v obou těchto státech je řeka nazývána Západní Dvinou), která má i jistý hydroenergetický potenciál. Lotyšsko nemá jinak větší zdroje na svém území, přes Lotyšsko však vede (někdejší sovětský) ropovod z ruských těžebních polí do baltského lotyšského přístavu Ventspils. Tranzitní doprava ropy doposud představuje významný zdroj příjmů, nicméně Ruská federace usiluje o dokončení jiné větve ropovodu na svém území, aby na Ventspils nemusela být odkázána.

Obyvatelstvo Počet obyvatel dosahuje 2,3 milionu, takže hustota zalidnění činí 36 osob/km². Kromě většinových Lotyšů (58 %) žijí v Lotyšsku hlavně Rusové (zhruba 30 %), výrazně nižší podíl mají Bělorusové, Ukrajinci a Poláci (mezi 2-4 %). Podíl národnostních menšin se ovšem od rozpadu SSSR neustále snižuje (tehdy tvořily 48 % populace), což je způsobeno jejich složitější integrací do společnosti. Lotyšské občanství nebylo přiznáno automaticky všem trvale žijícím osobám a značná část nelotyšských národností (především Rusové) tak zůstala bez občanství (tzv. neobčané, non-citizens) a byla tím mimo jiné vyřazena z politického života, omezena jejich možnost cestovat do zahraničí nebo získat určité pracovní místo atd. Jen část zatím využila možnosti naturalizace - získat občanství vykonáním zkoušky z litevského jazyka, historie a ústavy (při splnění některých dalších kritérií) a tak ještě na konci roku 2003 tvořili neobčané 1/5 obyvatelstva. Heterogenní národnostní složení se odráží také v náboženské struktuře obyvatelstva. Přesné statistické údaje neexistují, nicméně podle odborných odhadů mezi věřícími mírně převažují luteráni (37 %, především z řad etnických Lotyšů) nad římskými katolíky (33 %), významný podíl mají také pravoslavní (17 %, především Rusové). Lotyšsko obdobně jako Estonsko vykazuje dlouhodobě nízký přirozený přírůstek obyvatelstva (v posledních letech záporný), ovšem dříve bylo v rámci bývalého SSSR migračně velmi atraktivní, zvláště samotné hlavní město Rīga (*říga*). To má dosud vysoký podíl ruského obyvatelstva (s lotyšským občanstvím nebo bez něj). V současném Lotyšsku je velmi nízký podíl dětské složky populace, naděje dožití při narození je u mužů 65 a u žen 76 let.

Ekonomika Reforma ekonomiky má logicky celou řadu společných rysů s ostatními pobaltskými republikami. Po problémech spojených s rozdělením SSSR (zvláště Rīga měla pro někdejší SSSR v Pobaltí velký strategický význam) se výraznější hospodářský růst dostavil v roce 1997 - meziroční růst HDP na úrovni 8,4 % a i v prvních letech 21. století se pohybuje mezi 6-8 %. Míra nezaměstnanosti přitom dosahuje 12 %. Transformace je spojena s většími těžkostmi než v Estonsku, dokonce i vztahy mezi Ruskou federací a Lotyšskem jsou mimořádně chladné (v důsledku postavení ruské menšiny a kvůli údajnému ožívání protiruských nálad, sporné hranice), což může situaci rovněž komplikovat. Účinný boj

s inflací přinesl dobré výsledky (ještě k roku 1997 byla inflace 8,5 %, v posledních letech je na úrovni 2 %). HDP na hlavu dosahuje 9,2 tis. USD, což je méně než v Estonsku a zhruba stejně jako v Litvě. Vývoz směřuje do Británie, Německa a Švédska, dovoz do Lotyšska přichází hlavně z Německa, Ruska a Finska. Silniční síť i železniční síť jsou výrazně orientovány na hlavní město Rigu, která je také hlavním přístavem a disponuje nejdůležitějším letištěm. Hlavní město leží v ústí Daugavy, nedaleko od ní jsou mořské lázně Jurmala (*jūrmala*). Střediskem východní části státu je Daugavpils, druhé největší město, a střediskem západní části Liepaja (*liepāja*).

Bližší regionální popis zůstává na úrovni celého státu. Kromě výše zmíněných skutečností lze vnitřní rozdíly, podobně jako v sousední Litvě, pokládat za nepříliš významné (snad s výjimkou vyššího stupně politicko-ekonomické dominance hlavního města).

2.10 Estonsko (Eesti Vabariik)

Estonsko je považováno za nejméně úspěšnější ze států vzniklých z bývalého Sovětského svazu. Rozlohou i počtem obyvatel relativně malý stát se rozkládá na pobřeží Baltského moře a k jeho území patří i relativně velké ostrovy Hiiumaa a Saaremaa. Estonsko hraničí pouze s Ruskou federací a s Lotyšskem. Podstatná část hranice s Ruskem prochází Čudským jezerem (Peipsi Järv) a po řece Narvě. Území je rovinaté a nadmořské výšky jsou většinou nepatrné (maximálně kolem 300 m), přitom pobřeží je zpravidla provázeno výrazným srázem. Estonsko nemá větší zdroje fixované na území, kvůli nedostatku jiných paliv nadále využívá ekologicky problematické hořlavé břidlice (těžba kolem města Narva, spalování v Kohtla Järve). Rozloha státu je asi 45 tis. km². Zemědělství na chudých půdách je orientováno spíše na živočišnou výrobu.

Počet obyvatel dosahuje jen 1,4 milionu, takže hustota zalidnění činí asi 30 osob/km². Z hlediska národnostního složení a státní příslušnosti je situace velmi podobná sousednímu Lotyšsku. Estonci tvoří 68 % obyvatelstva, nejvýznamnější menšinou jsou Rusové (cca 26 %, především na severovýchodě státu a ve městech), podíl Ukrajinců a Bělorusů se pohybuje pouze mezi 1-2 %. Ačkoliv je možnost naturalizace využívána o něco více než v Lotyšsku, estonské občanství má zhruba jen 80 % populace. Neobčané představovali při posledním censu (v roce 2000) asi 12 % obyvatelstva (170 tis.) a dalších více než 6 % obyvatel žilo na území Estonska s ruským občanstvím. Mezi věřícím obyvatelstvem jen mírně převládá luteránství (46 %) nad pravoslavím (44 %), ovšem podobně jako v Lotyšsku je religiozita obyvatelstva poměrně malá. Základní demografické trendy nejsou příliš příznivé, přirozenou měnou obyvatelstva ubývá, podíl dětské složky populace je velmi nízký. Naděje dožití při narození je u mužů 66 a u žen 77 let. Od Litvy a Lotyšska se Estonci odlišují příslušností k jazykové skupině, estonština patří mezi ugrofinské jazyky a je blízká finštině. Hlavní město Tallinn (dříve se psalo podle ruštiny Tallin) je zcela dominujícím městem (žije v něm asi třetina obyvatelstva státu), na jihovýchodě státu leží univerzitní město Tartu. Pro venkovské osídlení jsou typickým fenoménem rozptýlené zemědělské usedlosti.

Obyvatelstvo

Reforma ekonomiky se v estonském prostředí prováděla velmi radikálně (mnohdy radikálněji než ve střední Evropě) a důležitým faktorem byl významný příliv přímých zahraničních investic ze severovýchodních zemí (zejména Finska a Švédska). Po problémech spojených s rozpadem SSSR se v polovině devadesátých let dostavil velmi výrazný hospodářský růst, který pokračuje i na počátku nové dekády (v průměru přes 5 % HDP ročně). Zahraniční obchod byl z Ruska přeorientován na Finsko (Tallinn a Helsinky jsou odděleny jen 75 km vod Finského zálivu). Míra nezaměstnanosti se po většinu období transformace držela na nižší úrovni než v ostatních pobaltských republikách (10 % v roce 2002). HDP na hlavu dosahuje 12,3 tis. USD, což je více než ve všech ostatních postsovětských republikách a blíží se např. úrovni Slovenska. Úspěch ekonomické transformace dokládá i fakt, že Estonsko je ze všech postkomunistických států nejméně úspěšnější v plnění tzv. maastrichtských kritérií, nutných pro přijetí eura. Velmi oceňovanou

Ekonomika

skutečností je zejména nízké zadlužení země a vyrovnané rozpočtové hospodaření. Hlavním obchodním partnerem je Finsko. Ve vývozu pak následují Švédsko a Rusko, v dovozu Rusko a Německo. Silniční síť není rozsáhlá (hustější je jen kolem Tallinnu a Tartu) a železniční síť je dokonce velmi jednoduchá (privatizace železniční dopravy však nebyla úspěšná a vedla k jejímu faktickému rozpadu). Přes jihovýchodní cíp estonského území prochází asi 20 km z důležité silnice spojující lotyšskou Rigu a ruský Sankt-Petěrburg. Důležitost námořní dopravy vzrostla zejména díky prohlubujícím se kontaktům s Finskem a přepravě ruského zboží. Hlavním přístavem je Tallinn, kromě toho fungují i rybářské přístavy v dalších místech.

Shrnutí kapitoly

Do středoevropské skupiny zemí je kromě České republiky zařazeno dalších 10 zemí: Německo, Švýcarsko, Lichtenštejnsko, Rakousko, Maďarsko, Slovensko, Polsko a dále i pobaltské země Litva, Lotyšsko a Estonsko. Celý region je charakteristický značně různorodými přírodními podmínkami. Toto konstatování lze vztáhnout i na ekonomické podmínky, nebo do regionu náležejí jak země patřící k nejbohatším na světě (Švýcarsko), tak transformující se postkomunistické země s výrazně nižší ekonomickou úrovní (Polsko, Litva, Lotyšsko). Ekonomicky dominantní zemí je Německo, které je pro všechny zbývající země dané skupiny nejdůležitějším nebo alespoň jedním z hlavních (v případě Lichtenštejnska, Litvy a Estonska) obchodních partnerů. Členem EU bylo již dříve Německo a Rakousko, od roku 2004 také bývalé státy východního bloku. Mimo zůstává pouze Švýcarsko s Lichtenštejnskem, které jsou členy EFTA, s EU mají však uzavřenu řadu dohod. Oba tyto alpské státy ještě společně s Rakouskem také stojí mimo Severoatlantickou alianci. Německo je členem NATO od roku 1955, ostatní státy regionu byly přijaty v letech 1999 (ČR, Maďarsko, Polsko) a 2004.

Otázky k zamyšlení

1. Které ze spolkových zemí SRN sousedí s ČR?
2. Které faktory měly vliv na rozvoj Frankfurtu nad Mohanem jako finančního centra Německa?
3. Kde se nachází nejvýznamnější německá konurbace?
4. Na jakých faktorech je založen hospodářský úspěch Švýcarska?
5. Které z regionů střední Evropy lze označit za alpské?
6. Jaké jsou hlavní důvody relativní ekonomické úspěšnosti Maďarska v porovnání s ostatním středoevropskými postkomunistickými zeměmi?
7. V čem se liší struktura ekonomiky Polska ve srovnání s ostatními středoevropskými zeměmi?
8. Má regionálně-ekonomický vývoj ve státech středovýchodní Evropy nějaké prostorové tendence (např. rozvinuté vnitrozemí, upadající pohraničí apod.)?
9. Která z pobaltských zemí disponuje jadernou elektrárnou?

POT

V prvních dvou kapitolách jste získali poznatky o základním členění Evropy a některých států, o jejich regionálních odlišnostech a specifických rysech a naopak problémových oblastí, které jsou jim společné. Zpracování POT, kterou je kratší text s regionálně geografickou tematikou týkající se evropského prostoru nebo jeho části, založený na analýze dat a odborné literatury, Vám pomůže prohloubit Vaše znalosti, osvojit si práci se statistickými zdroji a vyzkoušet některé metody, např. komparativní analýzu.

- Švédsko (Sverige)
- Norsko (Norge)
- Finsko (Suomi Tasavalta, Finland)
- Dánsko (Danmark)
- Island (Ísland)

Severoevropské země

3.

Cíl kapitoly

Seznámíte se se základními socioekonomickými a regionálními charakteristikami pěti severoevropských zemí. Pozornost bude věnována především geografické poloze, struktuře a rozložení obyvatelstva, ekonomickým charakteristikám a vnitřnímu členění států.

Časová zátěž

- 5 hodin (přednáškový čas + samostudium)

Způsob studia

- Práce s mapou.

3.1 Švédsko (Sverige)

Švédsko je populačně nejvýznamnějším státem evropského severu. Jih dnešního švédského území byl v době tzv. stěhování národů důležitým ohniskem šíření germánských kmenů po Evropě. Jako regionální mocnost se Švédsko plně projevilo v 17. století, během třicetileté války. Švédsko je konstituční monarchií (královstvím) a jako relativně mladý člen EU stojí mimo tzv. eurozónu (měnou je švédská koruna).

Stejně jako další severské státy (kromě Dánska) má i Švédsko značnou rozlohu, malou hustotu zalidnění a vykazuje velký rozdíl mezi více zalidněným jihem a nepatrně zalidněným severem způsobeným klimatickými podmínkami. Švédsko má poměrně dlouhou tradici průmyslové výroby (historicky významná je zejména švédská metalurgie) a v porovnání se stejně "velkými" ekonomikami bylo a je i sídlem několika velkých nadnárodních společností (Volvo, Electrolux, Ericsson, SCA, Scania, SKF a další, dříve např. ASEA, Astra). Švédsko sousedí velmi dlouhou hranicí (vedoucí po temenních částech Skandinávského pohoří) s Norskem a souvislou říční hranicí s Finskem. Jeho rozloha je 450 tis. km². Stejně jako v dalších severských státech byl jeho povrch modelován někdejší pevninským ledovcem. Nejzachovalejší příroda je jednak ve Skandinávském pohoří (které překračuje výšku 2000 m), jednak na dalekém severu: ostatně asi polovina území má nepatrnou hustotu zalidnění (kolem 1 obyv./km²). Jezera jsou běžnou součástí švédské krajiny (zabírají asi 10 % plochy státu), ale největší z nich (Vänern, Vättern, Mälaren, Hjälmaren) jsou právě v jižní třetině státu. Z nerostných zdrojů existují zásoby železných rud (v jejich těžbě je v Evropě hned za Ruskem a Ukrajinou), olova (nejvíce v Evropě) a dalších rud (mědi, stříbra, zinku, uranu) i zlata. Podíl zemědělské půdy je jen zhruba osmiprocentní, zatímco lesy pokrývají 52 % území (na severu a v horách je velké zastoupení nehostinných bezlesých ploch). Jižní cíp Švédska - poloostrov Skåne (skone), má ovšem přírodní podmínky již blízké dánským a zastoupení zemědělské půdy je tam překvapivě veliké.

Obyvatelstvo

Počet obyvatel je 8,9 milionu tj. hustota činí jen 20 osob/km². Počtem obyvatel Švédsko sice předstihuje Rakousko, ale má méně obyvatel než Česká republika. Největší část obyvatelstva žije v jižní polovině Švédska. Zde jsou hned tři koncentrace obyvatelstva, a to kolem měst Stockholm, Göteborg (*jötebor*) a Malmö. Kromě toho je ve Švédsku značný počet středně velkých měst (původně průmyslových středisek), která tvoří důležitý prvek sídelní struktury ve všech třech zmíněných koncentracích obyvatelstva a dále, s většími vzájemnými vzdálenostmi, v přímořském pásu podél pobřeží Botnického zálivu Baltského moře. Naděje dožití při narození je vysoká, dosahuje 78 let u mužů a 83 let u žen. Nyní již do značné míry redukovaný švédský sociální model byl zejména v dřívějších obdobích spojen s vysokým zdaněním a velkými státními výdaji na školství a zdravotnictví. Na druhé straně lze

pozitivně hodnotit vysokou kvalitu veřejných služeb a sociálních vztahů (spojenou s extrémně nízkou úrovní kriminality) a úroveň sociálního zabezpečení obyvatelstva.

Švédsko je státem s kontinuálně se restrukturalizujícím průmyslem a se silným sektorem služeb. Produkce švédské černé metalurgie je zhruba srovnatelná s naší. V energetice získává necelou polovinu elektřiny ve vodních elektrárnách a zhruba stejný podíl v jaderných elektrárnách, které by ale v souladu s výsledkem referenda mělo postupně odstavovat. Není ovšem zcela jasné kdy a zda vůbec k opuštění jaderné energie dojde. Pro odstavování jaderných reaktorů neexistuje závazný harmonogram, navíc tento "výpadek" by zřejmě bylo nutné nahradit jen dovozem, protože výstavbě klasických tepelných zdrojů brání dodržování Kjótských protokolů. Kvalitní švédská doprava se opírá o dobrou síť silnic i kvalitní železnice. Železniční spojení hlavního města Stockholmu s přístavem Göteborgem trvá expresem 3 hodiny, spojení Stockholmu s Malmö pak 4 hodiny. Spojení s ostatní Evropou (konkrétně s Dánskem) zásadně zlepšilo postavení mostu přes úžinu Øresund. Hlavními obchodními partnery Švédska jsou Německo a Británie (ve vývozu i v dovozu), dále pak USA (ve vývozu) a Norsko (v dovozu).

Ekonomika

Podobně jako další severské státy je Švédsko založeno na dobře fungující síti velkých obcí (podle jejich počtu - pouze 290 obcí, je nutno je považovat spíše za mikroregiony), vyšší správní jednotkou jsou kraje (švédsky län). Regiony úrovně NUTS 2 jsou interně méně užívány. Celý stát je zároveň jediným regionem úrovně NUTS 1, což je vzhledem k velikosti Švédska mezi členskými státy EU dosti neobvyklé.

Regiony

V dalším výkladu jsou regiony NUTS 2 vzhledem ke specifickým rysům této severské země slučovány.

Övre Norrland/Horní Norrland a Mellersta Norrland/Centrální Norrland jsou nejsevernějšími regiony Švédska. Jejich společná rozloha je rovna asi trojnásobku rozlohy České republiky, přičemž počet obyvatel nedosahuje ani celého milionu. Hospodářství se opírá o místní zdroje rud (hlavně železa v okolí Kiruny) a zdroje dřevní hmoty. Osídlení má ohniskový charakter. Skandinávské pohoří a jeho jihovýchodní svahy disponují i několika národními parky.

Regiony Stockholm, Norra Mellansverige/Sever středního Švédska a Östra Mellansverige/Východ středního Švédska jsou jádrem historické středošvédské oblasti zvané též Svealand. Norra Mellansverige je současně širším severozápadním okolím Stockholmu (zahrnuje totiž i město Västerås), současně je zde lokalizována i stará metalurgická oblast s malými průmyslovými středisky nacházejícími se ve stadiu dlouhodobé konverze (Borlänge, Falun a další). Region Stockholm s 1,9 mil. obyvatel je spíše metropolitní oblastí státu než jen městským útvarem (skoro 150 km v severojižním směru). Region Östra Mellansverige je pak širším okolím hlavního města. Této trojici regionů dominuje historicky Stockholm s četnými městskými středisky ve svém okolí. Historická Uppsala je univerzitním městem s novým (např. farmaceutickým) průmyslem. Některá města stagnují (Örebro), na vzestupu je Linköping (*linčepin*). Celkem asi na 26 % švédského území žije 47 % obyvatel.

Trojice jižních regionů je již dosti různorodá. Region Västsverige/Západní Švédsko má silné jádro v přístavním městě Göteborgu (automobilový průmysl - Volvo) a zahrnuje jihozápadní pobřežní pásmo u průlivů Skagerrak a Kattegat a rovněž území mezi jezery Vänern a Vättern. Vnitrozemské město Borås (východně od Göteborgu) představuje největší koncentraci švédského textilního průmyslu. Sydsverige/Jižní Švédsko zahrnuje poloostrov Skåne (s největším městem jihu - Malmö) a blízká území. Poměrně malý region má proto také vysokou hustotu zalidnění (90 osob/km²). Region Smaland mezi Öarna/Smaland a ostrovy leží zhruba mezi Stockholmem a Malmö a zahrnuje i ostrovy Öland a Gotland. Tento region (snad kromě ostrova Gotland) prodělává pokles průmyslového významu a má zatím poměrně slabě rozvinutý sektor služeb.

3.2 Norsko (Norge)

Norsko je státem s jedinečně utvářeným státním územím, které je mimořádně exponováno vůči moři (Severní moře, Norské moře, Barentsovo moře) a má velmi složitý průběh pobřežní linie s četnými zálivy (hluboké a úzké zálivy - fjordy) a ostrovy (obdobné rysy území má např. Chile). Podobně jako v sousedních severských státech je v Norsku velký rozdíl mezi hustěji zalidněným a hospodářsky aktivním jihem a jen ohniskově osídleným severem. Součástí Norska jsou i ostrovy Svalbard (Špicberky a Medvědí ostrov) a izolovaný ostrov Jan Mayen (severovýchodně od Islandu), mezi závislá území mimo Evropu patří malé neobydlené ostrovy Peter I a Bouvet (poblíž Antarktidy). V Norsku sahá evropská pevnina nejvíce na sever (mys Nordkinn). Nejdůležitější a nejdelší je hranice se Švédskem, na severu, v místech slabé hustoty zalidnění, probíhá hranice s Finskem a Ruskou federací. Norsko zabírá přibližně 324 tis. km² (bez výše zmíněných ostrovů) a prakticky celé území je hornaté. Největších výšek dosahuje Skandinávské pohoří několika vrcholy převyšujícími hranici 2400 m. Ledovcová modelace reliéfu je zcela zřetelná. Norsko má mimořádné překážky pro rozvoj pozemní dopravy a kompenzuje to rozvinutou námořní (případně i leteckou) dopravou. Klimaticky je ovšem pobřeží vcelku příznivé. Norsko je pod vlivem teplého Severoatlantského proudu, námořní přístavy zpravidla nezamrzají (i na souostroví Lofoty za severním polárním kruhem bývají zimní teploty vzduchu kolem 0° C). Norsko má na svém území a zejména na dně přiléhajícího úseku Severního moře velmi významné zdroje surovin (včetně energetických zdrojů ropy a zemního plynu), tradičně se zaměřuje na lodní dopravu a na námořní rybolov. Značný je i jeho hydroenergetický potenciál. Zemědělství je silně limitováno přírodními podmínkami (jen 3,2 % tvoří zemědělská půda, z toho jen menší část orné půdy) a je státem silně subvencováno. Přes tuto státní ingerenci jen asi 50 % potravin je domácího původu. Lesů není ve srovnání se sousedním Švédskem mnoho (23 % rozlohy).

Obyvatelstvo Norská státnost je v evropských poměrech vlastně mladá. Od počátku 20. stol. je Norsko konstituční monarchií (královstvím). V minulosti sice právě norské území bylo ohniskem pro námořní výpravy Vikingů, poté však dnešní norské území příslušelo dlouhodobě k Dánsku nebo Švédsku. Na rozdíl od blízkých států (Dánska, Švédska, Finska) není Norsko členskou zemí EU, protože norské obyvatelstvo tuto možnost v referendech odmítlo. Současná norština se vyskytuje ve dvou verzích, starší a používanější je dánštině blízká verze bokmal, novější verze je nynorsk. I v Norsku jsou ukazatele délky lidského života (naděje dožití při narození) velmi dobré, pro muže je to 76 let a pro ženy 82 let. Dětská složka populace je poněkud více zastoupena než v sousedních severských státech, porodnost je na úrovni 13‰ (Island však Norsko překonává). Počet obyvatel dosahuje 4,6 milionu, hustota zalidnění je velmi nízká - pouze 14 obyv./km². Nejvíce obyvatel žije kolem hlavního města Oslo (*uslu* nebo *ušlu*).

Ekonomika Struktura norského hospodářství je v evropských poměrech zcela specifická. Silný je sektor energetiky (dominuje hydroenergetika), velmi významné je hutnictví barevných kovů (na bázi elektrické energie, rudy se z větší části dovážejí), slabé zemědělství je kompenzováno značným významem rybolovu. Rozhodující obrat ve vývoji hospodářství přinesla 70. léta, kdy se Norsko stalo (spolu s Británií a dalšími státy) ropným těžařským státem (na dně mělkého Severního moře jsou současně i ložiska zemního plynu). Norsko těží asi 4,9 % světové těžby ropy (6. místo na světě, v Evropě pouze za Ruskem) a asi 2,4 % světové těžby zemního plynu (8. místo na světě). Přitom v zásobách zemního plynu je jeho pozice patrně v Evropě spolu s Nizozemskem a Velkou Británií (pomineme-li Rusko) dominující. Norsku patří i evropské prvenství v těžbě titanových rud a vedle Ruska je i největším evropským producentem hliníku (Rusko ovšem vyrábí většinu svého hliníku na Sibíři, tedy ve své asijské části). Obdobně je Norsko v Evropě za Ruskem (ale s větším odstupem) ve výrobě niklu. V rybolovu patří Norsku opět v Evropě druhá pozice za Ruskem (10. místo na světě). Prosperita Norska je však vyvážena vysokou hladinou vnitřních cen a nevýhodnou situací ostatních odvětví (ta se musejí vyrovnávat s vysokými náklady na pracovní sílu) a rovněž rozvoj sociální sféry donedávna ještě poněkud zaostával

za Švédskem a Dánskem. V těžařských společnostech je velmi významně zastoupen státní sektor (Statoil, NorskHydro atd.). Za zmínku jistě stojí vytvoření zvláštního vládního fondu, na který je ukládána (a současně tak sterilizována) poměrně značná část peněz získaných z vývozu ropy.

HDP na obyvatele je vyšší než v dalších severských (a evropských) zemích, více než 36 tis. USD na osobu a rok. Růst národního hospodářství (měřený meziročním růstem úhrnu HDP) dosahoval vysokých temp v polovině 90. let (kolem 4,5 %) a v současnosti se snížil k hodnotám kolem 1,5 %. Norský vývoz směřuje především do Británie, Francie a Německa, dovoz je orientován na Švédsko, Německo a Británii.

Stejně jako v dalších severských státech s ohniskovým charakterem osídlení (s vysokou mírou sociální autonomie) je problematické zemi členit do regionů. Norsko i jako nečlen EU sice přijalo soustavu regionů NUTS, nicméně v dalším výkladu použijeme raději vlastní seskupení existujících regionů NUTS 2. Ta budeme popisovat podle jejich exponovanosti a podle rozhodujících vlivů přírodních podmínek.

Regiony

Širší jádro norského státu tvoří trojice regionů NUTS 2 kolem hlavního města: metropolitní region Oslo og Akerhus (hlavní město s blízkým okolím), na jihu a západě je obklopuje region Sør Østlandet a na severu region Hedmark og Oppland, který vyplňuje valnou část norského vnitrozemí. Oba poslední regiony mají hojnost malých vnitrozemských středisek osídlení, tvořících zemědělské, rekreační a sportovní zázemí hlavního města (včetně známého Lillehammeru ležícího asi 140 km severně od Osla v regionu Hedmark og Oppland) a procházejí jimi silnice a železnice spojující Oslo se Stockholmem, Göteborgem, Stavangerem, Bergenem a Trondheimem.

Regiony Agder og Rogaland a Vestlandet jsou exponovány k západu. Zahrnují nejznámější norské fjordy (na jejich území je největší kontrast v nadmořských výškách), zároveň však právě zde jsou přístavní základny pro severomořskou těžbu ropy a zemního plynu (včetně sídel společností podílejících se na těžbě a výroby ropných plošin - Stavanger a dále Bergen a v menší míře i Kristiansand). Mnohé lokality ve fjordech mají i hutní výrobu (na bázi místních či dovážených rud a elektřiny z místních vodních elektráren).

Regiony Trøndelag a Nord-Norge/Severní Norsko zahrnují zhruba polovinu rozlohy Norska. Kromě Trondheimu, který je nejsevernějším norským velkoměstem (a třetím městem státu za Bergenem), tvoří ohniska tamního života menší nezamrzající přístavy (častěji rybářské přístavy než přístavy s hutní výrobou) a jednotlivé těžební (rudné) lokality. Narvik je napojen na železniční síť severu Švédska (vývoz rud železa). Vnitrozemí na hranicích s Finskem osídlené Laponci (Finnmark) je známé chovem sobů.

3.3 Finsko (Suomen Tasavalta, Suomi; Republiken Finland, Finland)

Finsko je severským státem s rozlohou přibližně 338 tis. km² (nejdelší hranice má s Ruskou federací, asi 1 300 km, dále hraničí s Norskem a Švédskem). I když je státem pevninským, jeho zvláštní poloha na severovýchodním pobřeží Baltského moře z něj činí stát, který většinu svých dopravních a zahraničně obchodních vazeb realizuje vlastně přes moře. Finsko je mimořádně exponováno k severu: skoro celé jeho území leží severně od 60. rovnoběžky, což jinak platí už jen o Islandu. Finská státnost je poměrně mladá, zdejší území bývalo dlouho doménou švédských a ruských vlivů. Ještě dnes asi 6 % obyvatelstva (zejména na jihozápadě státu) má jako mateřskou řeč švédštinu. Strategicky významný, ale hospodářsky vlastně bezvýznamný přístup k Barentsovu moři Finsko ztratilo po druhé světové válce, stejně jako část území na jihovýchodě. Finskou krajinu rozhodujícím způsobem modeloval někdejší pevninský ledovec. Proto je zde také velké zastoupení jezer ledovcového původu (ta v úhrnu zaujímají asi 10 % rozlohy státu) a pobřežní linie Baltského moře je mimořádně komplikovaná, s četnými skalnatými ostrovy. Státní území má vcelku malou nadmořskou výšku, vyšší hory (nad 1000 m) jsou jen

3. Severoevropské země

v nehostinné krajině ve výběžku finského území na hranicích se Švédskem a Norskem. Zdejší řeky mají dostatek vody a překonávají i v dolních tocích četné skalní prahy a stupně, takže hydroenergetický potenciál by byl vcelku významný, jeho využití je však omezeno delším zimním obdobím. Dominantní podíl na výrobě elektrické energie tak mají tepelné (cca 60 %) a jaderné elektrárny (více než 1/4), nicméně část spotřeby musí Finsko krýt dovozem, především z Ruska. Lesy pokrývají většinu území (více než 2/3) a převládají v nich jehličnany. Lesní bohatství bylo dlouho nejvýznamnějším zdejším přírodním zdrojem: ještě v roce 1970 představovaly výrobky z dřevní hmoty asi 55 % hodnoty finského exportu. Ovšem i na přelomu 20. a 21. století je podíl dřevozpracujícího a papírenského průmyslu na vývozu významný (1/4), tedy zhruba stejný jako u rychle rostoucího segmentu elektroniky a elektrotechniky. Nerostné bohatství Finska je poměrně skromné, v evropských poměrech je významná těžba masťku a rud chromu (nejvíce v Evropě) a fosfátů (druhé místo za Ruskem).

Obyvatelstvo Počet obyvatel se pohybuje okolo 5,2 milionu, tj. hustota činí asi 15 osob/km². V porovnání s jinými evropskými státy Finsko zaznamenává růst populace. Stejně jako v jiných severských státech je naděje dožití při narození dosti vysoká (muži 74 let, ženy 81 let). Přestože Finové tvoří rozhodující složku obyvatelstva státu (finština ovšem není indoevropským jazykem), švédština je fakticky druhým státním jazykem. V souostroví Alandy (finsky Ahvenanmaa, švédsky Åland) švédština naprosto dominuje, proto má toto území (s počtem obyvatel pod 30 tisíc) autonomní statut. Tradiční součástí obyvatelstva, podobně jako v sousedním Švédsku, Norsku ale i severním Rusku, jsou Laponci (samí se označují jako Saami, i v češtině se začíná užívat termín Sámové), původní obyvatelé tohoto regionu. Laponština patří mezi ugrofinské jazyky. Stejně jako v dalších severských státech Evropy převažují protestanti (luteráni). Pro sídelní strukturu ve venkovském prostoru jsou charakteristická malá venkovská sídla a samoty. Přes poměrně intenzivní poválečnou urbanizaci doprovázenou rozsáhlou migrací zhruba ve směru sever => jih si Finsko oproti ostatním severským zemím uchovalo přeci jen více "venkovský" charakter, podíl venkovského obyvatelstva dosahuje téměř 40 %. Velká část obyvatelstva dnes žije na jihu státu: region Etelä-Suomi reprezentuje zhruba polovinu obyvatelstva, ale jen 13 % rozlohy státu. Z větších měst jen Oulu leží daleko na severu (přibližně na 65° severní zeměpisné šířky).

Ekonomika Finsko má vysoce rozvinutou tržní ekonomiku. V důsledku své porážky ve druhé světové válce v období blokového rozdělení světa udržovalo zvláštní politické a hospodářské kontakty se Sovětským svazem a v hospodářském ohledu takto využívalo i své vysoké úrovně ekonomiky, i když relativně poněkud zaostávalo za svými vyspělejšími severskými sousedy. Na rozpad Sovětského svazu Finsko doplatilo výrazným hospodářským poklesem v letech 1991 - 1993, kdy bylo nuceno zcela změnit (podobně jako i řada bývalých socialistických zemí) své zahraničně obchodní vazby. Poté sice následoval rychlý vzestup hospodářským ukazatelů (největší meziroční růst HDP byl zaznamenán již v roce 1997), nezaměstnanost však dlouhodobě zůstává na dosti vysoké celostátní úrovni (téměř 10 %), přičemž v okrajových územích severu a východu dosahovala až 30 %. Charakteristickým rysem finského hospodářství je jeho exportní orientace spojená s efektivním využíváním mezer na světových trzích s průmyslovými výrobky (mimořádným fenoménem je největší finská firma Nokia, působící v oblasti telekomunikace a informačních technologií, s asi 30% podílem na světovém trhu mobilních telefonů) a trvalé posilování sektoru služeb. Především rozsáhlá podpora různých typů vyššího vzdělání, vědy a výzkumu a šíření nových technologií (jinak rys společný pro všechny severské státy) učinil z Finska v posledních letech jednu z nejvíce konkurenceschopných a flexibilních ekonomik na světě. Pro dopravu vůči okolnímu světu mají velký význam jihofinské přístavy (v zimě je provoz zajišťován za pomoci ledoborců). Finská soudobá městská architektura se vyznačuje velkou originalitou a značným respektem k přírodnímu prostředí. Svou architekturou jsou známa zvláště satelitní města v okolí hlavního města. Státní sektor v národním hospodářství byl dlouho velmi silný, jeho dominance je však již minulostí. Vojensky si Finsko nadále podržuje neutrální status. Za zaznamenání stojí současné privilegované kontakty Finska

s postsovětským Estonskem, s nímž je spojeno přinejmenším blízkostí jazyka. Hlavním obchodním partnerem je Německo (ve vývozu i v dovozu), následují USA a Británie ve vývozu a Švédsko a Rusko v dovozu. Vcelku nepatrná inflace zaznamenala jistý výkyv jen v roce 2000 (3,4 %).

Ve vnitřním členění Finska hraje rozhodující roli stabilizovaná mikroregionální soustava, zhruba 450 obcí tvoří 20 mikroregionů, které mají populační velikost přibližně našich větších okresů. Vyšší územní jednotkou jsou potom kraje (finsky lääni, švédsky län), které slouží zejména pro účely státní správy. Struktura evropských regionů NUTS respektuje mikroregiony na úrovni NUTS 3, ovšem regiony NUTS 2 s finskými kraji nekorespondují (ačkoliv ve třech případech mají stejný název). Formálně se tedy v soustavě NUTS Finsko člení na 2 regiony úrovně NUTS 1 (pevninské Finsko, finsky Manner-Suomi, a Alandy) a pět regionů NUTS 2. Ty jsou vlastně jen geografickými částmi Finska bez hlubší opory ve správě a občanském životě. Finské regiony mají nerovnoměrný hospodářský vývoj, mezi rozvinuté se řadí exponovaná území jihu a jihozápadu: Etelä-Suomi, pobřežní část Länsi Suomi a souostroví Alandy, zaostávají sever a východ, konkrétně Pohjois-Suomi, Itä-Suomi a vnitrozemská část Länsi-Suomi.

Regiony

Hospodářsky nejdůležitější a nejlidnatější region Etelä-Suomi/Jižní Finsko (2,6 mil. obyvatel) zahrnuje jak důležitá území na jihozápadě státu (např. bývalé správní centrum Finska a jedno z center švédské menšiny Turku), které je historicky finskou branou do ostatní Skandinávie a západní Evropy, tak i území na nejexponovanějším úseku hranic s Ruskou federací. Vnitrozemí regionu je zalidněno poměrně řídko, většina obyvatel žije při pobřeží, kde také leží čtyři z pěti největších finských měst. Ačkoliv je podíl zemědělské půdy na finské poměry značný, zemědělství se na zaměstnanosti podílí pouze 2,5 %. V průmyslu jsou významná především exportní odvětví - tradičně má důležitou roli zpracování dřeva a hlavně papírenský průmysl, nově také strojírenství. Díky mnoha přístavům má nezanedbatelný podíl také stavba lodí a chemický průmysl na bázi importované ropy. Rozhodující část obyvatelstva ovšem zaměstnávají služby, zejména komerční, spojené s obchodem, finančnictvím a dopravou. Je to především díky poměrně malému mikroregionu Uusimaa, který svoji metropolitní funkci přesahuje rámec Jižního Finska. Zahrnuje hlavní město Helsinky stavebně srostlé s velkoměsty Espoo a Vantaa a část pobřeží Finského zálivu východně a západně od hlavního města. V tomto území žije na pouhých 2 % území téměř čtvrtina finského obyvatelstva. Severně od Helsinek leží lyžařské středisko Lahti.

Åland (finsky Ahvenanmaa)/Alandy je rozlohou i počtem obyvatel zdaleka nejmenším finským regionem (je současně regionem NUTS 1 i 2). Souostroví na námořní spojnici mezi Švédskem a Finskem má značný komunikační význam. Rozhodujícím ekonomickým odvětvím je námořní doprava a služby spojené s cestovním ruchem. Ve službách je celkem zaměstnáno téměř 80 % pracujících, rybolov, zemědělství a navazující potravinářský průmysl mají spíše jen okrajovou roli. Autonomie Åland vůči centrální finské vládě je velmi rozsáhlá.

Länsi-Suomi/Západní Finsko představuje nejprůmyslovější finský region. Zahrnuje jak vyspělejší oblasti - pobřežní část Západního Finska kolem přístavu Vaasa nebo oblast Tampere na jihu, tak i méně rozvinuté vnitrozemí, včetně části finské jezerní oblasti kolem města Jyväskylä. Vedle tradičních odvětví dřevo- a kovozpracujícího průmyslu se rychle rozvíjí elektronika a elektrotechnika, především v Tampere a okolí (Nokia).

Itä-Suomi/Východní Finsko má největší zastoupení jezer a lesů a sahá tupým cípem státního území nejvíce na východ. Tato pohraniční oblast (kolem města Joensuu) tvoří podstatnou část tzv. finské Karélie (Karjala). Karélie je ovšem současně název území v Rusku, které lemuje většinu společné finsko-ruské hranice (jeho jižní část byla před druhou světovou válkou součástí Finska). Itä-Suomi je ekonomicky nejslabším regionem. Relativně velkou váhu má primární sektor, přičemž zemědělství se vzhledem k nižší kvalitě půd zaměřuje na živočišnou výrobu. Průmysl má slabší zastoupení a kromě oborů navazujících na zpracování dřeva chybějí další exportně orientovaná odvětví a vzhledem k malému počtu

větších měst je také nízký podíl komerčních služeb. Ekonomika silně závislá na domácí poptávce navíc trpí nadprůměrnou nezaměstnaností. Itä-Suomi je jediným finským regionem, který zaznamenává úbytek obyvatelstva. Největším městem a centrem finského vnitrozemí (a též lyžařským střediskem) je Kuopio (asi 90 tis. obyvatel). Rudy mědi a dalších kovů se těží v Outokumpu.

Pohjois-Suomi/Severní Finsko je územím s rozlohou větší, než jakou mělo někdejší Československo, přičemž obyvatel zde žije jen něco přes půl milionu. Zemědělství je vzhledem ke klimatickým podmínkám zaměřeno téměř výhradně na živočišnou produkci. Díky státním subvencím se začínají prosazovat progresivní odvětví - elektronika, telekomunikace, bio- a medicínské technologie, předním vědeckým pracovištěm je poměrně nové Arctic Centre v Rovaniemi (studium např. globálních změn, interakce ekosystémů, trvale udržitelného rozvoje). Rostoucí význam má také cestovní ruch. Sídlem mnoha firem v oblasti high-tech je Oulu, největší město a výrazné středisko Pohjois-Suomi při ústí řeky podobného názvu (Oulujoki). Město má univerzitu a technologický park. Přístavní charakter města Oulu (přístav ovšem v zimě zamrzá) a technická a sociální infrastruktura tohoto města posilují ve Finsku tendence ke zlepšení dopravní sítě na hranicích s Ruskem, nebo by se takto otevřela obchodním kontaktům rozsáhlá oblast kolem Bílého moře. Valnou většinu Severního Finska tvoří tzv. Laponsko, přičemž turisticky aktivní je vlastně jeho malé správní středisko Rovaniemi poblíž polárního kruhu.

3.4 Dánsko (Danmark)

Dánsko je částečně ostrovním, částečně poloostrovním státem. Jutský poloostrov a na něj navazující ostrovy (Fyn, Sjaelland, Lolland a další) představují pomyslný spojovací koridor mezi vlastní Evropou a Skandinávským poloostrovem. Dánské území a přiléhající průlivy (Skagerrak, Kattegat, Lille Belt, Store Belt a Øresund) mají proto strategickou důležitost i na námořním vstupu do Baltského moře. Ve skutečnosti (ve statistikách však nebývá uváděn součet všech dánských území) je pod dánskou svrchovaností i Grónsko a Faerské ostrovy (obě území mají významnou míru autonomie). Součástí vlastního Dánska je i poněkud odlehlý ostrov Bornholm v Baltském moři (blízký spíše švédskému Skåne). Dánský stát byl vždy orientován na vlastní loďstvo a lodní dopravou sjednocoval svá někdejší vzdálená území. Jak společné dějiny, tak i jazyk a protestantská víra přibližují Dánsko státům v severní Evropě, i Dánsko se proto řadí mezi tzv. severské státy. Odlišuje se od nich nepatrnou rozlohou, nížinatým charakterem (a dobrými podmínkami pro zemědělství), jakož i relativně vysokou hustotou zalidnění. Dánsko je konstituční monarchií (královstvím). Dánsko se tradičně člení na 13 okresů (amt), stejný statut mají také města København a Frederiksberg a ostrov Bornholm. Vlastní Dánsko má plošnou výměru 43 tis. km² a obývá je 5,4 mil. obyvatel (populačně je srovnatelné se Slovenskem). Ostrovy, zejména největší Sjaelland, jsou více zalidněny a připadají na ně necelé dvě třetiny obyvatelstva. Západní polovina Jutského poloostrova má méně bonitní (písčité) půdy, východní polovina Jutska a ostrovy mají půdy kvalitní. Zvláštním rysem Dánska je mimořádně nízká nadmořská výška, s nejvyšším bodem 173 m n. m. na východě Jutska. I Dánsko se podílí úzkým pruhem na využívání zdrojů ze dna Severního moře (což je posouvá v Evropě v těžbě ropy za dvojici Norsko - Británie). Tradiční zaměření Dánska na rybolov se stále potvrzuje (zaostává však za Norskem a Islandem), rybářské přístavy jsou na severu a západě Jutska. Zemědělská výroba je velmi rozvinutá, přestože zaměstnává jen asi 3 % ekonomicky aktivních obyvatel (podíl zemědělské půdy převyšuje 60 %). Zemědělství je velmi specializováno, orientuje se spíše na živočišnou výrobu (chov prasat) a má výrazné exportní zaměření.

Obyvatelstvo

Celkem 85 % obyvatel bydlí ve městech zejména hlavní město København (česky Kodaň) představuje neúměrně velkou koncentraci obyvatelstva (třetina všech Dánů bydlí v Kodani či blízkém okolí). Kodaň je (tunelem a mostem překonávajícími úžinu Øresund) nově napojena na švédské velkoměsto Malmö, čímž se důležitá střediska obou států pomyslně

"přiblížila". Obdobné spojení bylo předtím vybudováno i přes Velký Belt (Store Baelt, úzký Malý Belt, Lille Baelt, je již dávno přemostěn), čímž se dosáhlo dokonalého "pozemního" spojení napříč celým Dánskem. Hustota zalidnění ve vlastním Dánsku je na úrovni 125 obyvk./km². Míra nezaměstnanosti je nízká, udržuje se na hladině asi 5 %. Velké prostředky se tradičně věnují na školství a zdravotnictví, ale také na podporu programů pro rozvojové země. Ve společenském a politickém životě dominují tradičně liberální postoje. Dánský stát patří k nejstarším v Evropě, předmětem jistého kultu je prastará dánská vlajka. Porodnost, dříve velmi nízká, se v poslední době poněkud zvýšila na úroveň obvyklou v jiných severovýchodních zemích (12,5‰).

Míra inflace je dlouhodobě stabilní (kolem 2 %) a meziroční růst HDP je trvalý, i když se v průběhu 2. poloviny 90. let postupně snižuje (od 3,0 % na 1,0 %). Propočet HDP na hlavu je impozantní (31 tis. USD - jedna z nejvyšších hodnot v Evropě). Průmysl je rozptýlen do četných malých firem (jeho podstatnou část mimo kodaňskou aglomeraci tvoří potravinářský průmysl). V zemědělství a potravinářském průmyslu existuje i významný a svěbytný družstevní sektor, některá družstva podle tržeb patří k největším dánským subjektům (Arla Foods - zpracování mléka, Danish Crown - sdružení jatek). Terciér významně dominuje nad průmyslem i zemědělstvím, v něm pak důležitou roli hraje doprava (v námořní plavbě resp. logistice dominuje holding A. P. Møller - Maersk, v letecké "skandinávská" SAS). Obchodními partnery jsou hlavně Německo, Švédsko a Británie.

Ekonomika

Dánské území sice tvoří jediný region úrovně NUTS 2, ale jisté rozlišení, například na kodaňskou aglomeraci, zbytek ostrovů a Jutsko, je vhodné i v tomto celistvém státním celku respektovat.

Faerské ostrovy (Føroyar, dánsky: Faerøerne) leží v severním Atlantiku zhruba uprostřed mezi Skotskem, Islandem a Norskem. Nejbližším sousedem jsou skotské Shetlandy, vzdálené asi 300 km. Malé souostroví (1,4 tis. km²) se stalo v 11. století součástí Norska a společně s ním přešlo ve 14. století pod dánskou správu, kde zůstalo i po osamostatnění Norska. Roku 1948 získaly Faerské ostrovy rozsáhlou autonomii (mj. vlastní vláda, parlament, stálé zastoupení v dánském parlamentu atd.). Úřední řečí je kromě dánštiny i faerština (germánský jazyk blízký norštině a islandštině). Počet obyvatel činí pouze 48 tis. a faeršané tak patří k nejmenším evropským národům (ačkoliv žijí i mimo souostroví). Ekonomice dominuje rybolov, chov ryb a jejich zpracování - ryby a rybí produkty představují více než 95 % exportu. Další důležitá odvětví jsou tradiční chov ovcí, stavba lodí a služby spojené s námořní dopravou a cestovním ruchem.

Vedle Faerských ostrovů je součástí dánského království také největší ostrov na světě Grónsko (Kalaallit Nunaat, Grønland), který však leží již mimo Evropu. Díky geografické poloze pokrývá většinu území ledovec, přes obrovskou rozlohu (asi 2,2 mil. km²) tak počet obyvatel dosahuje pouze 57 tisíc. Hospodářství je ještě více než v případě Faerských ostrovů závislé na lovu a zpracování ryb a dalších mořských živočichů a ekonomické pomoci Dánska. Mimo to má ovšem Grónsko i nemalé zásoby nerostných surovin, jejichž těžba však zatím není rentabilní.

Jak Faerské ostrovy tak Grónsko nejsou v EU (jeden z důsledků jejich autonomie), na území obou dvou jsou však základny NATO.

3.5 Island (Ísland)

Island je ostrovním severským státem mimořádně exponovaným ve smyslu zeměpisné šířky: nejjihnější místo na Islandu je situováno severněji než jižní cíp Grónska, žádné hlavní město suverénního státu nemá k pólu tak blízko jako Reykjavík (Reykjavík je srovnatelný jen se správním střediskem Grónska, městem Nuuk/Godthåb). Celý Island je sopečného původu a vulkanické jevy jsou zde dosud aktivní (činné sopky, výrony plynů, horké prameny, gejzíry). Rozloha Islandu je o něco větší než rozloha České republiky (103 tis. km²), pobřeží je velmi členité (nejvíce na severozápadě ostrova). K pobřeží Grónska je blíže (asi

3. Severoevropské země

320 km) než k Faerským ostrovům ve směru jihovýchodním (asi 440 km). K Evropě je tak řazen spíše z kulturně-historických než z geografických důvodů. Většinu islandského vnitrozemí tvoří kamenitá pustina, přítomny jsou i rozsáhlé ledovce (zhruba 12 % rozlohy). Něco přes 20 % ploch představují málo vydatné pastviny. Přes tuto geografickou polohu je na islandském pobřeží vcelku mírné podnebí, a to působením teplých vod Atlantiku: zimní teploty se pohybují kolem 0° C, letní kolem 10° C.

Ekonomika Pro výrobu energie se využívá téměř výhradně obnovitelných a čistých zdrojů - hydroenergetiky (83 %) a geotermální energie (ta se využívá hlavně pro vytápění). "Rybářský průmysl" (lov a zpracování mořských živočichů) zaměstnává 7,5 % pracujících a mořské produkty tvoří přes 60 % z hodnoty islandského vývozu. I když má Island jen 288 tis. obyvatel (při nepatrné hustotě zalidnění 3 obyv./km²), v celkovém objemu rybolovu zaostává v Evropě jen za Ruskem a Norskem. Kromě potravinářství (hlavně v návaznosti na rybolov; ale například produkce mléka stačí domácí spotřebě, k produkci zeleniny slouží skleníky) stojí za zmínku výroba hliníku a některých slitin na vývoz. Inflace byla velmi nízká v polovině 90. let, od roku 1999 však roste (až na úroveň 6,4 % v roce 2001). Meziroční růst HDP byl ve 2. polovině 90. let vysoký (kolem 4,5 % ročně), v prvních letech následující dekády se však poněkud utlumil. Hlavní obchodní partneři jsou: v islandském vývozu Británie, Německo a Nizozemsko, v dovozu Německo, USA a Dánsko.

Obyvatelstvo Naděje dožití při narození je značně vysoká (82 let u žen, 78 let u mužů) a životní úroveň je vysoká. HDP na obyvatele téměř dosahuje úrovně Dánska. Porodnost se pohybuje kolem 14 promile, což je v evropských poměrech vysoká hodnota. Nezaměstnanost je na velmi nízké úrovni, pohybuje se kolem (3 %). Více je osídlen jihozápad ostrova, kde je také hlavní město Reykjavík, vnitrozemí je víceméně pusté. Island není členem EU, je však členem NATO (nemá ovšem vlastní armádu).

Celý stát je jedním regionem na úrovni NUTS 2.

Shrnutí kapitoly

Severní Evropu tvoří 5 zemí: Švédsko, Norsko, Finsko, Dánsko a Island. Přírodní podmínky předurčují relativně nízkou hustotu obyvatelstva (s výjimkou Dánska). Za nejvýznamnější z nich je všeobecně pokládáno Švédsko, známé svým modelem "sociálního státu". Ekonomicky jde o velmi vyspělé země, které jsou s výjimkou Norska a Islandu (členové EFTA) členy EU, na druhé straně Švédsko i Finsko si střeží svoji vojenskou neutralitu a stojí mimo NATO.

Otázky k zamyšlení

1. Které charakteristiky nejvíce postihují rozdíly mezi severní a jižní částí Švédska?
2. Jaké hlavní faktory se podílejí na ekonomické prosperitě Norska?
3. Jakými etapami prošly vzájemné vztahy Finska a Ruska v posledních zhruba dvou stoletích?
4. Ve kterých charakteristikách (sociálních, ekonomických, kulturních, přírodních, atd.) se jednotlivé severské země liší a co naopak mají společného?

- **Británie, Spojené království Velké Británie a Severního Irska, Spojené království (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, U.K.)**
- **Irsko (Éire, Irland)**
- **Francie (France)**
- **Monako (Monaco)**
- **Belgie (België, Belgique, Belgien)**
- **Lucembursko (Luxembourg, Luxemburg)**
- **Nizozemsko (Nederland)**

4.

Západoevropské země

Cíl kapitoly

Seznámíte se ze základními socioekonomickými a regionálními charakteristikami sedmi západoevropských zemí. Pozornost bude věnována především geografické poloze, struktuře a rozložení obyvatelstva, ekonomickým charakteristikám a vnitřnímu členění států.

Časová zátěž

- 7 hodin (přednáškový čas + samostudium)

Způsob studia

- Práce s mapou.

4.1 Británie, Spojené království Velké Británie a Severního Irska, Spojené království (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland, U.K.)

Složitý originální název státu nutí k opatrnosti vůči jednomu z běžných názvů - k Velké Británii. Velká Británie je totiž ostrovem, na němž leží jen tři (Anglie, Wales, Skotsko) ze čtyř historických zemí státu. Dlouhý oficiální název se nejčastěji nahrazuje jednodušším názvem Spojené království (v anglické zkratce U.K.), někdy dokonce jen Británie. Poloha státu na Britských ostrovech a geopolitická role někdejší nejdůležitější světové velmoci je spojena i s jistou historickou izolací od kontinentální Evropy ("splendid isolation"). Pozemní hranici má Británie jen s Irskem (s Irskou republikou). Velká Británie (ostrov) je od kontinentální Evropy oddělena průlivem La Manche (*lamanš*)/English Channel, jehož nejužší část je Doverská (Calaiská) úžina, s minimální šířkou asi 32 km. K Británii patří i řada okolních ostrovů a souostroví - od severu jsou to Shetlandy, Orkneje, Vnější a Vnitřní Hebridy (všechna tato souostroví jsou historickou součástí Skotska), při pobřeží Walesu Anglesey (je součástí Walesu), na jihozápadě Scilly, na jihu Wight (součástí Anglie). Pobřežní linie je obecně velmi komplikovaná. Celková rozloha Británie činí 243 tis. km². Povrch země má dvě odlišné části, většina Anglie je rovinatá až pahorkatinná, zatímco ve Skotsku a Walesu převládají hory. Nejvyšší partie Britských ostrovů se nacházejí na severu Skotska v tzv. Skotské vysočině (ta je rozdělena protáhlou sníženinou se známým jezerem Loch Ness). Mnoho horských skupin je zde vyšších než 800 m (i na skotských ostrovech) a nejvyšší bod převyšuje v severozápadním Skotsku výšku 1300 m nad mořem. V severní Anglii se nachází nevysoké pohoří Penniny, jež je ve svých okrajových částech historicky známé výskytem uhelných slojí a železné rudy. Povrch Severního Irska má pahorkatinný ráz. Typická jsou zde velká jezera. Celkový ráz severoirských přírodních poměrů se neodlišuje od irských (viz Irsko). Podnebí na Britských ostrovech je vlhké, často větrné, výrazně ovlivňované teplým mořským proudem. Vysoká je zejména četnost výskytu mlh. Lesů je velmi málo.

Ekonomika

Nerostné bohatství umožnilo Británii stát se kolébkou průmyslové revoluce a světovou průmyslovou velmocí. Velké zásoby kvalitního černého uhlí (zejména ve střední a severní Anglii, v jižním Skotsku a v jižním Walesu) byly z velké části vytěženy a těžba je postupně tlumena vzhledem k nemožnosti konkurovat levnějšímu dováženému uhlí. V sedmdesátých letech začala černé uhlí jako energetickou surovinu nahrazovat ropa a zemní plyn těžené v šelfu Severního moře. V obou komoditách patří Británie k největším světovým producentům (v Evropě 3., resp. 2. místo). Zásoby železné rudy, které se rovněž významně podílely na rozvoji průmyslu jsou prakticky vyčerpány (významnější je dnes již jen těžba ve střední Anglii). Z dalších surovin je ještě významná produkce soli a kaolinu. Mnohá odvětví průmyslu (textilní, potravinářský, ale i např. hutnictví barevných kovů) je tradičně

rozvíjeno na dovážených surovinách, z místních zdrojů pochází jistá část produkce vlny. Tradiční obory (hornictví, hutnictví, stavba lodí) jsou v útlumu, naproti tomu nová odvětví, mezi něž patří např. chemický a petrochemický průmysl, elektrotechnický a elektronický průmysl, letecký průmysl, dosáhla vysoké technické úrovně a jsou konkurenceschopná. Velké britské společnosti jsou dnes často zapojeny v nadnárodních koncernech, které v řadě případů hrají vůdčí roli ve svých odvětvích nejen v Británii, ale i v rámci Evropy (např. Royal Dutch/Shell a British Petroleum - petrochemie, GlaxoSmithKline a AstraZeneca - farmacie, BAE SYSTEMS - zbrojařský průmysl, Corus Group - ocelářství, Unilever - potravinářství, ICI - chemický průmysl). V mezinárodním styku má největší úlohu námořní doprava. V mezinárodním styku má klíčovou roli námořní doprava. Největší přístavy (podle objemu vykládky a nakládky) jsou na východě Anglie při ústí řek Humber (Grimsby & Immingham), Temže (Londýn) a Tees (Tees & Hartlepool). Následují Forth ports (okolí Ediburghu), Milford Haven na jihozápadě Walesu a anglické přístavy Liverpool a Southampton. Pro trajektové spojení s kontinentem je hlavní branou Dover. Velká Británie má nejstarší železniční síť v Evropě. Síť rychlovlaků je přes Eurotunnel (50,5 km) už napojena na kontinent. Rozsáhlá je letecká doprava s dominantní společností British Airways a největším evropským leteckým uzlem v Londýně (čtyři mezinárodní letiště ve městě a blízkém zázemí). HDP na obyvatele přesahuje 26 tis. USD, míra nezaměstnanosti, pohybující se v posledních letech kolem 5 %, patří k nejnižším v EU.

Velká Británie patří počtem obyvatel k největším státům v Evropě. V roce 2002 žilo v zemi skoro 60 mil. obyvatel, z toho 50 mil. připadalo na Anglii. Díky rozvoji průmyslové výroby docházelo v posledních dvou stoletích ve Velké Británii k velkým přesunům obyvatelstva. Rozvíjela se nová průmyslová města, rostly velké přístavy a vytvářely se nové koncentrace obyvatelstva právě v okolí nalezišť surovin, případně dopravních uzlů. Londýn a další velké koncentrace obyvatelstva (zejména ve střední Anglii) jsou pro Británii typickým jevem. Asi 90 % populace žije ve městech. Británie svou průměrnou hustotou zalidnění (244 obyv./km²) sice patří k nejhustěji zalidněným zemím na světě, ale obyvatelstvo je zde rozmístěno velmi nerovnoměrně. V současnosti žije (především ve velkých aglomeracích) mnoho obyvatel karibského, jihoasijského a afrického původu. Přirozený přírůstek je v Británii na velmi nízké úrovni, lze hovořit o prosté reprodukci obyvatelstva (počet narozených pouze nahrazuje počet zemřelých). Mírné zvyšování počtu obyvatel je způsobeno kladným migračním saldem. Naděje na dožití při narození dosahuje mírně nižších hodnot (76 u mužů, resp. 81 u žen) než v jiných státech západu Evropy. Většina věřících se hlásí k anglikánské církvi a k protestantským církvím, Irové jsou převážně katolíci, hodně je už i muslimů (původem z Pákistánu i odjinud).

Obyvatelstvo

Dříve silně centralistická správa celého státu z Londýna je již minulostí, na sklonku 90. let získaly Skotsko, Wales i Severní Irsko určitou formu samosprávy (nejsilnější je ve Skotsku) a posilování samosprávy na regionální úrovni probíhá i v samotné Anglii. V Británii jako celku neexistuje jednotné a symetrické územněsprávní členění, každá z historických zemí měla a má specifickou administrativní strukturu. Velmi zjednodušeně lze říci, že většina území Anglie mimo městské oblasti má dvoustupňovou místní správu (hrabství a okresy, counties a districts), zatímco zbytek britského území má jeden stupeň místní správy, ačkoliv jejich názvy i pravomoci jsou různé (unitary authority v Anglii a Walesu, metropolitan district v Anglii, council area ve Skotsku a district v Severním Irsku). Zvláštním případem je pak hlavní město Londýn. Zmíněné administrativní jednotky nebo jejich seskupení odpovídají úrovni NUTS 2. Ovšem vzhledem k jejich vysokému počtu a ne příliš rovnoměrnému rozdělení je vhodnější, a z hlediska vznikajícího vnitřního uspořádání Británie i logičtější, využít pro regionální přehled úroveň NUTS 1. Na této úrovni se Británie člení na Skotsko, Wales a Severní Irsko a devět regionů na území Anglie (tzv. Government Office Regions), které mají převzít roli regionální samosprávy.

Regiony

North East/Severovýchod Anglie zahrnuje hrabství Northumberland, Durham a dvě průmyslové aglomerace při pobřeží (oblast Tyne and Wear a Middlesbrough). Tento region vyplňuje severovýchodní cíp Anglie při hranicích se Skotskem. Východní část regionu při pobřeží Severního moře zaznamenala velký rozvoj zejména v souvislosti s těžbou uhlí a

4. Západoevropské země

výstavbou těžkého průmyslu (ocelárny, loděnice), po krizi z 80. let dvacátého století je zde v současné době výrazná snaha o restrukturalizaci průmyslu (rozvoj petrochemie, elektrotechniky, automobilového průmyslu - zejména japonské investice atd.). Průmyslovými centry a zároveň důležitými přístavy jsou zde Newcastle, Sunderland a Middlesbrough. Počet obyvatel celého regionu je asi 2,5 milionu, hustota zalidnění je na úrovni 293 obyv./km².

Jižněji odtud leží region Yorkshire and The Humber (zejména hrabství North Yorkshire, South Yorkshire a West Yorkshire a oblast kolem ústí řeky Humber). Pro Severní Yorkshire, který je největším hrabstvím v Anglii, je typická plochá krajina blat na východě a relativně výrazné pohoří Penniny na západě. Hrabství je poměrně řídko osídleno, z ekonomických aktivit převládá zemědělství a cestovní ruch. Naproti tomu Jižní Yorkshire je tradičním centrem britského uhelného a metalurgického průmyslu. Největším střediskem je zde Sheffield (ocelářství), střediskem těžby uhlí je Barnsley. Útlum tradičních odvětví se projevil v ekonomickém zaostávání této oblasti. Dalším z tzv. "yorksireských ridings" je Západní Yorkshire, který se rozkládá v okolí měst Leeds, Wakefield a Bradford. Jedná se o velmi hustě osídlenou oblast s celou řadou dalších menších měst. Největšího rozvoje dosáhla v souvislosti s rozmachem hutnictví a zejména textilního průmyslu v 19. století. V oblasti kolem ústí řeky Humber do Severního moře se rozvoj soustředil zejména kolem města Kingston upon Hull, které je velmi výhodně položeným přístavem (vůči roponosné mělčině Severního moře) a dalších přístavních měst (např. Grimsby). Dominantní je zde petrochemický průmysl a potravinářství. Počet obyvatel celého regionu je asi 5 milionů, hustota zalidnění je na úrovni 323 obyv./km².

Region North West/Severozápad je tvořen hlavně hrabstvími Cumbria, Cheshire, Greater Manchester, Lancashire a Merseyside. Hrabství Cumbria na severu při hranicích se Skotskem je řídko osídlenou oblastí s poměrně zachovalou přírodou (např. chráněné atraktivní území Lake District) a historickými památkami. Jedná se o území významné zejména z hlediska domácího cestovního ruchu. Lancashire je pobřežní region, který hlavně na začátku 20. století, kdy byl světovým "bavlnářským centrem", zaznamenal obrovský rozvoj. V současnosti je však většina textilních provozů uzavřena nebo transformována. Středisky jsou Preston (dopravní strojírenství) a Blackburn (pivovarnictví, elektronika). Okolí města Blackpool je rozsáhlou přímořskou turistickou oblastí s největší koncentrací ubytovacích a zábavních zařízení v Británii. Merseyside je silně urbanizovaná oblast především při severním břehu širokého ústí řeky Mersey do Irského moře. Střediskem regionu je Liverpool s rozsáhlým přístavem. Doky jsou využívány výrazně méně než v minulosti (Liverpool býval hlavním přístavem pro dopravu mezi Británií a Amerikou) a celá oblast podobně jako South Yorkshire patří k neproblémovějším v celé Británii. Jižně od ústí řeky Mersey leží hrabství Cheshire, kde je typický chov skotu a navazující mlékařský průmysl a rovněž těžba kamenné soli. Správním střediskem je historické město Chester. Město Manchester s okolními městy (Stockport, Rochdale, Bolton ad.) tvoří rozsáhlý urbanizovaný prostor, jehož rozvoj byl spojen zejména se zpracováním bavlny v místních přádelnách a tkalcovnách, které se zde rozvinulo zejména v 19. století. V současné době Manchester zaznamenal velký rozvoj terciérních aktivit a je po Londýně druhým největším bankovním centrem v Británii. Počet obyvatel celého regionu je asi 6,8 milionu, hustota zalidnění je na úrovni 480 obyv./km².

Region West Midlands zahrnuje širší okolí stejnojmenného metropolitního hrabství, které je pomyslným "srdcem Anglie" a pro něž se po zahájení těžby uhlí a rozvoji zdejšího průmyslu vžil název "Černá země". Centrem průmyslové konurbace, kde žije zhruba polovina obyvatel regionu, je Birmingham (významné centrum oborů hi-tech včetně výroby zbraní), důležitým centrem je i Coventry. Kolem tohoto průmyslového uzlu je rozmístěno několik hrabství, které mají zachovalou krajinu a jsou tedy přirozeným rekreačním zázemím celého širšího regionu. Na sever od Birminghamu v podhůří Pennin leží hrabství Staffordshire s rozsáhlými vřesovišti a rašeliništi. Hrabství Shropshire ležící na západním okraji průmyslové oblasti West Midlands si zachovalo ráz přirozené venkovské krajiny s významnou zemědělskou výrobou. Výrazný zemědělský charakter mají i Worcestershire a

Herefordshire se stejnojmennými centry a o něco méně to platí i o hrabství Warwickshire, obklopující průmyslovou konurbaci z jihovýchodu. Počet obyvatel celého regionu činí 5,3 milionu, hustota zalidnění je na úrovni 408 obyv./km².

East Midlands je méně koherentním regionem, který nemá jen jediné dominující jádro. Derbyshire zahrnuje uhelný revír v okolí Chesterfieldu a turisticky významnou oblast jižních Pennin. Centrem je město Derby proslulé zejména výrobou leteckých motorů a automobilů Rolls-Royce. Nottingham (hrabství Nottinghamshire) je jádrem největší aglomerace v East Midlands, která patří mezi regiony silně postižené nezaměstnaností po uzavření velké části místních uhelných dolů. Další rozvoj je spojován s moderními obory - elektronickým a farmaceutickým a také oděvním průmyslem. Leicester a Northampton, města ve střední Anglii, která jsou středisky stejnojmenných hrabství. Jsou zde poměrně bohatá ložiska železné rudy (Corby) a typický je zde strojírenský a obuvnický průmysl. Hrabství Lincolnshire je rovinatý region s úrodnou půdou. Průmyslová výroba se specializuje na zemědělské stroje. Na pobřeží Severního moře je řada přímořských letovisek. Počet obyvatel celého regionu činí 4,2 milionu, hustota zalidnění je na úrovni 270 obyv./km².

Nejvýchodněji položený region je East of England/Východ Anglie, někdy také označovaný názvem Eastern. Jde o region vymezený poměrně nedávno, takže regionální identita jeho obyvatel (dá-li se o ní v anglických poměrech mluvit) se teprve utváří. Jde navíc o region velmi heterogenní, což je dáno jeho exponovaností vůči Londýnu. Na severovýchodě tvoří hrabství Cambridgeshire, Suffolk a Norfolk oblast zvanou East Anglia. Jde o nížinné, poměrně řídké zalidněné území. V hrabství Cambridgeshire leží rozsáhlá oblast The Fens, která je prakticky na úrovni mořské hladiny. Současný stav je výsledkem rozsáhlých odvodňovacích prací (zejména v 17. století) a oblast je také nazývána New Holland. Odvodněná půda je tvořena rašelinou a naplaveninami a je zemědělsky využívána. Centrem regionu je univerzitní město Cambridge. Krajina hrabství Suffolk je převážně zemědělská. Správním centrem je město Ipswich, které je spolu s blízkým přístavem Felixstowe (největší kontejnerový přístav v Británii) významným bodem pro překládku zboží z obchodní výměny s kontinentální Evropou. Hrabství Norfolk je charakteristické mnoha jezery, půda je zde méně úrodná. Pobřeží je lemováno turistickými středisky. Další tři hrabství jsou již silně ovlivněna blízkostí Londýna. Sever Essexu sice ještě připomíná oblast East Anglia, ovšem hustě obydlený jih (zejména při ústí Temže), vykazuje všechny znaky zázemí velké metropole, podobně jako hrabství Hertfordshire a Bedfordshire. Výrobní i obchodní firmy při lokalizaci svých závodů využívají relativně levnějších pozemků a nemovitostí oproti Londýnu, navíc má tato oblast výborné dopravní spojení. Severně od Londýna prochází přes Hertfordshire a Bedfordshire dálniční tepna M1 (směr Birmingham, Sheffield a Leeds) na níž leží jedno z "londýnských" letiš - Luton, druhé (Stanstedt - v poslední dekádě nejdynamičtější z velkých letiš - v Británii) se nachází východně od Londýna v hrabství Essex. Počet obyvatel celého regionu činí 5,4 milionu, hustota zalidnění je na úrovni 284 obyv./km².

Velmi podobně diverzifikovaný je i region South East/Jihovýchod, který hlavní město obklopuje z jihu a západu. Po Londýnu je to ekonomicky nejvyspělejší oblast Británie. Především oblast západně od hlavního města (Buckinghamshire, Oxforshire, Berkshire a Surrey) výrazně profituje z jeho blízkosti. V širším zázemí jsou větší města, známá svým elektrotechnickým, automobilovým či leteckým průmyslem, např. Reading, nebo Oxford, který je také světoznámým univerzitním městem. Zastoupení těžkého průmyslu je minimální, naopak převládají sofistikované obory. Zhruba čtvrtina britských výdajů na vědu a výzkum míří do regionu South East. Více než třetinu rozlohy regionu tvoří chráněná území. Jihovýchodní a východní oblast je nazývána "Green Country" a je významná produkcí ovoce, chmele, obilovin a dalších zemědělských plodin. Toto území je spojováno už s počátky anglosaské přítomnosti na ostrově (Kent, Sussex). Na pobřeží leží turistická rekreační střediska (Brighton, Eastbourne) a na jihozápadě významné přístavy (např. Southampton, Portsmouth). Počtem obyvatel jde o největší britský region (8 milionů), hustota zalidnění je na úrovni 422 obyv./km².

4. Západoevropské země

Hlavní město Londýn je politickým a ekonomickým centrem státu, ovšem svým významem a funkcemi přesahuje jeho hranice. Patří mezi pět nejvýznamnějších světových velkoměst s vysokým podílem produktivních služeb a velkým počtem ústředí nadnárodních společností a institucí (např. Evropská banka pro obnovu a rozvoj, EBRD; Mezinárodní námořní organizace, IMO, atd.). Markantní je především koncentrace komerčních aktivit - bankovníctví, pojiš ovnictví, akciové a komoditní trhy, poradenství atd. (lokalizovány jsou většinou v centrální části města, tzv. City of London), která z Londýna činí světové finanční a obchodní centrum (jeden ze tří nejvýznamnějších akciových trhů na světě, téměř 300 zahraničních bankovních domů). Významné jsou také služby spojené s cestovním ruchem, řada historických a kulturních památek, institucí a pravidelných akcí dělá z Londýna jednu z nejoblíbenějších turistických destinací. Služby se na zaměstnanosti podílejí více než 85 %, téměř celý zbytek připadá na sekundární sektor, zejména potravinářství, polygrafii, výrobu spotřebního zboží, elektrotechniku. Tradiční průmyslové čtvrtě leží ve východní části města a navazují na londýnské doky (jejich význam se ovšem snižuje), novější průmyslové investice jsou již vázány spíše na průběh dálničních komunikací a levnější pozemky na kraji města. Objemem ekonomiky je Londýn srovnatelný s některými středně velkými státy (např. Belgií nebo Švédskem) a hodnota HDP na obyvatele je mezi britskými regiony jednoznačně nejvyšší. Tento ukazatel je ovšem ovlivněn tradiční a rozsáhlou dojížděnkou do za prací ze širšího okolí hlavního města. Už od koloniálních dob představují podstatnou část obyvatelstva etnické menšiny, při posledním sčítání jejich počet přesáhl 2 miliony a Londýn je tak jedno z nejvíce kosmopolitních měst na světě. Celkovým počtem obyvatel (7,4 milionu) se Londýn řadí mezi tři největší evropská velkoměsta.

Region South West/Jihozápad zejména svým hornatým poloostrovem Cornwall vniká jako velká ostruha do Atlantského oceánu. Region zahrnuje hlavně hrabství Cornwall, Devon, Gloucestershire, Wiltshire, Somerset a Dorset). Hrabství Gloucestershire hraničí na západě s Walesem pro Anglii netypickým rozsáhlým lesním masivem. Město Gloucester je spolu s lázeňským městem Cheltenham střediskem cestovního ruchu. Největším městem zemědělské oblasti Wiltshire je Swindon, kde je soustředěn lehký průmysl (výroba počítačů). Přes 80 % ploch v hrabství Somerset zabírá zemědělská půda. Rozsáhlé jsou ovocné sady (zejména jabloně) a významný je rovněž chov skotu. Vnitrozemí hrabství Dorset tvoří zachovalá krajina s pahorky. Na pobřeží je řada oblíbených turistický letovisek. Hrabství Devon a Cornwall jsou spojovány zejména s námořnickou tradicí, ale vnitrozemí je i významnou oblastí chovu skotu. Hospodářství spoléhá zejména na příjmy z turistiky. V přímořském středisku Bournemouth je jeden z největších kongresových areálů v Británii. Největším městem regionu South West je přístav Bristol. Počet obyvatel celého regionu činí 5,0 milionu, hustota zalidnění je na úrovni 208 obyv./km².

Wales je historickou zemí na západě Velké Británie. Povrch je hornatý (Cambrické pohoří). Střední a severní část Walesu je převážně zemědělský kraj (chov ovcí, prasat a skotu, pěstování obilí a krmiv). Okolí Bristolského zálivu na jihu je naopak spíše průmyslovou oblastí. Rozvíjelo se zejména hutnictví, barevná metalurgie, chemický a strojírenský průmysl. Předpokladem pro tento rozvoj byla těžba kvalitního černého uhlí. K přepravě zboží slouží velké přístavy v průmyslových centrech (Cardiff, Swansea a Newport). Část obyvatel Walesu si udržuje svůj keltský jazyk a kulturní tradice. Počet obyvatel celého regionu činí skoro 3 miliony, hustota zalidnění je na úrovni 141 obyv./km².

I Skotsko/Scotland na severu Velké Británie je převážně hornatá země, k jejíž nehostinnosti přispívá i drsné klima. Hlavně severní část Skotska (Highland) a blízká souostroví (Hebridy, Orkneje a Shetlandy) jsou zalidněny velmi řídko (cca 9 obyv./km²). Hospodářský život země se soustřeďuje především do nížiny spojující pobřeží Irského a Severního moře. Také v případě Skotska byl průmyslový rozvoj založen na velkých zásobách uhlí a částečně i železné rudy. Hlavní průmyslovou aglomerací je Glasgow se strojírenským a textilním průmyslem a velkým přístavem. Tento region byl postižen dlouhodobou recesí a vysokou nezaměstnaností, které byly překonány alokací mnoha zahraničních investic, především do elektrotechnického průmyslu - vzhledem k jeho koncentraci se oblast zhruba mezi

Glasgow a Edinburghem někdy označuje jako Silicon Glen. Východní okraj nížiny (leží zde historické středisko Skotska Edinburgh) nemá tak výrazný průmyslový charakter. Rozvoji zde však napomáhá těžba zemního plynu a ropy ze dna Severního moře - především díky tomu je Aberdeen a okolí podle HDP na obyvatele nejvýkonnější částí Skotska. Ve vyšších partiích Skotska se chovají ovce. Počet obyvatel celého regionu přesahuje 5 milionů, hustota zalidnění je na úrovni 65 obyv./km².

Region Northern Ireland/Severní Irsko (někdy nazývaný Ulster, i když nezahrnuje celou tuto historickou irskou provincii) zabírá severovýchodní část ostrova Irsko. Hlavní město Belfast je podobně jako celé Severní Irsko politicky, nábožensky a kulturně rozděleno mezi zdejší unionisty (příznivce setrvání Severního Irska v rámci Spojeného království - většinou protestanti a potomci anglických a zejména skotských imigrantů) a republikány (většinou katolíci irského původu), jejichž soužití je provázáno latentním konfliktem. Právě tato politická nestabilita byla jedním z důležitých faktorů, proč Severní Irsko dlouhodobě markantně hospodářsky zaostávalo za zbytkem Británie. Především díky zklidnění konfliktu v posledních letech, subvencím EU a rychlému hospodářskému růstu sousedního Irska se podařilo tento rozdíl smazat a Severní Irsko je z hlediska ekonomické výkonnosti plně srovnatelné s méně rozvinutými nebo strukturálně postiženými britskými regiony (např. North East nebo Wales). Větším průmyslovým střediskem je kromě Belfastu (stavba lodí a textilní průmysl) přístav Londonderry (textilní průmysl). Zemědělství je orientováno zejména na živočišnou výrobu, typické je i pěstování lnu. Počet obyvatel celého regionu přesahuje 1,7 milionu, hustota zalidnění je na úrovni 125 obyv./km².

Historickým dědictvím koloniální minulosti je řada území (především mimo Evropu), které jsou dodnes více či méně s Británií určitým způsobem spjata. Ačkoliv většina z nich již má plnou mezinárodní suverenitu, některá zůstávají pod britskou správou, byť často jen formální. Tato tzv. zámořská teritoria (British Overseas Territories) ovšem nejsou konstituční součástí Spojeného království.

Jediným z britských zámořských území, které leží v Evropě, je Gibraltar. Jde o malé území (6,5 km² a téměř 30 tis. obyvatel) na jihu Pyrenejského poloostrova získané v 18. století na úkor Španělska, které jej stále požaduje zpět. Lokalita je významná svojí strategickou polohou při průlivu, který spojuje Atlantik se Středozemním mořem, a je zde také umístěna důležitá britská vojenská základna. Britského panovníka zastupuje jmenovaný guvernér, Gibraltar má ovšem v mnoha otázkách podstatnou míru samostatnosti. Neexistují zde prakticky žádné přírodní zdroje, pilířem ekonomiky jsou finanční služby, cestovní ruch a služby spojené s námořní dopravou, část příjmů ještě stále plyne z přítomnosti britské armády. Na rozdíl od jiných britských zámořských teritorií je Gibraltar součástí EU.

Zcela specifické postavení mají tzv. korunní dependence (Crown Dependencies), kterými jsou Normanské ostrovy (Channel Islands) a ostrov Man (Isle of Man). Ani tato území nejsou přímou součástí Spojeného království a spojuje je s ním v podstatě pouze osoba panovníka. Británie je také zodpovědná za vnější bezpečnost a zahraniční záležitosti dependencí. Z hlediska vnitřní správy jsou tato území nezávislá, mají vlastní exekutivní a legislativní orgány, soudnictví atd. Ani jedna z dependencí není součástí EU. Man (572 km², necelých 80 tis. obyvatel) leží v Irském moři přibližně uprostřed mezi severní Anglií a Severním Irskem, Normanské ostrovy (194 km², zhruba 150 tis. obyvatel) se nacházejí jižně od Anglie v kanálu La Manche, při francouzském pobřeží. Podobně jako u Gibraltaru jsou i v případě korunních dependencí rozhodujícím segmentem ekonomiky finanční služby (tzv. daňové oázy) a také cestovní ruch.

4.2 Irsko (Éire, Ireland)

Navzdory svému názvu se stát jménem Irsko územně zcela neshoduje se stejnojmenným ostrovem: zabírá ovšem jeho valnou část (84 % jeho rozlohy a 70 % jeho obyvatel). Zbytek ostrova je jako Severní Irsko součástí Velké Británie. Proto také jedinou suchozemskou hranici tvoří hranice mezi oběma částmi tohoto ostrova. Poněkud kuriózně je uprostřed

4. Západoevropské země

ostrova plochá sníženina a naopak členitější je reliéf spíše v některých částech pobřeží (sever, severozápad, jihozápad, jihovýchod, téměř vše do 1000 m n. m.). Více zalidněno je východní pobřeží exponované k Velké Británii (a dále ovšem britský severovýchod ostrova). Podíl obyvatel žijících ve městech ovšem zůstává poměrně nízký - pouze 60 %. Irsko je v Evropě "vysunuto" nejvíce směrem k Severní Americe, což mu v posledních stoletích dodávalo zvláštní strategický význam (kdysi s ohledem na kladení podmořských telegrafních kabelů, poté v letecké dopravě na prvních transoceánských linkách atd.). Klima je teplotně mírné a dosti vlhké, časté silné větry jsou velkou překážkou pro stromovou vegetaci, ve využití ploch je tudíž mnoho pastvin. Nerostné bohatství není významné, jedinou výjimku představují zásoby rud zinku (největší evropský producent), především ve středním Irsku.

Rovněž dnešní Irsko (též Irská republika, jak se někdy pro jednoznačnost uvádí) bylo dlouhodobě součástí britského impéria, a to dokonce tou částí, v níž byla nadvláda Britů pocíťována zvláště citelně. Dědictvím dlouhé existence v britském impériu je všeobecná akceptace angličtiny jako úředního i mateřského jazyka. Irštinu (Gaelic), jazyk keltského původu, více či méně ovládá jen něco přes 40 % obyvatel. Avšak počet osob, který irštinu skutečně aktivně používá je výrazně nižší, ačkoliv je společně s angličtinou také úředním jazykem. Stejně jako Británie má i Irsko zvláštní vazby ke Spojeným státům americkým, kam mnoho obyvatel irského původu v minulosti emigrovalo. Současné Irsko ovšem této situace a dále své integrace do Evropské unie využilo pozoruhodným způsobem k výraznému hospodářskému vzestupu.

Obyvatelstvo Počet obyvatel činí asi 4,0 mil. a hustota zalidnění je na hodnotě 57 obyv./km². Na rozdíl od sousední Británie v Irsku silně převládají římsí katolíci (94 % věřících), jiné křesťanské církve (ve spektru obdobném jako v Británii) jsou zastoupeny spíše v oblasti hlavního města Dublinu. Pozoruhodnými demografickými rysy irské populace je na jedné straně poměrně značná porodnost (ta však byla ještě výraznější před 20 - 30 lety, v posledních letech se pohybuje kolem 15,5 promile, což je blízké např. Islandu), na druhé straně je v irské společnosti paradoxně relativně vysoký podíl svobodných (a bezdětných) mužů a žen.

Ekonomika Irsko dosáhlo pozoruhodné úrovně hospodářství v relativně krátkém historickém období (odtud pak časté srovnání s některými východoasijskými ekonomikami). Působila zde souhra více faktorů: promyšlená státní strategie ve stimulaci vzdělanosti, podpoře zahraničních investorů a výběru perspektivních odvětví, využití fondů EU, jazyková orientace na angličtinu, "britská" pracovní a společenská kultura a adaptabilita, ale i dlouhodobě existující diference vůči cenové hladině v Británii (včetně ceny pracovní síly). Analýza role jednotlivých faktorů není zatím definitivně zhodnocena. Irsko má již vysoce rozvinutou tržní ekonomiku s velkým podílem high-tech (a s velkou přítomností severoamerických a japonských firem), mimořádně se posílil sektor služeb. V kdysi zcela převládajícím zemědělství má větší význam živočišná výroba. Hospodářství si i po roce 2000 udržuje stále vysoký růst, ačkoliv ne tak výrazný jako na konci devadesátých let (tehdy přesahoval ročně i 10 %). HDP na obyvatele dosahuje jedné z nejvyšších hodnot v Evropě (36,4 tis. USD), je ovšem otázkou nakolik se na této hodnotě může podílet převod zisků nadnárodních firem, které mohou využít nižší daňovou zátěž v Irsku (tzv. daňová optimalizace). Nezaměstnanost v Irsku je z dlouhodobějšího pohledu v rámci EU spíše podprůměrná (v poslední době se však zvyšuje). Hlavními obchodními partnery jsou Británie, USA a Německo.

Regiony Vzhledem ke své velikosti tvořilo Irsko dlouhou dobu na úrovni NUTS 2 jeden celek, ovšem na sklonku devadesátých let bylo před novým programovacím obdobím EU rozčleněno na dva regiony NUTS 2. Ty jsou víceméně umělým seskupením irských hrabství, protože regionální samospráva v zemi v podstatě chybí. Rozlohou jsou regiony takřka rovnocenné, hospodářským rozvojem a i hustotou zalidnění se dosti odlišují.

Region Border, Midland and Western (1,1 mil. obyvatel) zahrnuje spíše doposud zaostávající část Irska na jeho severozápadě. Na tvorbě HDP se region podílí jen asi jednou pětinou, zaměstnanost v zemědělství přesahuje 10 %. Celá oblast má nedostatek větších

městských středisek, má ale dostatek turisticky atraktivních lokalit v centru ostrova a na jeho pobřeží.

Region Southern and Eastern obsahuje jak tradiční městská střediska na východní a jižním pobřeží, kam v období hospodářského boomu směřovala většina zahraničních investic (zejména hlavní město Dublin, jihozápadní přístav Cork), tak i méně rozvinuté oblasti ve vnitrozemí a na západě, kde jediným větším městem je Limerick (s nedalekým mezinárodním letištěm Shannon s navazující ekonomickou zónou). Počet obyvatel regionu dosahuje 2,9 milionu obyvatel, hustota zalidnění činí 79 obyv./km².

4.3 Francie (France)

Francie je významným západoevropským státem s rozlohou přibližně 544 tis km². Má přístup jak ke Středozevnímu moří, tak i přímo k Atlantickému oceánu. Hraničí s 8 státy, z nichž ovšem 3 jsou velmi malé. Různorodost krajinných typů, příhodné klima a dostatek historických objektů a památek jsou velmi příhodnými faktory pro mimořádný rozvoj zdejšího cestovního ruchu.

Počet obyvatel se pohybuje okolo 60 milionů, tj. hustota činí asi 110 obyv./km². Delší stagnace je překryta imigrací, v posledním období je tak vykazován mírný nárůst počtu obyvatel. Národnostně jde o poměrně homogenní stát, s vazbami na frankofonní státy světa. Pro sídelní strukturu je charakteristická dominantní role hlavního města. Francie bývala dlouhodobě centralizovaným státem, nyní uplatňuje samosprávu dokonce na dvou regionálních úrovních (kraje, departementy). Naděje dožití při narození je u mužů 75 let a u žen 83 let.

Obyvatelstvo

Francie má vysoce rozvinutou tržní ekonomiku. Průmyslová výroba prodělala (zejména na východě a na severu státu) podstatnou transformaci odklonem od tradičních odvětví. Významná produkce el. energie je výrazně založena na jaderných elektrárnách. V minulosti významná těžba černého uhlí a železné rudy (Lotrinsko) je již jen na nízké úrovni. Významnější je těžba živce nebo sádrovce a produkce soli. Francie patří k zemím, které vysoce oceňují mimoprodukční funkce zemědělství a usilují o rozsáhlé dotace pro svůj agrární sektor. Francie má rozvinutý terciární sektor, na dobré úrovni je doprava, zdravotnictví a "turistický průmysl". Silné kapitálové skupiny jsou částečně kontrolovány prostřednictvím státních účastí (zejména energetika). HDP na obyvatele činí skoro 27 tis. USD.

Ekonomika

Regionální sí • Francie by sice bylo možno popisovat podle existujících regionů úrovně NUTS 2 (kraje, régions), takových jednotek je ovšem 22, takže se omezíme na jejich seskupení (nejčastěji jako NUTS 1, jen v odůvodněných případech tyto jednotky budeme představovat nezávisle na platném systému).

Regiony

Île-de-France (*il d fráns*) je přes svůj archaický název (v překladu nejspíše "franský ostrov") metropolitní oblastí Francie, současně patřící mezi nejvýznamnější světová velkoměsta. Má přes 11 mil. obyvatel na omezené ploše, takže hustota zalidnění činí přes 920 obyv./km². Vlastní Paříž (*Paris, pari*) má sice jen asi 2,1 mil. obyvatel, to je však ve skutečnosti údaj jen za centrální část tohoto velkoměstského organismu. Ambiciózní kulturní středisko nad řekou Seinou, centrum turismu světového významu a politické a finanční centrum státu mělo vždy tendence ke zdůrazňování své role ve státě. Disponuje dvěma velkými letišti (Roissy, Orly), hustou sítí metra a rychlovlaků zvanými TGV (ve francouzské výslovnosti *té žé vé*). Velmi rozvinutý je sektor služeb, což je spjato i s vysokou atraktivitou Paříže pro ústředí nadnárodních firem.

Pařížskou pánev (NUTS 1) však pojednáme ve dvou skupinách krajů, protože je to celek heterogenní. Mořská "fasáda" Paříže je představována dvěma kraji. Jsou to Basse-Normandie (*bas normandý*)/Dolní Normandie a Haute-Normandie (*ót normandý*)/Horní Normandie. Normandie je místem tradičních mořských letovisek, ale i malebným venkovem s živými ploty a s druhým bydlením Pařížanů. V dnešní době je z ekonomického

pohledu oceňována zejména přítomnost rafinerií ropy a navazujícího chemického průmyslu v přístavech nedaleko ústí Seiny, jimiž jsou Le Havre (*l ávr*) a Rouen (*ruán*). Normandské kraje mají dohromady 3,2 mil. obyv., hustota zalidnění je asi 108 obyv./km².

Vnitrozemský okraj Pařížské pánve zahrnuje ty kraje, které obklopují Île-de-France ze severu, východu a z jihu. Hustota zalidnění není přes blízkost Paříže (snad i právě proto) příliš vysoká, chybí totiž větší regionální střediska. Některé kraje jsou známy svým vinařstvím. Celá tato oblast má 7,3 mil. obyv. při hustotě zalidnění pouze 63 obyv./km². Picardie (*pikardý*)/Pikardie má slavnou franskou minulost a tamní zemědělská krajina se (ani převládajícími plodinami) příliš neliší od Polabí nebo střední Moravy. Dnes Pikardie představuje dopravní koridor spojující Paříž s aglomerací města Lille na severu Francie. Kraj Champagne-Ardenne (*šampaň arden*) má jako své neformální středisko historické město Reims (*rem*)/Remeš. Jih tohoto kraje je vinorodý, ale sever už připomíná vrchoviny sousední jižní Belgie, by• zde s nadmořskými výškami jen pod 500 m nad mořem. Bourgogne (*burgoň*)/Burgundsko je krajem vinorodým ve svých nížinách. Jinak představuje poměrně plochý přechod z povodí Seiny do povodí Loiry a Rhony, zahrnuje i několik plošin nad 600 m (nejvyšší bod má přes 900 m n. m.). Střediskem je Dijon (*dyžon*). Kraj Centre (*sántr*) se rozkládá jižně od Paříže, jeho osou je řeka Loira a většími městy jsou Tours (*tur*) a Orléans (*orlean*).

Západ Francie už respektujeme podle systému NUTS. Tvoří jej tři kraje, a to Bretagne (*bretaň*)/Bretaň, Pays-de-la-Loire (*pej d la loár*)/Loirské země a Poitou-Charentes (*poatú šarant*). Celá tato oblast má asi 7,9 mil. obyv. a hustotu zalidnění asi 93 obyv./km². Oblast je orientována k moři, má mnoho přístavů, mezi kterými vyniká Nantes (*nant*) v ústí Loiry s velkými loděnicemi. Úlovky zdejšího rybolovu a zdejší potraviny mají dobrý odbyt v Paříži. Bretaň má skalnaté pobřeží a mírné zimy. Žijí tam i Bretoňci udržující si svůj keltský jazyk.

Jihozápad Francie je územím při Biskajském zálivu a v podhůří Pyrenejí (i zde činíme rozdíl proti oficiálnímu členění a Limuzínsko zahrnujeme jinam). Styl života se poněkud odlišuje od severu Francie, právě zde se např. provozuje ragby, zde se těží i ropa a zemní plyn. Jsou zde i velká regionální střediska. Jedním z nich je Bordeaux (*bordó*) v ústí Garonny (největší město kraje Aquitaine, *akiten*, Akvitánie), druhým pak Toulouse (*tulúz*), které je centrem kraje Midi-Pyrénées (*midy pirené*) a známým střediskem leteckého průmyslu (Airbus). Písečné pobřeží jižně od Bordeaux je zalesněné a řídké zalidněné, více zalidněné podhůří Pyrenejí (Gaskoňsko; Pyreneje jsou velehory s výškami přes 3000 m n. m.) zahrnuje celou plejádu středisek, od přímořského města Biarritz (*bjaris*) po poutní Lourdes (*lurd*)/Lurdy. Na severovýchodě oblasti jsou už členitá úbočí Massif Central s kaňony a krasovými jevy. Celá oblast Jihozápad má 5,6 mil. obyv. při hustotě zalidnění 64 obyv./km².

Typickou vnitrozemskou oblastí Francie je dvojice ekonomicky méně rozvinutých krajů Limousin (*limuzen*)/Limuzínsko a Auvergne (*overň*). Zdejší krajina zaujímá severní úbočí Massif Central (místy se dokonce vyskytují nápadné tvary vyhaslých sopek). Průmysl je jen v několika střediscích a hustota zalidnění je velmi nízká. Obyvatel jsou zde jen 2 miliony (při silné emigraci), hustota zalidnění činí jen 47 obyv./km². Faktickým střediskem je Clermont-Ferrand (*klermon feran*) s firmou Michelin. Toto vnitrozemí je atraktivní pro domácí cestovní ruch.

Mediterrannée (*medyterané*)/Středomoří je výrazným regionem NUTS 1, který spojuje jasná orientace na Středomoří moře. Zahrnuje kraj Languedoc-Roussillon (*langdok rusijon*) na výrazném jižním svahu Massif Central, na východním okraji Pyrenejí a západně od ústí Rhôny (vůbec nejdůležitější francouzská vinařská oblast), dále kraj Provence-Alpes-Côtes d'Azur (*prováns alp kot dazür*) v podhůří Alp a východně od ústí Rhôny a konečně ostrov Korsiku (Corse, kors). Všechna tato území mají velký turistický potenciál, jsou hornatá a patří mezi důležité vinařské oblasti Francie. Hlavním střediskem je přístavní město Marseille (*marsej*) s dovozem zejména alžírské ropy. Centrem turistické oblasti Côte d'Azur je město Nice (*nys*), historický ráz má dosud Avignon (*aviñon*) na dolní Rhoně. Vysoká kvalita života je stále více oceňována i zahraničními investory (průmyslová zóna hi-

tech Sophia Antipolis). Počet obyvatel dosahuje téměř 7,3 mil., hustota zalidnění je 108 obyv./km².

Region Rhône-Alpes je natolik velkým krajem (tedy regionem NUTS 2), že o něm pojednáme samostatně. Leží v údolí Rhôny, ale v poměrně členitém reliéfu (na západě Massif Central, na východě Alpy - včetně vrcholu Mt. Blanc, 4 807 m n. m.). Dominantní středisko a druhé nejvýznamnější finanční centrum Lyon (včetně stavebně souvislých předměstí s počtem obyvatel jako Praha) si neustále s městem Marseille konkurují v pozici druhého města státu. Počet obyvatel kraje je 5,8 milionu, hustota zalidnění dosahuje 132 obyv./km² (srovnatelně jako v České republice). Velmi heterogenní region zahrnuje turisticky atraktivní alpské Savojsko, dopravně exponované údolí Rhôny (TGV mezi Paříží a Marseille), dynamický Grenoble (*grenobl*) s obory hi-tech, atd.

Východ je sice heterogenním územím Francie, ale žádný z jeho krajů není dobře možné začleňovat jinak. Hospodářsky vysoce rozvinutý region Alsace (*alsas*)/Alsasko je branou do německy hovořící části Evropy. Je hustě zalidněno (přes 200 obyv./km²), místní dialekt je německý, osou území je pohraniční rok Rýna. Střediskem je Strasbourg (*strasbúr*)/Štrasburk se současnými nadnárodními funkcemi v integrující se Evropě (sídlo Evropského parlamentu), jih Alsaska využívá těsné blízkosti švýcarské Basileje. Sousední Lorrain (*loren*)/Lotrinsko má (i přes současnou redukci) živou tradici železářství a dvě rovnocenná střediska: na průmyslovém severu Metz (*mes*)/Mety a na jihu Nancy (*nansi*). Hustota zalidnění je 98 obyv./km². Ke Švýcarsku přiléhá kraj Franche-Comté (*franš konté*) s hustotou zalidnění jen na úrovni 69 obyv./km². V malém Belfortu sídlí známá elektrotechnická a strojírenská firma Alstom. Celá oblast Východ má 5,2 mil. obyvatel.

Naprosto netypickým regionem Francie (současně NUTS 1 i 2) je kraj Nord-Pas-de-Calais (*nor pa d kale*). Toto mimořádné soustředění obyvatel (4 miliony, při hustotě zalidnění 324 obyv./km²) je obdobou průmyslových a sídelních poměrů v sousední vlámské části Belgie (ve skutečnost také jde o součást historických Flander). I zdejší průmysl prodělal podstatnou transformaci a město Lille (*lil*) se nově stává především dopravním uzlem na směru do Paříže, Bruselu i do Londýna (význam Lille vzrostl po dokončení tzv. Eurotunelu do Velké Británie a po zavedení rychlovlaků na všech výše uvedených směrech). Nejdůležitější přístavy jsou Calais (*kale*) a Dunkerque (*dönkerk*).

Podobně jako v případě Británie, také některé z bývalých francouzských kolonií nemají plnou mezinárodní suverenitu. Čtyři tzv. zámořské departementy a kraje (Départements d'Outre-Mer, DOM, Régions d'Outre-Mer, ROM), Francouzská Guyana, Guadeloupe, Martinik a Réunion (celkově asi 90. tis. km² a 1,7 mil. obyv.), jsou integrální součástí Francie, v podstatě na úrovni francouzských departementů a krajů v Evropě, a jako takové jsou i přímou součástí EU. Tuto výsadu již nemají územní společenstva (Collectivités d'outre-mer), kterými jsou Mayotte, St. Pierre a Miquelon, Wallis a Futuna a Francouzská Polynésie, zvláštní statut má Nová Kaledonie. Všechna tato území se nacházejí mimo Evropu a kromě Francouzské Guyany (Jižní Amerika) jde vesměs o ostrovy a souostrovy,

4.4 Monako (Monaco)

Monako je malý přímořský stát při Středozemním moři, zcela obklopený francouzským územím. Existuje ve smluvní koexistenci s francouzským státem. Počet obyvatel je asi 33 tisíc. Rozloha státu je nepatrná: jen 1,95 km². Fakticky je zastavěno již celé území v úzkém pobřežním pruhu, část území získalo Monako na úkor moře. Úředním jazykem je francouzština. Tento mikrostát je konstituční monarchií (knížectvím) s volenou Národní radou. V případě vymření vládnoucího rodu Grimaldi může převzít území Monaka Francie. Nad původními obyvateli (tvoří 19 % populace) převládají přistěhovalí Francouzi a Italové. Železnice prochází krátkým úsekem monackým územím. Letecké dopravě slouží letiště ve francouzském městě Nice. Monako je turisticky atraktivním územím (mj. zábavní průmysl, kongresová turistika) s originální daňovou politikou. Má herny a četné hotely. Dále

má i svou (malou) průmyslovou produkci, velké příjmy plynou z tisku a prodeje známek. Zdejší komerční rozhlasové a televizní vysílání pokrývá značnou část Francie a Itálie.

4.5 Belgie (België, Belgique, Belgien)

Belgie je přímořským západoevropským státem s rozlohou přibližně 30,5 tis. km². Má výhodnou geografickou polohu. Leží na pobřeží Severního moře, sousedí s Nizozemskem, Německem, nejdelší hranici má s Francií. Postupně zvyšující se nadmořské výšky směrem od pobřeží člení Belgii na tři hlavní části. Krátké pobřeží je charakteristické plážemi s pásmem písečných dun, za kterými leží plochý pás poldrů široký až 20 km. Toto kdysi převážně bažinaté území na severozápadě Belgie bylo vysušeno a vznikla tak typická krajina tvořená hrázemi a kanály (Flandry). Na severu Belgie, na hranici s Nizozemskem, je rovinaté území Kempen již mimo oblast poldrů. Druhý typ krajiny převládá ve střední Belgii. Tam se reliéf mírně zvedá do pahorkatin. Na jihu a východě se pak rozkládá vrchovina Ardeny (krajina dosti podobná Českomoravské vrchovině, s nadmořskými výškami téměř 700 m nad mořem). Na rozhraní mezi pahorkatinami a vrchovinou je více méně souvislý pás karbonských usazenin s kdysi velmi významnou těžbou černého uhlí. O belgické území se vlastně dělí povodí dvou řek, západnější je povodí Šeldy (Schelde, Escaut), východnější je povodí Másy (Maas, Meuse). Šelda ústí do Severního moře v sousedním Nizozemsku, Mása se podílí na složitém ústí Rýna tamtéž. Obě řeky jsou splavné a jsou základem složité soustavy plavebních cest.

Obyvatelstvo

Počtem obyvatel je Belgie srovnatelná s Českou republikou (10,4 mil.), přitom rozloha je jen o něco větší než rozloha Moravy a Slezska, takže hustota zalidnění dosahuje mimořádně vysoké hodnoty 339 obyv./km². Hustota zalidnění je největší v bruselské metropolitní oblasti a na severu státu. Valná většina belgických obcí má status měst (v roce 1977 se jednorázovým sloučením snížil počet obcí z 2,3 tisíc na 589!), takže přes 97 % obyvatel žije formálně ve městech. Je to jedna z nejvyšších měr urbanizace na světě. Převážná většina Belgičanů jsou římskí katolíci, mezi přistěhovalci ale sílí i muslimská komunita. Naděje na dožití při narození dosahuje 76 let u mužů a 82 let u žen. Ačkoliv je stále dosahováno přírůstkem obyvatelstva, ten je založen zejména na imigraci. Počet obyvatel v předproduktivním a poproduktivním věku je vyrovnaný, populace Belgie však stárne, což zvyšuje nároky na sociální systém. Jazykově je Belgie heterogenní, ve zjednodušení lze tvrdit, že Belgičané vlastně užívají jazyky svých sousedů. Nadpoloviční většina obyvatelstva (56 %) užívá jazyk totožný s nizozemštinou (holandštinou). Asi 41 % Belgičanů mluví francouzsky a zhruba 1 % obyvatel na východě Belgie mluví německy. Hlavní město Brusel je obklopeno vlámským jazykovým územím, převažuje v něm ale francouzština. Po letech vnitropolitického napětí mezi Vlámky a francouzsky mluvícími Belgičany byla v 90. letech (1993) dokončena vnitřní ústavní reforma, která definovala jednak jazyková společenství (vlámské, frankofonní a německé), jednak dala federální statut třem regionům: jsou jimi Flandry (s vlámským jazykovým společenstvím), jihobelgické Valonsko (jih Belgie s frankofonním a německojazyčným společenstvím) a zhruba milionová aglomerace Bruselu (má statut dvoujazyčné oblasti). Kromě tohoto relativně nového členění přetrvává tradiční členění na historické provincie (jen Brabantsko bylo nově rozděleno do dvou regionů). Belgie je federativní konstituční monarchií s králem jako hlavou státu.

Ekonomika

Z nerostných zdrojů bývala velmi významná těžba černého uhlí a železných rud, které (spolu s textilním průmyslem) položily základ někdejšího belgického průmyslového fenoménu. Ve druhé polovině dvacátého století byla těžba černého uhlí plánovitě omezována z důvodů nekonkurenceschopnosti. Belgie spoléhá zejména na jadernou energetiku, která zajišťuje většinu výroby elektrické energie, zbytek pochází ze spalování dovážené ropy a zemního plynu. Stále významné je tradiční ocelářství, které používá dováženou železnou rudu a jehož produkce je významným exportním artiklem. Belgie je také důležitým producentem barevných kovů, vedle mědi, olova a zinku jsou to i vzácné kovy. Těžký průmysl zahrnuje produkci investičních celků, těžkých strojů a tradiční je i výroba zbraní. V Antverpách je jedna z největších evropských koncentrací rafinérií ropy,

na kterou navazuje rozsáhlý petrochemický průmysl a výroba umělých hnojiv. Belgie také představuje jednoho z největších producentů montovaných automobilů na světě. Důležitá je i sklářská a farmaceutická výroba. V hlavních centrech se rozvinula výroba elektroniky a elektrotechniky, jejichž hlavním centrem jsou Antverpy (vyhlášené jsou rovněž zdejší brusirny drahých kamenů, přičemž na Belgii připadá 70 % světového obchodu s diamanty). Tradiční výroba lněných, bavlněných a vlněných látek již nemá takový význam, do popředí se dostala spíše výroba umělých vláken. Rozvinuté je potravinářství, zejména výroba nápojů (pivovarnictví) a produkce čokoládových výrobků. Po druhé světové válce se postupně utlumovaly tradiční průmyslové obory (spíše v jižní polovině státu) a nastal rozvoj oborů lokalizovaných spíše v dopravně atraktivní severní polovině Belgie (chemie, elektrotechnika, automobilový průmysl). Belgie má nejhustší dopravní síť na světě s rozsáhlým systémem dálnic. Význam železniční dopravy klesá. Rozsáhlý je i systém vodních cest a kanálů o celkové délce více jak 1600 km. Přístav v Antverpách (Antwerpen) v ústí Šeldy patří mezi deset největších na světě a soustřeďuje se v něm většina zámořského obchodu. Podíl zemědělské půdy nepřevyšuje hranici 50 % (nadpoloviční podíl luk a pastvin). Zemědělství je velmi intenzivní, živočišná výroba stačí domácí spotřebě. Belgie má vysoce rozvinutou tržní ekonomiku. HDP na hlavu dosahuje 28 tis. USD. Meziroční růst HDP kolísá během 90. let na hodnotách 1,2 - 4,0 %. Inflace dosahuje 1 - 2 % ročně (problémem je vysoká úroveň státního dluhu). Hlavním obchodním partnerem ve vývozu jsou Německo, Francie a Nizozemsko, v dovozu stejné státy, v pořadí Nizozemsko, Německo a Francie.

Belgické provincie jsou území historická, která si do jisté míry zachovala svou specifikou. Nyní mají regiony statut regionů NUTS 1, provincie statut regionů NUTS 2. Nejprve jsme zařadili jižní provincie valonské, pak Brusel, nakonec provincie vlámské.

Regiony

Provincie Luxembourg (*liüksambúr*)/Lucemburk (střediskem je Arlon) má stejný název (a též obdobnou historii) jako sousední stát. Nachází se v řídké zalidněné ardenské oblasti (nejřidčeji zalidněná belgická provincie, 57 obyv./km²).

Sousední provincie Namur (*namür*, střediskem je stejnojmenné město) má obdobné rysy, ale zasahuje již do kdysi silně průmyslového údolí Másy. V obou provinciích se v posledních letech úspěšně rozvíjí agroturistika na původně nerentabilních farmách.

Obdobnou problematiku obtížné průmyslové konverze zná i provincie Henegavsko/Hainaut (*eno*, středisko Mons), které má ve valonské části státu nejvyšší hustotu zalidnění. Kdysi zde byla oblast mimořádně důležitého hornictví a hutnictví (Charleroi, *šarlroa*, a okolí). Henegavsko leží na dopravních liniích spojujících Brusel s Paříží.

Hospodářským a kulturním střediskem valonské části státu je historický Lutych/Liege (*liéž*) ve stejnojmenné provincii. Tato provincie se vyznačuje značným kontrastem mezi hustě zalidněnými hlubokými údolími řek (Másy a přítoků) a nejvyššími plochými hřbety Arden. Město Lutych je již velmi blízko německému (Aachen) a nizozemskému území (Maastricht), s nimiž intenzivně komunikuje. Území německého jazykového společenství je součástí právě této provincie, střediskem územně nesouvislého území je malé město Eupen.

Nepatrným územním útvarem je někdejší jižní okraj Brabantska, dnes Valonské Brabantsko/Brabant wallonne (360 tis. obyvatel), začleněný do Valonska jen z jazykových důvodů.

Region Brusel (Bruxelles, Brussel) je sice městem v našem pojetí, ve skutečnosti je seskupením vlastního Bruselu a dalších samostatných předměstí, která jsou s ním stavebně srostlá. Jedná se o centrálně ležící, největší a nejdůležitější město Belgie, které má i četné nadstátní funkce, patří k vůbec nejbohatším regionům Evropy. Život v tomto "hlavním městě" Evropy (sídlo EU, NATO a mnoha evropských institucí) je však na druhé straně spojeno s vysokou hladinou tamních cen. Počet obyvatel regionu Brusel dosahuje téměř 1 milion obyvatel.

Príměstské funkce plní Vlámské Brabantsko/Vlaams Brabant s více než jedním milionem obyvatel a s administrativním střediskem v historické univerzitní Lovani (Leuven).

Největší hustotu zalidnění mezi belgickými provinciemi (nepočítáme-li Region Brusel) má provincie Antverpy/Antwerpen obklopující stejnojmenný největší belgický přístav. Ve středověku bylo toto území rovněž součástí historického Brabantska.

Východně od Antverp leží Limbursko/Limburg. Ačkoli je tato provincie nejméně zalidněna z vlámských provincií Belgie (Kempen), přesto hustota zalidnění přesahuje 330 obyv./km². Střediskem je město Hasselt.

Nejzápadnější z belgických provincií je provincie Západní Flandry/West-Vlaanderen se střediskem v Brugách (Brugge), které jsou stále i významným přístavním městem, pro které je spojení s mořem zajištěno díky několikakilometrovému průplavu. Tradiční je zde zejména textilní průmysl, rozvíjí se elektronika.

Obdobná charakteristika platí i na provincii Východní Flandry/Oost-Vlaanderen a jejich historické středisko Gent (*chent*).

4.6 Lucembursko (Luxembourg, Luxemburg, Lëtzebuerg)

Spolu s Nizozemskem a Belgií tvoří Lucembursko volné sdružení, tzv. Benelux (BELgië, NEDerland, LUXembourg), přičemž je v této trojici států státem nejmenším. Lucembursko má na plochu jen 2,6 tis. km². Nejdlejší hranici má s Německem na východě, na jihu sousedí s Francií, na západě a severu s Belgií. Počet obyvatel činí 448 tis. a hustota zalidnění 173 obyv./km² (potud se může srovnávat např. s územím Zlínského kraje bez okresu Vsetín). Jedná se o vysoce urbanizovanou zemi s 92 % podílem obyvatelstva žijícího ve městech. Jih země (Gutland) je více zalidněn a je zde i hlavní město Lucemburk (jako aglomerace asi 120 tis. obyv.). Na jihovýchodě, kde tvoří hranici Mosela, se daří dokonce vínu. Řídčeji zalidněný je zalesněný sever státu, Ösling, navazující na Ardeny (nejvyšší bod přes 500 m nad mořem).

Obyvatelstvo Lucemburčané hovoří německým dialektem - lucemburštinou. Úředními jazyky jsou dlouhodobě francouzština a němčina (ve veřejné správě se uplatňuje francouzština, v kultuře němčina), před lety k nim přibyla i lucemburština. Znalost a používání jednotlivých jazyků tedy v podstatě nemá teritoriální charakter jako v Belgii nebo Švýcarsku. V Lucembursku žije velký počet cizinců, jejich podíl dosahuje 38 %. Nejsilnější je portugalská, francouzská a italská menšina. Navíc denně do Lucemburska z okolních zemí dojíždí více než 100 tis. osob za prací. Naděje dožití při narození je u mužů 75 let, u žen 81 roků.

Ekonomika Lucembursko patří k hospodářsky nejvyspělejším zemím světa. Základem lucemburského hospodářství byla těžba železných rud a na ni navazující hutnictví (zejména v jižní části země, největší středisko je doposud Esch-sur-Alzette (*eš sūr alzet*) při francouzských hranicích). Od poloviny 70. let docházelo k postupné restrukturalizaci celého hospodářství. Nejvýraznějším projevem bylo snižování výroby v hutnickém průmyslu a výrazný nárůst terciérního sektoru. Přesto je produkce ocelářských výrobků stále nejdůležitějším průmyslovým odvětvím země - nadnárodní společnost ARBED (nedávno začleněná do nově vzniklého uskupení ARCELOR) patří k největším světovým ocelářským koncernům. V současné době zaměstnávají průmyslové obory již jen okolo 15 % ekonomicky aktivního obyvatelstva. Rozvoj služeb se týkal především obchodu, cestovního ruchu, spojů a zejména služeb spojených s finančnictvím. Právě rozvoj finančního sektoru přispěl největší měrou ke strukturálním změnám. Vzhledem k daňovým úlevám zde zřídila svá hlavní centra řada finančních institucí. Lucembursko je sídlem významných evropských institucí - sídlí zde sekretariát Evropského parlamentu, Evropský soudní dvůr, Evropský účetní dvůr a Evropská investiční banka. Sídlo zde má i statistický úřad EU - EUROSTAT. Zemí procházejí důležité mezinárodní železniční tratě a velmi významnou je i pro tranzitní kamionovou dopravu (ta musela být dokonce výrazně omezena). S rozvojem bankovního

sektoru je spojený rozvoj letecké dopravy. Hlavními obchodními partnery jsou sousední státy.

4.7 Nizozemsko (Nederland)

Nejdůležitějším územím Nizozemska je opravdu území historického Holandska (kolem Amsterdamu a Rotterdamu), takže je dosud neoficiálně (a nesprávně) někdy i celý stát nazýván Holandskem. Dlouhodobě se u nás tamní národ nazývá Holanďany a jazyk holandštinou. Ale už i označení jazyka se (v souladu s tamním užíváním) v češtině stále více prosazuje jako "nizozemština" (stejný jazyk je úředním jazykem i v severní části Belgie). Nizozemsko je přímořským západoevropským státem s rozlohou přibližně 41,5 tis km², v této hodnotě jsou ovšem zahrnuty i pobřežní vody, bez nich rozloha činí jen asi 37,4 tis km² a rozloha souše bez vnitrozemských vod dokonce jen 33,8 tis km² (odtud pramení často rozdílné udávané hodnoty zalidnění). Má výhodnou geografickou polohu. Leží na pobřeží Severního moře, sousedí jen s Německem a Belgií. Pobřežní linie je v Nizozemsku komplikovaná (zejména v tzv. Zélandu, což je jihozápad státu) a Nizozemsko je kromě toho obdařeno dolními toky velkých řek (Rýna a jeho přítoku Másy, dále Šeldy), navíc s velkým množstvím dílčích ramen, které jsou využívány jako plavební cesty. Kontakt společnosti s vodou je tedy velmi intenzivní a má dlouhou tradici. Velká část území (kolem 25 %) leží pod úrovní mořské hladiny (proláklna). Důležitým jevem jsou říční hráze a dokonce velké mořské hráze k zahrazení zálivů. Podíl vnitrozemských vodních ploch činí asi 9 % z celkové rozlohy. Povrch Nizozemska je s výjimkou malého jižního cípu rovinatý (maximální nadmořská výška v nizozemském Limbursku je něco málo přes 300 m). Rozsáhlé jsou plochy tzv. poldrů (vysušená území), která jsou proti moři chráněna několik kilometrů širokým pásem písečných dun. Pás dun není souvislý na severu státu, kde je místo něj pás Západofriških ostrovů. Mělké moře a systém hrází umožňuje postupné získávání nové země ze dna mořských zálivů (zejména v oblasti Ijselmeer). Rovněž Nizozemsko disponuje úzkým podílem na šelfu Severního moře. Větší bohatství zemního plynu (v jeho produkci je druhé v Evropě) je však spojeno se severní částí nizozemské souše (Groningen a okolí).

Počtem obyvatel je Nizozemsko srovnatelné s někdejší Československem (více než 16 mil. obyv.), přitom rozloha je zhruba poloviční oproti rozloze České republiky, takže hustota zalidnění dosahuje mimořádně vysoké hodnoty 390 obyv./km² (bez pobřežních vod 433 obyv./km²). Hustota zalidnění je přitom mimořádně vysoká po celém území státu kromě severu Nizozemska, nových poldrů v Ijsselmeer (Flevoland) a Zélandu. Valná většina nizozemských obcí má status měst, takže asi 90 % obyvatel žije ve městech. Dříve zcela převládali protestanti, v současnosti je již mírně převyšují římskí katolíci (převládají na jihu), poměr mezi nimi je zhruba 3:2 ve prospěch katolíků. Naděje na dožití při narození činí 76 let u mužů a 81 let u žen. Stále je dosahováno jistého přírůstku obyvatelstva přirozeným přírůstkem, část přírůstku je ovšem založena na imigraci. Jazykově je Nizozemsko homogenní, stejný jazyk (nizozemštinu, holandštinu) sdílí s Nizozemskem i velká část obyvatel Belgie, ve světě pak zejména jihoamerický Surinam. Na jihozápadě země vznikla jedna z největších západoevropských konurbací tzv. Randstad Holland (v překladu "prstencové město Holandska"), kterou vytvářejí aglomerace Amsterdamu, Rotterdamu, Haagu, Utrechtu a dalších měst. Na ploše necelých 6 tis. km² tu žije více než 6 mil. obyvatel. Dvě největší velkoměsta, Amsterdam a Rotterdam, jsou si velikostí velmi blízká, o něco větší je hlavní město Amsterdam (s aglomerací 1,4 mil. obyvatel). V Nizozemsku žije mnoho komunit přistěhovalců, zejména obyvatel bývalých nizozemských kolonií, ale např. také turecká a marocká menšina. Státním zřízením je Nizozemsko konstituční monarchií (královstvím). Je známo jako sociální stát s výrazným liberálním přístupem k problémovým oblastem, jako jsou drogová politika, prostituce nebo homosexualita.

Nizozemsko má vyspělou tržní ekonomiku se starou tradicí obchodu a služeb. Sektor služeb je zvláště pokročilý v oblasti Randstad Holland. Nizozemské zemědělství patří mezi nejintenzivnější na světě, zaměstnává však jen přibližně 2 % ekonomicky aktivních obyvatel. Zemědělská půda představuje přibližně 50 % rozlohy země. Rodinné farmy jsou velké a

Obyvatelstvo

Ekonomika

velmi moderní. Živočišná výroba se na celkové zemědělské produkci podílí 70 %, významný je zejména chov prasat. Zelenina se z velké části pěstuje v rozsáhlých sklenicích. Nizozemsko je největším vývozcem květinových cibulí na světě a přední místo zaujímá rovněž i mezi vývozci řezaných květin. Lesy zaujímají necelou desetinu území. Již v 17. století se Nizozemsko na dlouhou dobu stalo střediskem světového obchodu. Na počátku 20. století se stalo Nizozemsko silným průmyslovým státem. Dalším impulsem pro rozvoj byl v padesátých letech 20. století objev bohatých ložisek zemního plynu. Nizozemsko se jeho produkcí řadí na šesté místo na světě (3 % světové produkce) a na spalování zemního plynu je vlastně založena i zdejší výroba elektrické energie. Nizozemská energetika je ale známá i využíváním alternativních zdrojů energie. Ačkoliv těžba ropy kryje pouze desetinu spotřeby země, je přístav Europoort v Rotterdamu největším překladištěm ropy v Evropě. Dováženými surovinami jsou zásobovány velké ocelárny (hutnictví železa je srovnatelné s naším) a další průmyslové závody v nizozemských přístavech a zejména německé Porýní. Tradičním odvětvím nizozemského průmyslu je potravinářství (mléčné výrobky, čokoláda, kakao, pivo) a zpracování tabáku. Elektrotechnický gigant Philips se zaměřuje zejména na výrobky spotřební elektroniky. Struktura nizozemského chemického průmyslu se změnila ve prospěch organické chemie a výroby syntetických vláken. Tradiční je i výroba porcelánu a keramiky a broušení diamantů (Amsterdam). Významnou část pracujících zaměstnávají stavební práce při sanaci a získávání půdy z mořských zálivů, které je však utlumováno. Dopravní síť je jednou z nejhustších na světě. Silnice a železnice jsou doplněny 5000 km kanálů a vodních cest, které spojují velké námořní přístavy s vnitrozemím a všemi významnými západoevropskými řekami. Nizozemská letecká společnost KLM patří k největším na světě. V Nizozemsku se ve většině odvětví projevuje kapitálová koncentrace a většina velkých firem je velmi aktivní a úspěšná v pronikání na zahraniční trhy. Značná část tržeb zejména největších koncernů (Royal Dutch/Shell, Unilever a Philips - průmysl, ING, AEGON a ABN Amro - pojišťovnictví a bankovníctví, Royal Ahold - maloobchod) tak pochází z činnosti mimo nizozemské území. HDP na obyvatele dosahuje 29 tis. USD. Meziroční růst HDP od poloviny 90. let dosahoval 2,6 až 4,3 % ročně, nyní tempo růstu HDP poněkud kleslo. Hlavním obchodním partnerem je Německo, ve vývozu následuje Belgie a Británie, v dovozu USA a Británie. Nízké hodnoty nezaměstnanosti, kterých nizozemská ekonomika dosahuje v posledních letech, úzce souvisí i s vysokým zastoupením flexibilní pracovní síly se zkráceným úvazkem.

Regiony Nizozemské provincie jsou (kromě Flevolandu) území historická, která si v silně integrovaném státě jen do jisté míry zachovala svou specifiku. Provincie mají statut regionů NUTS 2. Provincie budeme charakterizovat postupně, a to od severu k jihu. Administrativně je Nizozemsko členěno na 12 provincií.

Provincie Friesland/Frísko patří k méně zalidněným provinciím Nizozemska. Střediskem je Leeuwarden, provincie je známa zejména chovem skotu. Frísko bylo spojeno se Severním Holanďem už na začátku 30. let velkou hrází (30 km délky), která umožnila rozsáhlejší vysušovací práce v poldrech.

Sousední provincie Groningen (*chroninchen*) se stejnojmenným střediskem, které je faktickým střediskem severní části státu a zároveň střediskem plynářství.

Jižněji položená provincie Drenthe (střediskem je Assen), je opět relativně (tj. ve vztahu k ostatnímu Nizozemsku) méně zalidněnou provincií. Při hranicích s Německem se nacházejí rozsáhlé zamokřené pozemky.

Mezi regiony s vyšším významem průmyslové výroby patří provincie Overijssel (střediskem je město Zwolle), kde jsou tradiční střediska textilního průmyslu a strojírenství (např. Enschede).

Provincie Gelderland (*chelderland*, střediskem je Arnhem) má obdobné rysy, je známa výrobou umělého hedvábí a konfekčním průmyslem. Tato provincie má velký význam pro spojení Randstadu se severním Německem (přes dopravní uzel Apeldoorn) nebo s německým Porúřím (přes dopravní uzel Arnhem).

Specifickým nizozemským územím bez významnějšího průmyslu je provincie Flevoland (střediskem je Lelystad), která je prakticky trojicí velkých polderů v jihovýchodní části IJsselmeer na místě části dna někdejší mořské zátoky (Zuidersee), která dávno předtím bývala jezerem s názvem Flevo.

Rozlohou nejmenší provincií je Utrecht (*ütrecht*), střediskem je stejnojmenné město. Příjmem na hlavu se však řadí mezi nejbohatší regiony v celé Evropě. Spolu s dalšími dvěma provinciemi se podílí na formování Randstad Holland, v němž je provincie Utrecht právě tou součástí, která je nejvíce "vystavena" kontaktům s evropským vnitrozemím.

Ze skutečných "holandských" provincií je severnější Nord Holland/Severní Holland, Severní Holandsko. Střediskem je Haarlem, faktickým pólem rozvoje je však hlavní město Amsterdam, politicky nejdůležitější město celého státu, s četnými městskými kanály - grachty (*chrachty*) a s letištěm Schiphol (*schipol*). Jako hlavní město má Amsterdam velké zastoupení sektoru služeb.

Střediskem provincie Zuid Holland/Jižní Holland, Jižní Holandsko je stará rezidence 's Gravenhage (*schrafnhache*, též den Haag), který je i sídlem nizozemské vlády. Faktickým pólem provincie je největší evropský (a po Singapuru i největší světový) přístav Rotterdam s významnou lokalizací v ústí splavného Rýna, dalším důležitým dopravním uzlem je Dordrecht.

Naproti tomu jižní přímořský region Zeeland/Zéland (střediskem je malé město Middelburg) se vyznačuje relativně malou hustotou zalidnění a nižším hospodářským rozvojem, který je založen na "přístavní ekonomice" (doky, skladiště, zpracování ryb aj.). V Zélandu byl v minulosti realizován masivní program Delta zahrnující ochranu pobřeží před záplavami. V Zélandu fakticky ústí Šelda.

Jižní vnitrozemská provincie Noord Brabant/Severní Brabantsko (střediskem je 's Hertogenbosch, *shertothenboš*) navazuje bezprostředně na sever Belgie. Přírodním centrem v této oblasti je rychle rostoucí Eindhoven s elektrotechnickým průmyslem (sídlo firmy Philips), ale i další historická města mají významný průmysl (Breda, Tilburg).

Provincie Limburg/Limburk, Limbursko (se střediskem Maastrichtem), protažená podél řeky Másy (Maas), je pendantem belgické provincie stejného jména. Současný rozvoj už není založen na vojenské důležitosti města ani na průmyslu, ale na obchodních a turistických kontaktech se sousedním Německem (Aachen a okolí) a Belgií (Liege, Hasselt).

Nizozemského království zahrnuje také v Karibské oblasti ležící Nizozemské Antily (920 km², 212 tis. obyv.) a Arubu (193 km², 70 tis. obyv.). Tyto ostrovy ovšem nejsou přímou součástí EU, jde o tzv. asociovaná území a jejich vztah s EU podléhá zvláštním ustanovením.

Shrnutí kapitoly

Do skupiny západoevropských zemí se řadí Velká Británie, Francie (s Monakem), Nizozemsko, Belgie, Lucembursko a Irsko. Jde vesměs o ekonomicky významné resp. vyspělé země s otevřenou ekonomikou, jejichž rozvoji napomáhá i vysoce výhodná geografická poloha (spolu se sousedícím Německem vytvářejí nejvýznamnější evropský ekonomický prostor). S výjimkou Francie a Irska jde rovněž o země s vysokým stupněm urbanizace. Všechny jsou členem EU (čtyři z nich patří k zakládajícím členům evropského společenství), pouze Irsko není v NATO.

Otázky k zamyšlení

1. Jak lze stručně charakterizovat regionální rozdíly v Británii?
2. Se kterými evropskými státy se může Británie měřit objemem HDP?

4. Západoevropské země

3. Co patří mezi hlavní příčiny hospodářského vzestupu Irska?
4. Které z francouzských regionů jsou nejméně rozvinuté?
5. Která odvětví hrají v současnosti nejvýznamnější roli v lucemburské ekonomice a která to byla dříve?
6. Existují rozdíly v ekonomické vyspělosti dvou hlavních belgických regionů (vlámského a valonského) a měly tyto rozdíly nějaký historický vývoj?
7. Kterými významnými zdroji nerostných surovin disponuje Nizozemsko?
8. Ve kterých zemích a městech sídlí hlavní instituce EU?

- Španělsko (España)
- Andorra
- Portugalsko (República portuguesa)
- Itálie (Italia) + Vatikán
- San Marino
- Malta
- Slovinsko (Slovenija)
- Chorvatsko (Hrvatska)
- Bosna a Hercegovina (Bosna i Hercegovina)
- Jugoslávie, Federativní republika Jugoslávie (Savezna Republika Jugoslavija)
- Makedonie, Bývalá jugoslávská republika Makedonie (Makedonija, Poranešna Jugoslovenska Republika Makedonija)
- Albánie (Shqipëria)
- Řecko (*Ελλάδα*, Ellada)
- Bulharsko (Bългария)
- Rumunsko (România)
- Turecko – evropská část (Türkie)

Jihoevropské země

5.

Cíl kapitoly

Seznámíme se se základními s hlavními socioekonomickými a regionálními charakteristikami 16 jihoevropských zemí a dále evropské části Turecka. Pozornost bude věnována především geografické poloze, struktuře a rozložení obyvatelstva, ekonomickým charakteristikám a vnitřnímu členění států.

Časová zátěž

- 7 hodin (přednáškový čas + samostudium)

Způsob studia

- Práce s mapou.

5.1 Španělsko (España)

Španělsko zabírá převážnou část Iberského (Pyrenejského) poloostrova. Jeho rozloha činí 506 tis. km². Na severu hraničí s Francií (a Andorrou) a na západě s Portugalskem. Na jihu leží britská základna Gibraltar. Součástí Španělska jsou Baleáry ve Středozemním moři, Kanárské ostrovy v Atlantském oceánu (tam je nejvyšší bod státu), ale také dvě města na africkém pobřeží. Na severu odděluje Španělsko od ostatní Evropy horský masiv Pyrenejí. Španělské vnitrozemí tvoří náhorní plošina Meseta, která je po obvodu lemována horskými masivy. I samotná Meseta je rozdělena pohořím na dvě části. Španělé sami rozdělují zemi na suchou a vlhkou část. Vlhké oblasti se táhnou na severu země od severních hranic s Portugalskem, podél Biskajského zálivu a pokračují masivem Pyrenejí a jejich podhůřím ke Středozemnímu moři. Suchý střed a jih Španělska má mnohé znaky klimatu severní Afriky a jihovýchod země je jedním z nejsušších míst v Evropě (okolo 200 mm v průměru za rok).

Obyvatelstvo

Velmi bohatá historie Španělska se výrazně projevila v jeho výrazné kulturní i jazykové diferencovanosti. Na území Španělska se již od starověku křížily civilizační proudy mezi Afrikou a Evropou. Podstatné jsou zde zejména křesťanské a arabské (maurské) kulturní vlivy, ale nepřehlédnutelný je i vliv židovské nebo cikánské kultury. Doba největšího rozmachu Španělska se započala po jeho sjednocení na konci 15. století a je spojována se zámořskými objevy a rozvojem země jako koloniální mocnosti. Průměrná hustota zalidnění je poměrně nízká (84 obyv. na km²) a osídlení je velmi nerovnoměrné. Hustým zalidněním se vyznačují zejména přímořské oblasti a ostrovy, zatímco vnitrozemí (s výjimkou madridské aglomerace) je osídleno řídko. Demografické ukazatele stále výrazněji ovlivňuje migrace. Od vlastních Španělů, kteří tvoří více jak 75 % obyvatel, se jazykově a kulturně odlišují další skupiny obyvatel. Dalšími románskými jazyky mluví Katalánci na severovýchodě a Galicijci na severozápadě. Baskové na severu používají zcela izolovaný jazyk euskera. Ve "svých" regionech jsou katalánština, galicijština a baskičtina vedle španělštiny úředními jazyky - tzv. regionální úřední jazyky. Španělsko patří mezi země s vysokým podílem věřících obyvatel (římští katolíci). V posledních desetiletích prudce poklesla porodnost a podíl dětské složky obyvatelstva se snížil. Přesto už počet obyvatel přesáhl 42 milionů. Naděje dožití při narození činí u mužů 76 let a u žen 83 let. Španělsko je konstituční monarchií.

Ekonomika

Ještě v padesátých letech 20. století patřilo Španělsko k zaostávajícím zemím Evropy. Za pomoci zahraničního kapitálu však proběhla výrazná restrukturalizace hospodářství a došlo k posílení významu progresivních průmyslových oborů, čímž se Španělsko zařadilo mezi vyspělé průmyslové země. Růst průmyslové výroby v padesátých a šedesátých letech byl jeden z nejrychlejších na světě a svou dynamiku si Španělsko zachovává i nadále

(ve druhé polovině 90. let byl meziroční růst HDP na úrovni kolem 4 %). V sedmdesátých letech dvacátého století investovaly do výstavby montážních závodů ve Španělsku velké světové automobilky a země se tak stala jedním z největších evropských výrobců montovaných automobilů. Zemědělství zůstává pro Španělsko významným sektorem národního hospodářství. Počet zaměstnaných v zemědělské výrobě sice stále klesá, ale hodnota produkce se zvyšuje. Převažuje rostlinná výroba, pěstují se zejména obiloviny, cukrová řepa, brambory. Významná je produkce oliv (1. místo na světě), citrusů (největší evropský producent), vína, zeleniny, tabáku, bavlny, mandlí a lískových ořechů. Živočišná výroba je spíše extenzivní, chovají se ovce, prasata, v severních provinciích skot. Významný je i rybolov. Španělsko má poměrně široké spektrum těžených surovin, ale jen výjimečně se jedná o větší zásoby. Kdysi významná těžba černého uhlí na severu země byla silně redukována a odpovídá zhruba produkci České republiky. Dále se těží sádrovec (nejvíce v Evropě), rudy (včetně uranu a rtuti), soli a síra. Průmyslová výroba je zatím významně ovlivňována státem, i když se díky privatizaci tento podíl snižuje. Národní průmyslový institut (INI) je vlastně holdingem. Soukromý sektor je charakteristický vysokým podílem malých (rodinných) podniků. Železniční i silniční síť je poměrně řídká, ale v posledních letech se obě modernizují. Významná je i námořní doprava, včetně kabotážní plavby. Intenzita letecké dopravy roste, zejména zásluhou cestovního ruchu. Hlavními obchodními partnery jsou Francie a Německo. HDP na obyvatele přesahuje 21 tis. USD ročně. Na hospodářský rozvoj doplácí Španělsko poměrně vysokou mírou nezaměstnanosti (celostátně 13 %, regionálně i mnohem více).

Kvůli nutnému respektu k jazykově odlišným komunitám se ve Španělsku rozšířil všeobecný respekt ke krajo­vým zvláštnostem. Regiony (NUTS 2) mají tak vysokou míru autonomie, že některými rysy dříve unitární Španělsko připomíná federální stát.

Regiony

Galicia/Galicie na severozápadě země je převážně zemědělskou oblastí. Významný je i rybolov. Z průmyslových odvětví je důležitá stavba lodí a těžba rud barevných kovů. wolframu a cínu. Největšími městy jsou Vigo a La Coruña na pobřeží Atlantského oceánu. Santiago de Compostela je administrativním centrem regionu a známým poutním místem. Region má 2,8 mil. obyv.

Asturias/Asturie (1,1 mil. obyv.) je významná zejména těžbou velmi kvalitního černého uhlí a na ní navazujícím hutnickým průmyslem a energetikou (tepelné elektrárny). Správním střediskem je Oviedo, dalšími velkými městy jsou přístavy Gijón a Aviles.

Dalším severním pobřežním regionem je Cantabria/Kantábrie. V tomto malém regionu se těží uhlí, železné rudy a rudy barevných kovů. V Santanderu se vyrábí lodě, rozvíjí se petrochemický průmysl, ale i strojírenství. Významný je rybolov, ale i živočišná výroba (zejména chov skotu a ovcí).

Euskadi/País Vasco/Baskicko je regionem, který má vlastně své pokračování i na francouzské straně. Ve Španělsku jde o velmi hustě osídlený průmyslový region (2,1 mil. obyv., více než 291 obyv./km²). Správním střediskem je Bilbao, San Sebastian je letoviskem na pobřeží Biskajského zálivu. Region je důležitou základnou hutního a strojírenského průmyslu, poměrně významný je i chemický průmysl a papírenství. Těží se zde železná ruda a rudy barevných kovů. Jde o jeden z hospodářsky nejvyspělejších regionů Španělska. U části obyvatelstva se zde projevují separatistické tendence a snaha o nezávislost.

Také oba sousední regiony na severu země, Navarra a La Rioja (*la riocha*) mají důležitou průmyslovou základnu, především v malých a středních firmách, a patří s Baskickem k hospodářsky nejvýkonnějším částem Španělska. K hlavním odvětvím patří zpracování kovů, strojírenství (především automobilový průmysl) a potravinářství, podporované v regionu La Rioja navíc poměrně rozsáhlým (na úkor služeb) a výkonným zemědělským sektorem (produkce kvalitního vína, zeleniny, obilovin). Oba regiony jsou zalidněny poměrně řídko, La Rioja je populačně (290 tis. obyv.) i rozlohou nejmenším regionem na španělské pevnině a k menším patří i Navarra (580 tis. obyv.).

Aragón/Aragonsko v podhůří Pyrenejí je převážně zemědělským krajem, se zaměřením na pěstování obilovin, vinné révy, ale například i cukrové třtiny. Ve vyšších partiích se chovají ovce. Významná je i těžba hnědého uhlí. Správním střediskem je Zaragoza (*saragosa*) s rozvinutým potravinářským a strojírenským průmyslem.

Hospodářsky nejsilnějším regionem Španělska je Catalunya/Cataluňa (*kataluňa*)/Katalánsko na severovýchodě, v přímém sousedství jihu Francie. Významný je zejména textilní, chemický a strojírenský průmysl (včetně výroby automobilů a oborů hi-tech), velký význam má i potravinářství. Pobřeží regionu (Costa Brava a Costa Dorada) je významnou oblastí cestovního ruchu. Centrem regionu a druhým centrem státu je Barcelona (*barselona*). Region má téměř 7 mil. obyvatel.

Jižněji leží při pobřeží Comunidad Valenciana/Valencijské společenství. Jedná se o zemědělskou oblast s významným podílem průmyslové výroby. Region je znám zejména produkcí subtropického ovoce, vína a zeleniny. Významný je textilní a potravinářský průmysl ve Valencii. Velké příjmy plynou z cestovního ruchu na pobřeží. Vedle španělštiny je úředním jazykem katalánština (zde označovaná jako valencijsština). Region má 4,5 mil. obyvatel.

Podobný, avšak více zemědělský ráz má i menší region Murcia/Murcie. Rovněž zde se pěstují citrusy, olivy a vinná réva, region je i významnou obilnicí Španělska. Z průmyslových oborů je důležité potravinářství, a dále petrochemie a barevná metalurgie.

Andalucía/Andalusie na jihu je nejlidnatějším (přes 7 mil. obyvatel) a rozlohou druhým největším regionem Španělska. I zde je významné zemědělství, zejména pěstování bavlny, oliv, luštěnin, obilovin (včetně rýže), tabáku, ovoce a zeleniny. Většina španělského korku pochází právě z této oblasti. Na zemědělství navazuje významný potravinářský průmysl, v přístavních městech se rozvinula zejména petrochemie a strojírenství. Andaluská metropole Sevilla (*sevija*) je čtvrtým největším španělským městem.

Extremadura při jižních hranicích s Portugalskem je nejméně rozvinutým španělským regionem. Jedná se o řídko osídlenou oblast bez větších měst se středisky Badajoz a Mérida. I zde má zemědělství nadprůměrný význam a region podobně jako sousední Andalusie trpí vysokou nezaměstnaností.

Historická Kastilie je jádrem španělského státu, nyní je rozdělena do tří regionů. Nejrozlehlejší region Castilla y León/Kastilie a Leon vyplňuje vnitrozemí severozápadu Španělska, Castilla-La Mancha (*kastija la manča*) má jako středisko historické Toledo, mezi oběma je metropolitní území Comunidad de Madrid. Madrid je počtem obyvatel největším městem státu, objemem průmyslové produkce však zaostává za Barcelonou. Hlavními průmyslovými odvětvími jsou strojírenství, elektrotechnický průmysl a kožedělný průmysl. Kastilské okolí Madridu je velmi řídko zalidněno (v průměru asi jen 25 obyv./km²) a má významné zastoupení zemědělské výroby a potravinářství. Zemědělství se orientuje zejména na produkci obilovin a vína. Průmyslovým centrem je Valladolid (středisko regionu Castilla y León) s dopravním strojírenstvím a potravinářským, textilním a chemickým průmyslem.

Baleares/Baleárské ostrovy ve Středozemním moři mají ekonomicky i národnostně blízko ke Katalánsku (výše HDP/obyv. je zde po Madridu jedna z nejvyšších v celém Španělsku), katalánština je druhým úředním jazykem. Ostrovy Mallorca, Menorca, Ibiza, Formentera a řada dalších jsou jednou z hlavních evropských resp. světových rekreačních oblastí. Hlavním střediskem je Palma de Mallorca. Vedle turistického ruchu je hlavním zdrojem příjmů rybolov, tradiční řemeslná výroba, částečně zemědělství.

Podobné zaměření ekonomiky mají i o něco rozlehlejší Canarias/Kanárské ostrovy při pobřeží Afriky. Hlavními středisky jsou Santa Cruz de Tenerife a Las Palmas de Gran Canaria.

Hospodářský význam španělských městských enkláv Ceuty (naproti Gibraltar) a Melilly na marockém pobřeží Afriky není velký. Dohromady mají jen něco přes 30 km² a 140 tis. obyvatel. Výroba je zanedbatelná, hlavním zaměstnavatelem jsou služby, především obchod. Obě enklávy včetně přilehlých ostrovů nárokuje Maroko.

5.2 Andorra

Andorra je malý vnitrozemský stát na jihozápadě Evropy. Formálně je podřízen hned dvěma vnějším suverénům: představiteli Francie a biskupovi ve španělském městě La Seu d'Urgell (Seo de Urgel). Fakticky ovšem stát řídí volená generální rada (parlament) a vláda. Toto originální zřízení bývá nazýváno parlamentním knížectvím (údajně už od napoleonské doby se Andorra považuje za republiku, v mnohých zdrojích informací je ale stále označována jako knížectví, zřejmě podle oficiálního názvu státu). Andorra se rozkládá v Pyrenejích (tamní výšky dosahují asi 3000 m n. m.), v povodí Ebra, má rozlohu 468 km². Hlavní město Andorra la Vella je v nadmořské výšce asi 1070 m a leží na vysokohorské silnici spojující města La Seu d'Urgell a L'Hospitalet (Francie). Železnice na andorrské území nevede. Andorra hraničí jen se Španělskem a Francií, počet obyvatel činí 67 tis., z toho více než třetina žije v hlavním městě. Téměř dvě třetiny obyvatelstva tvoří cizinci, především Španělé (40 %), dále Portugalci a Francouzi. Úředním jazykem je katalánština, frekventovaná je i španělština a francouzština. Andorra je turisticky atraktivním územím (je zde několik stovek hotelů a bezcelní zóna) a "daňovým rájem" (proto je sídlem mnoha zahraničních firem, především bank). V Andoře mají sídlo i dvě silné komerční rozhlasové stanice.

5.3 Portugalsko (República Portuguesa)

Portugalsko zabírá západní část Iberského (Pyrenejského) poloostrova. Jeho rozloha činí 92 tis. km², hraničí pouze se Španělskem. Součástí Portugalska jsou i Azory (Açores, *asoreš*) a Madeira v Atlantském oceánu, které mají jistou autonomii. Portugalské vnitrozemí je, zvláště na severu, hornaté - nejvyšší nadmořské výšky jsou však pod úrovní 2000 m (jihovýchodně od Porta). V Portugalsku se kombinují klimatické vlivy středomořské s oceánickými. Paliva zcela chybějí, země těží některé rudy barevných kovů.

Historie Portugalska je v mnohém souběžná se španělskou. I Portugalsko zažilo období své námořní expanze a stalo se koloniální mocností (největší z někdejších držav bývala Brazílie a poslední - Macao byla předána Číně v roce 1999). Průměrná hustota zalidnění je srovnatelná s pobřežními oblastmi Španělska (113 obyv./km²). Koncentrace obyvatelstva jsou hned dvě: vedle aglomerace hlavního města je to na severu město Porto. Pobřeží (zvláště v severní a střední části státu) je zalidněno zřetelně více než vnitrozemí. Zatímco sousední Španělsko je celkovým počtem obyvatel zhruba srovnatelné s Polskem, Portugalsko je plně srovnatelné právě s Českou republikou (10,4 mil. obyv.). Naděje dožití při narození činí u mužů 73 let a u žen 80 let, což je méně než ve Španělsku.

Obyvatelstvo

Portugalsko patřilo ve 20. století k zaostávajícím a silně agrárním zemím Evropy. Po pádu místního fašismu v 70. letech a zejména po integraci do evropských struktur proběhla výrazná změna. Zejména ve 2. polovině 90. let nastal trvalý a rychlý meziroční růst HDP (i 4 % ročně), který se však v posledních letech snižuje. HDP na obyvatele dosahuje 18,3 tis. USD. Zemědělství zůstává pro Portugalsko významným sektorem národního hospodářství s poměrně vysokým podílem na zaměstnanosti, ovšem především díky rozdrobenému vlastnictví pozemků není příliš efektivní. Převažuje rostlinná výroba, známá je produkce vína a korku z korkového dubu na jihu státu (největší světový producent), důležitou exportní komoditou jsou vedle vína také rybí produkty. Živočišná výroba je spíše extenzivní. Převažují rodinné farmy. Nové perspektivy se spatřují v zalesňování severního vnitrozemí (nové papírenské kapacity v průmyslu), ovšem už v současnosti má Portugalsko vyšší podíl lesů než sousední Španělsko (cca 40 %). Význam tradičních výrobních odvětví, kterými jsou textilní, oděvní a kožedělný průmysl, je již vzhledem ke konkurenci využívající levnější pracovní síly (především v jihovýchodní Asii) o něco nižší než dříve, přesto se na exportu podílí téměř jednou čtvrtinou. Také rozvoj automobilového průmyslu nenaplnuje očekávání, která do něj byla v devadesátých letech vkládána (např. projekt Volkswagenu AutoEuropa). V kontrastu např. se sousedním Španělskem si jen minimum domácích firem dokázalo

Ekonomika

vybudovat silnou pozici ve svém odvětví, velká většina z nich je jen malé a střední velikosti. Železniční a silniční síť je poměrně řídká, významná je námořní doprava. Rozvíjí se cestovní ruch (hlavně na Madeíře a na jihu Portugalska - v Algarve). Hlavními obchodními partnery jsou Španělsko, Německo a Francie. Nezaměstnanost je dlouhodobě na evropské poměry vcelku nízká (4 - 5 %).

Regiony

Portugalsko má své stabilizované územní jednotky - distrikty (18 na pevnině, další 2 autonomní na ostrovech), ty však nejsou pro použití konstrukci regionů NUTS. Také proto Portugalsko zaznamenává i časté změny v soustavě NUTS. Regionální stupeň samosprávy v Portugalsku chybí (kromě ostrovů), proto se na úrovni NUTS 2 kontinentální část státu člení na pět tzv. programových (plánovacích) regionů. Ačkoliv i mezi těmito uměle vymezenými regiony existují rozdíly, hlavní disparity lze spatřovat mezi rozvinutými pobřežními oblastmi a zaostávajícím vnitrozemím

Norte/Sever je nejlidnatějším regionem, žije zde více než třetina obyvatel státu. Vyjma řídkěji zalidněného vnitrozemí, které je spíše zemědělské, má v porovnání s ostatními regiony velkou váhu průmysl. Většina výrobních aktivit je soustředěna kolem Porta (*portu*, portugalsky Oporto), druhého největšího města země a významného přístavu.

Jižněji leží Centro/Střed (*sentru*) a vyplňuje tak oblast mezi dvěma největšími portugalskými aglomeracemi (Porto, Lisabon). Ve vnitrozemí se nachází nejvyšší portugalské pohoří, značnou část povrchu zaujímají lesy. Významnou roli hraje primární sektor, který zaměstnává až čtvrtinu pracujících, důležité je zejména lesnictví, živočišná výroba a rybolov. Největším střediskem je univerzitní město Coimbra. Počet obyvatel regionu činí 2,4 milionu.

Metropolitní region Lisboa/Lisabon je tvořen v podstatě aglomerací hlavního města (např. Amadora, Setúbal) a nejbližším okolím. Především díky Lisabonu, kde se koncentrují politické a ekonomické rozhodovací složky a také velká část vědeckých a výzkumných institucí, dominují v hospodářství služby, které zaměstnávají až 3/4 pracujících. V nejmenším regionu pevninského Portugalska žije 2,7 milionu osob.

Alentejo (*alentežu*) je největším regionem, ale také nejlidnatějším a jeho většina patří k ekonomicky nejslabším oblastem Portugalska. Vyspělejší a průmyslovější část je v sousedství Lisabonu, směrem k jihu a do vnitrozemí roste význam zemědělství (obilniny) a lesnictví a vesnický charakter osídlení. Tyto oblasti ovšem trpí výraznou depopulací.

Nejlidnatějším regionem na portugalské pevnině je Algarve. Vzhledem k poměrně malé rozloze a přístupu k moři na jihu i západě, má jeho klima více oceánický charakter. Podobně jako v případě regionu Alentejo zcela chybějí velká města, většina obyvatelstva se koncentruje do malých středisek na pobřeží. Výroba (hlavně potravinářský průmysl - zpracování ryb) zaměstnává jen pětinu pracujících, nejvýznamnějším odvětvím jsou služby spojené s cestovním ruchem. Počet obyvatel regionu činí jen 0,4 milionu.

Dominantní aktivitou je cestovní ruch i pro oba ostrovní regiony Azory a Madeiru, které si díky své odlehlosti od kontinentu zachovaly specifickou floru a faunu. S turismem souvisí i zaměstnanost v tradičních řemeslných výrobcích (košíkářství, vyšívání atd.), nadprůměrný je podíl primárního sektoru, především rybolovu, ale i chovu dobytka (Azory) nebo pěstování subtropického ovoce. Bližší Madeira má dokonce po Lisabonu nejvyšší HDP na obyvatele. Na každém z obou souostroví žije zhruba čtvrt milionu obyvatel a obě mají výrazně vyšší porodnost a mladší populaci než pevninské Portugalsko.

5.4 Itálie (Italia)

Itálie je středomořský stát, jehož větší část leží na Apeninském poloostrově. Velkým obloukem Alp na severu hraničí s Francií, Švýcarskem, Rakouskem a Slovinskem. Italským územím jsou obklopeny dva drobné státy, Vatikán a San Marino. Itálie má velmi dlouhé pobřeží, součástí Itálie jsou velké ostrovy Sicílie a Sardinie i několika menších souostroví a ostrovů (Liparské ostrovy, Elba). Kromě velehor Alp na severu má na poloostrově Itálie

další pohoří - Apeniny. Mezi oběma horskými systémy na severu státu je úrodná Pádská nížina. Itálie je proslulá tektonickými a vulkanickými projevy (činné sopky Etna, Vesuv, Stromboli). Sever Itálie (Alpy, Pádská nížina) má velmi blízko ke střední Evropě. Zdroje nerostných surovin jsou poměrně různorodé, ale spíše slabé, objem zásob a těžby nedosahuje potřeb a většina surovin musí být dovážena.

V roce 2002 žilo v Itálii 57,3 mil. obyvatel. Itálie je tedy nejlidnatější ze všech evropských středomořských států (průměrná hustota zalidnění 190 obyv./km²), ale obyvatelstvo je z geografického hlediska rozmístěno nerovnoměrně. Některé regiony mají hustotu zalidnění vyšší než 250 obyv./km² (Kampánie, Lombardie, Ligurie a Lazio), na druhé straně Valle d'Aosta dosahuje okolo 40 obyv./km². Po národnostní stránce je Itálie poměrně homogenní. V bývalém jižním Tyrolsku se užívá i němčina (asi 300 tis.), v Apulii a na Sicilii žijí i Albánci, do severozápadní Itálie zasahují Francouzi, podél severovýchodních hranic žijí Slovinci. Jistý svéráz mají i románští Ladinové v jihotyrolských Alpách a Furlánci. Nepříznivé hospodářské poměry v minulosti a značný přírůstek obyvatelstva byly hlavní příčinou masové emigrace (zejména do USA a Argentiny). Ve druhé polovině dvacátého století se situace změnila. Zatímco v posledních letech populace Itálie zaznamenává přirozený úbytek, migrací ovšem získává přes 100 tis obyvatel ročně, většinou ze saharských zemí a z Albánie.

Obyvatelstvo

Itálie se svým průmyslovým potenciálem řadí mezi nejvyspělejší země světa, avšak rozmístění průmyslových aktivit je značně nerovnoměrné a země nese dědictví své starší agrární orientace. Úroveň HDP/obyv. je Itálie přibližně srovnatelná s Francií. Významným znakem ekonomického systému je vysoká koncentrace výroby a silná pozice státu v průmyslových koncernech. Dlouhodobým ekonomickým problémem jsou hospodářské disproporce mezi vyspělým severem a zaostalejším jihem (tzv. problém Mezzogiorno, *medzodžorno*). Nejdůležitější průmyslové oblasti vznikly totiž na severu země, v blízkosti hlavních přístavů a v Lombardii. Ze starých průmyslových odvětví má velkou tradici italský hutnický průmysl, ač je založen převážně na dovozu surovin. Objemem výroby se Itálie řadí mezi přední evropské hutnické velmoci. Z dalších odvětví má velký význam dopravní strojírenství (výroba automobilů, motocyklů, letadel, lodí atd. - automobilový průmysl ovládá společnost Fiat s hlavními závody v Turíně a Miláně) a výroba obráběcích a kancelářských strojů (Olivetti, součást Telecom Italia). Na severu země je koncentrován i elektrotechnický průmysl. Mezi vyspělejší odvětví patří chemický průmysl, zejména výroba umělých vláken a plastů (koncern Montedison) a gumárenství (Pirelli). V četných přístavních rafinériích se zpracovává ropa pro domácí spotřebu a vycházejí odtud ropovody do západní a střední Evropy. K tradičním průmyslovým odvětvím se řadí textilní a oděvní průmysl, jejichž produkcí zaujímá Itálie první místo v Evropě (výrobní kapacity jsou hlavně v Lombardii). Zemědělská půda tvoří více než 55 % rozlohy země a je rozdrobena do mnoha malých farem. Více jak 40 % zemědělské produkce pochází z úrodné Pádské nížiny na severu Itálie, ale značná část obdělávané půdy se nachází i v hornatých, málo produktivních oblastech. Převažuje rostlinná výroba se zaměřením na obiloviny, cukrovou řepu a zejména ovoce a zeleninu (nejvíce rajčata). Itálie je spolu s Francií největším evropským producentem vinné révy. Typické jsou i rozsáhlé olivové sady. Živočišná výroba není tak významná. V severní části Itálie (podhůří Alp) se intenzivně chová hovězí dobytek pro mléko i maso, v horských oblastech Apenin převládá extenzivní chov ovcí. Klesá význam rybolovu. Dopravní síť, zejména na severu, je kvalitní. Dopravní spojení s alpskými zeměmi je umožněno díky řadě tunelů a viaduktů. Důležitá je námořní doprava, největší obrát mají přístavy, které zajišťují nakládku a vykládku pro průmyslový sever, zejména Janov, Terst, Benátky, Livorno, z jižních přístavů je největší Taranto. Největším letištěm je římské Fiumicino, které podle počtu pasažérů (cca 25 mil. ročně) patří mezi deset největších v Evropě, ovšem stejně důležitým leteckým uzlem je Milán (Malpensa, Linate). Itálie je, díky svým předpokladům (historické památky, horská střediska, přímořská letoviska), jednou z nejvíce turisticky navštěvovaných zemí na světě.

Ekonomika

Regiony Základem regionální struktury Itálie je historická soustava krajů (*regiuni, redžjuni*), přičemž pět z nich má silnější autonomní statut než ostatní. Tyto kraje v soustavě NUTS odpovídají až na jednu výjimku úrovni NUTS 2.

Nejseverněji položený kraj Trentino-Alto Adige (*-adydže*) představuje území, které bylo k Itálii připojeno až po první světové válce (bývalo součástí Rakouska-Uherska). Právě tento kraj se člení na dvě jednotky NUTS 2, rozlohou i počtem obyvatel téměř stejně veliké. Severnější je Provincia Autonoma Bolzano/Bozen/Autonomní provincie Bolzano označovaná také jako Südtirol/Jižní Tyrolsko. Zhruba pro dvě třetiny populace je mateřským jazykem němčina, která zde má stejný statut jako italština. Malým etnikem jsou románsky hovořící Ladinové (4 %). Jižnější část, Provincia Autonoma Trento, je již většinově italská. Celý region Trentino-Alto Adige je výrazně alpským územím (vrcholy přes 3000 m n. m.) se značným hydroenergetickým potenciálem (využívaným zčásti pro barevnou metalurgii). Velmi důležitým zdrojem příjmů je turistika (především Dolomity, částečně i Lago di Garda), pro nižší polohy je charakteristické rozsáhlé pěstování ovoce i vína. Ekonomicky patří region k nejúspěšnějším (i v rámci celé Evropy), nezaměstnanost je minimální, hodnota HDP na obyvatele dokonce nejvyšší v Itálii. Významnými středisky jsou Trento a Bolzano. Důležité je také dopravní spojení se Švýcarskem a hlavně s jihem Německa (průsmyk Brenner), které prochází údolím řeky Adige. Počet obyvatel kraje dosahuje 950 tisíc.

V centru Pádské nížiny leží ekonomicky nejsilnější a zároveň jeden z nejhustěji osídlených italských regionů - Lombardia/Lombardie (9,1 milionu obyv., hustota zalidnění přes 382 obyv./km²). Jedná se o jeden z nejprůmyslovějších regionů v Evropě. Vysoce produktivní je i zemědělství. Objem HDP Lombardie je větší než např. u Belgie a jeho hodnota na obyvatele je téměř shodná s předchozím regionem - Trentino-Alto Adige. Správním střediskem je Milano/Milán - obchodní a průmyslové centrum severu a hospodářsky nejdůležitější město Itálie. Z průmyslových odvětví mají důležitou pozici zejména výroba automobilů, strojírenství, chemický průmysl, textilní a oděvní průmysl a polygrafie. Dalšími velkými městy v Lombardii jsou Brescia (*breša*), Bergamo, Como a Monza.

Jižněji ležící Piemonte/Piemont je bohatým průmyslovým krajem s produktivním zemědělstvím v povodí horního Pádu (mj. rýže). Centrem kraje je město Torino/Turin, které je proslulé zejména automobilovým průmyslem, dále farmaceutickým, elektrotechnickým, polygrafickým a potravinářským průmyslem. Počet obyvatel kraje dosahuje 4,2 milionu.

Okolo Janovského zálivu se táhne Ligúria/Ligurie se střediskem Génova (*dženova*)/Janov. Rozvoj průmyslu v přístavních městech (Janov, Savona atd. - hlavně petrochemie, hutnictví) však poněkud blokuje dřívější orientaci části zdejšího pobřeží na přímořskou rekreaci (San Remo).

V jihovýchodní části Pádské nížiny, mezi dolním tokem Pádu a Apeninami se rozkládá region Emilia-Romagna (*-romaňa*). Zdejší vyspělé zemědělství má i vliv na průmyslovou výrobu v regionu (výroba zemědělských strojů a potravinářství), představovanou zejména malými a středními (často rodinnými) firmami. Správním střediskem je Bologna (*boloňa*). Známa jsou i další historická města Modena, Parma, Ferrara. Na březích Jaderského moře je rozsáhlá rekreační oblast v okolí Rimini. Kraj má 4 miliony obyvatel.

Kraj Veneto/Benátsko leží severně od ústí Pádu. Důležitým zdrojem příjmů je cestovní ruch v letoviscích na břehu Jaderského moře a především v ostrovních Benátkách (Venezia, *venecja*). Okolí Benátek na pevnině je průmyslové (s problematickými environmentálními dopady), jinak kraj proslul pěstováním ovoce a zeleniny. Kraj má přes 4 miliony obyvatel.

V sousedství Slovinska a Rakouska leží kraj Friuli-Venezia Giulia (*-džulja*)/Furlánsko-Julské Benátsko. Alpská část regionu je hornatá, zaměřená na horskou turistiku a horské zemědělství (chov skotu). Významným průmyslovým a obchodním centrem je přístav Trieste/Terst na hranicích se Slovinskem, který je součástí Itálie až od 50. let minulého

století. Hlavními průmyslovými obory jsou hutnictví, navazující výroba lodí, je zde i ropný terminál (ropovod do Ingolstadtu), na který navazuje petrochemický průmysl.

Historický a turisticky atraktivní kraj Toscana/Toskánsko se rozkládá mezi Apeninami a pobřežím Ligurského a Tyrhénského moře. Správním střediskem je Firenze (*firence*)/Florence, historické město s bohatou kulturní současností. V kraji je řada dalších historických měst (Siena, Pisa, atd.). Ložiska mramoru jsou známa z okolí Carrary. Kraj má 3,5 milionu obyvatel.

Lazio (*lacjo*) je historický region v okolí Říma (Roma). Samotné hlavní město Řím je především administrativním, kulturním a vzdělávacím centrem. Průmyslová výroba je především orientována na spotřební průmysl, zejména potravinářství, výrobu oděvů a nábytku. Kraj má (včetně Říma) 5,1 milionu obyvatel. Uvnitř města je i miniaturní církevní stát **Vatikán/Statto della Città del Vaticano (-čítá)/Status Civitatis Vaticanae**, rozlohou nejmenší stát na světě s pouhým 1 tis. obyv. Vatikán je politickým a náboženským centrem římskokatolické církve. Jeho hlavní příjmy pocházejí z turistiky a vydávání poštovních známek a dále z řady jím kontrolovaných celosvětově působících společností (Opus Dei).

Správním střediskem regionu Campania/Kampánie je Napolí/Neapol, po Římu a Milánu třetí největší město Itálie. Pobřežní oblasti jsou charakteristické hustým osídlením a rozvinutým hospodářstvím. V Neapoli a dalších přístavních městech se rozvíjí průmysl (ocelářství, petrochemie, potravinářství), obchod ale i cestovní ruch. Dominantou regionu je sopka Vesuv. Vnitrozemská oblast je poměrně chudá s extenzivním zemědělstvím. Kraj má 5,7 milionu obyvatel.

Puglia (*pulja*)/Apulie je vyprahlý kraj na vápencích, který byl v minulosti stranou jakéhokoliv hospodářského rozvoje. Ve druhé polovině dvacátého století se zejména díky budování závlahových systémů zvýšila produktivita zemědělství. Pěstuje se hlavně vinná réva, mandloně, tabák, olivy a zelenina. Správním střediskem je přístavní město Bari se zpracovatelskými kapacitami pro zemědělské výrobky a se strojírenskými podniky. V přístavu Brindisi se zpracovává dovážená ropa a v Tarantu jsou velké ocelárny. Ostatní místa na pobřeží (např. Gargano a okolí) jsou orientována na přímořskou rekreaci. Apulie má čtyři miliony obyvatel.

Nejjihnějším a nejméně rozvinutým krajem Apeninského poloostrova (a celé Itálie vůbec) je Calabria/Kalábrie. Převládá drobná řemeslná výroba, průmyslu je málo a i pro zemědělství jsou zde (hlavně díky hornatému povrchu a suchu) špatné podmínky. Vysoká emigrace z Kalábrie směřuje zejména do severních krajů Itálie. Kalábrie má cca 2 miliony obyvatel.

Sicilia/Sicilie je největší a nejlidnatější ostrov Středomoří (5 mil. obyv.). Hornatý reliéf nedává mnoho příležitostí k intenzivnímu zemědělství. Pěstují se olivy a vinná réva. Průmysl se začal rozvíjet poměrně pozdě, v současné době jsou hlavními odvětvími potravinářství, petrochemie a montáž automobilů. Těží se i síra. Ostrov je vyhledávanou turistickou oblastí s mnoha historickými památkami a s nejvyšší činnou evropskou sopkou - Etnou. Správním střediskem a největším městem je Palermo.

Dalším ostrovním krajem je Sardegna/Sardinie. Ostrov je více osídlen jen na pobřeží, vnitrozemí je nehostinné. Největším městem je správní středisko Cagliari (*kaljari*) s petrochemickým průmyslem. Těžba uhlí a železné rudy se snižuje, roste produkce soli, která je získávána z mořské vody. Větší příjmy plynou z turismu.

Menšími italskými kraji jsou: ekonomicky prosperující region Valle d' Aosta při hranicích s Francií a Švýcarskem, dále Umbria, Marche (*marke*), Abruzzi (*abrudzi*) a Molise (*molize*) uprostřed Apeninského poloostrova a hospodářsky zaostávající Basilicata na jeho jihu.

5.5 San Marino

San Marino je malý vnitrozemský stát na Apeninském poloostrově. Formálně jde o jednu z nejstarších republik. Původně křesťanská komunita v čele s představeným kláštera má

od 11. století autonomii, první písemné dokumenty k organizaci ministátu jsou ze 13. století. Od r. 1862 existuje ve smluvní koexistenci s italským státem (celní unie, poštovníctví), který je jediným sousedem, od čtyřicátých let 20. století nemá ani vlastní měnu. Počet obyvatel je asi 29 tisíc, z čehož asi 13 % tvoří Italové. Úředním jazykem je italština. Republiku řídí volená Velká generální rada, z jejich řad se volí vždy na půl roku 2 kapitáni-regenti, kteří radě předsedají a reprezentují stát navenek. San Marino se rozkládá nedaleko od Jaderského moře v apeninských kopcích (Monte Titano má přes 700 m n. m.) a má rozlohu 61 km². Železnice na sanmarinské území nevede, mezi dvěma lokalitami je lanovka. San Marino je turisticky atraktivním územím, dále má i svou zemědělskou a (malou) průmyslovou produkci, velké příjmy plynou z filatelistické produkce.

5.6 Malta

Malta je malým ostrovním státem ve Středozezemním moři. Rozloha tohoto ministátu je 316 km², počet obyvatel činí téměř 400 tis. Hlavním městem je Valletta (La Valletta), největším městem Birkirkara (22 tis. obyv.). Obyvatelstvo hovoří maltsky (semitský jazyk psaný latinkou), znalost angličtiny je všeobecná, oba jazyky jsou úředními. Lidé se tradičně hlásí k římskokatolickému náboženství. Nezávislým státem je Malta od roku 1964, předtím byla britskou kolonií. Je členem Commonwealthu a od roku 1974 volí svého prezidenta. Fakticky je stát rozložen na souostroví, přičemž relativně významnější jsou jen ostrovy Malta a menší Gozo. Nejvyšší bod má 260 m n. m. Malta měly vždy velký strategický význam pro ovládání námořních cest Středomořím a i dnes je pro ní lodní doprava a související aktivity důležitá, pod její vlajkou je dokonce registrována druhá největší obchodní flotila v Evropě. Významným zdrojem příjmů je cestovní ruch, zaznamenává však výkyvy, rostoucí roli má bankovníctví a finanční služby. Existuje i vlastní rybolov, zemědělství (při nedostatku vhodných půd a vody se zaměřuje spíše na živočišnou výrobu) a průmysl (potravinářství, textil, elektrotechnika). HDP na obyvatele dosahuje 18 tis. USD. Soustavný meziroční růst HDP během 90. let byl vystřídán v roce 2001 mírným meziročním poklesem, míra nezaměstnanosti se pohybuje kolem 5 %.

5.7 Slovinsko (Slovenija)

Slovinsko můžeme jen symbolicky nazvat přímořským státem, protože má úzký přístup k Jaderskému moři (přes 40 km pobřeží poblíž italského Terstu). Ačkoli bylo součástí balkánské Jugoslávie, patří kulturně i hospodářsky spíše ke střední Evropě. Rozlohou (20,3 tis. km²) i počtem obyvatel (2 mil.) patří k malým evropským zemím. V každém případě je ovšem Slovinsko také alpským státem. Na severu jsou Karavanky, na západě Julské Alpy (přes 2800 m n. m.). Směrem k jihovýchodu hory klesají a navazují na ně krasové hřbety a zvlněné plošiny dinárské horské soustavy, která přechází do Chorvatska. Kotliny a menší nížiny se vyskytují při řekách (Sáva, Dráva a Mura). Slovinsko sousedí s Itálií, Rakouskem, Maďarskem a Chorvatskem, hraniční úsek s Maďarskem je však velmi krátký. Podnebí je mírné středoevropské, ovlivněné nadmořskou výškou, u pobřeží se zřetelným přechodem k podnebí středomořskému. Přibližně polovinu území pokrývají lesy.

Obyvatelstvo Relativně rychlou slovinskou cestu k nezávislosti (1991) umožnila poměrně homogenní národnostní skladba. Obyvatelstvo tvoří převážně Slovinci (asi 90 %), zbytek tvoří menšiny. Převládá římskokatolické náboženství. Hustota zalidnění je 98 obyv./km². V posledních letech dochází k mírným přirozeným úbytkům obyvatelstva (nízká porodnost), celkový počet obyvatel jen stagnuje. Naděje dožití při narození je u žen 80 let, u mužů 73 let.

Ekonomika Slovinsko bylo relativně nejvyspělejší částí bývalé Jugoslávie, vytvářelo téměř 20 % jugoslávského národního důchodu a nebylo izolováno od západoevropských vlivů. Po odtržení z jugoslávského svazku došlo k přechodnému poklesu ekonomiky (ztrátou tradičních trhů). Nezaměstnanost se pohybuje kolem 6 %. HDP roste v posledních letech stabilně v průměru 4 % ročně a jeho hodnota na obyvatele činí 18,5 tis. USD. Slovinsko je

tak srovnatelné např. s Řeckem nebo Portugalskem a je s Maltou po řecké části Kypru ekonomicky neúspěšnější ze zemí, které v roce 2004 rozšířily EU. Výroba elektřiny je založena z více než třetiny na jaderné elektrárně Krško situované při hranicích s Chorvatskem, o zbytek se dělí vodní elektrárny a tepelné elektrárny spalující uhlí (převážně z místních zdrojů). Těží se i rudy (olovnato-zinkové a rudy rtuti). V malém národním hospodářství je zastoupena řada oborů průmyslu (ocelářství a barevná metalurgie, výroba cementu, těžká chemie, papírenský průmysl, intenzivně se rozvíjí i obuvnický průmysl, textilní průmysl, výroba sportovního zboží - Elan, elektrotechnický průmysl - Gorenje). Největším podnikem v zemi je montážní závod automobilů Renault v Novém Městě (Novo Mesto, ležící na jihovýchodě). Zemědělství je zaměřením srovnatelné s rakouským. Dopravní sítě jsou dostatečně rozvinuté (někdejší Kraňsko bylo totiž bezprostředním zázemím rakousko-uherského přístavu Terst). Pro dopravu je významné spojení tunely s Rakouskem a dále tranzitní doprava do italského Terstu či do přímořských letovisek Chorvatska. Slovinský přístav Koper má v konkurenci Terstu jen menší význam. Významným zdrojem příjmů je cestovní ruch (vysokohorská turistika a zimní sporty: Triglav, Planica, Kranjska Gora, jezera Bledské a Bohinjské, na jihu je známý jeskynní systém Postojna, Slovinsko má i přímořská letoviska). Finančním, kulturním a průmyslovým centrem a hlavním dopravním uzlem Slovinska je hlavní město Lublaň (Ljubljana). Střediskem severovýchodní části Slovinska je průmyslové město Maribor (ocelárny, automobilový průmysl, textilní průmysl, potravinářství). Obchodní partneři Slovinska jsou především Německo a Itálie.

5.8 Chorvatsko (Hrvatska)

Chorvatsko je státem s velmi kuriózním utvářením státního území. Část území lemuje pobřeží Jaderského moře (Istrie, Kvarner, Dalmácie), část je tvořena vnitrozemským meziříčím Sávy a Drávy (Slavonie), metropolitní oblast spojuje obě tyto části. Státní hranice je extrémně dlouhá. Nejdelší hranici má Chorvatsko s Bosnou a Hercegovinou, dále sousedí (na dvou od sebe vzdálených místech) se Srbskem a Černou Horou, Maďarskem a Slovinskem. Bývalé jugoslávské pobřeží přešlo (kromě kratičkého úseku Slovinska, Bosny a Hercegoviny a nepříliš dlouhého úseku v Černé Hoře) prakticky zcela do Chorvatska, stejně jako ostrovy. Jižní cíp území (kolem Dubrovníka) územně nesouvisí s ostatním chorvatským územím. Rozloha státu je 56,5 tis. km². Valná část území je hornatá nebo pahorkatá, větší nížiny jsou jen ve Slavonii. Podnebí je na části území středomořské, ve vnitrozemské části území mírné středoevropské. Lesů není mnoho.

Dříve heterogenní složení obyvatelstva (většinou Chorvati a významná srbská menšina podél dlouhé hranice s Bosnou a Hercegovinou) se změnilo po vypuzení zdejších Srbů. To následovalo po porážce ozbrojených sil separatistického útvaru Srbská Krajina. Zatímco v roce 1991 činil podíl srbské menšiny 12,1 % o deset let později tvořili Srbové již jen 4,5 % obyvatelstva. Z hlediska náboženské struktury zcela dominují římskokatolíci. Hustota zalidnění je asi 80 obyvk./km². Naděje dožití při narození je u žen 78 let, u mužů 70 let.

Obyvatelstvo

Chorvatsko bylo relativně vyspělou částí bývalé Jugoslávie, kromě solidního průmyslu a vcelku úspěšného zemědělství disponuje především velkým potenciálem pro cestovní ruch. Po odtržení z jugoslávského svazku dosahuje stabilní růstové trajektorie, zejména v polovině 90. let bylo dosahováno meziročního růstu HDP na úrovni až 6 %, poté došlo ke snížení tempa. Hodnota HDP na obyvatele přesahuje 10 tis. USD. Inflace je od roku 1995 pod kontrolou, ovšem nezaměstnanost je na vysoké úrovni, pohybuje se kolem 20 %. Těží se bauxit, vápence na výrobu cementu, dalších nerostných surovin se nedostává. Největší průmyslovou lokalitou v zemi je hlavní město Zagreb. Zemědělství je více rozvinuto kolem hlavního města a ve Slavonii, zatímco na pobřeží je ohniskové a má jen doplňkový charakter (vinná réva, ovoce, zelenina, olivy). Doprava je významná, nejdůležitějším uzlem silnic a železnic je hlavní město, na pobřeží funguje kabotážní námořní plavba (nejdůležitější přístav je Rijeka), přímořská oblast kombinuje silniční sí•

Ekonomika

s několika letišti. Nejdůležitějšími obchodními partnery jsou: ve vývozu z Chorvatska Itálie, Německo a Bosna a Hercegovina, v chorvatském dovozu Německo, Itálie a Slovinsko.

Regiony Protože stávající administrativní členění Chorvatska je relativně podrobné (20 žup a hlavní město Záhřeb), jsou pro popis území použity následující regiony:

Zagreb s okolím. Záhřeb (Zagreb) je hlavním a největším městem Chorvatska a je situován na řece Sávi nedaleko hranic se Slovinskem. Během ozbrojených konfliktů se stal útočištěm velkého počtu uprchlíků. Je to velké průmyslové středisko: má průmysl strojírenský, chemický, elektrotechnický, polygrafický, textilní, papírenský, dřevozpracující, potravinářský i petrochemický (v tomto případě v jihovýchodním okolí města, Sisak). Karlovac leží ve strategicky důležitém úzkém místě chorvatského území, má velký dopravní význam pro spojení Zagrebu s celým pobřežím. Plitvická jezera v pohorí Malá Kapela jsou mimořádným přírodním jevem vyhledávaným turisty.

Slavonie je převážně zemědělská krajina s malými městy. Osijek a Vukovar jsou až na samotném východě Slavonie, kde probíhaly těžké boje se Srby.

Dalmácie je jižnější částí pobřeží, využívaná k cestovnímu ruchu, jedná se o nejteplejší oblast státu. Největším městem je Split, stavitelským klenotem je Dubrovnik. Velmi atraktivní jsou především ostrovy. Dopravní zpřístupnění celého regionu po silnici je problematické a do budování silniční infrastruktury plynou velké investice.

Istrie a Kvarner. Poloostrov Istrie a území kolem zálivu Kvarner mají proti Dalmácii lepší dopravní zpřístupnění, a to jak od hlavního města, tak (zejména) ve směru od Rakouska a Itálie (přes území Slovinska). Střediskem je Rijeka.

5.9 Bosna a Hercegovina (Bosna i Hercegovina)

Bosna a Hercegovina je jednou ze součástí bývalé Jugoslávie, jejíž vznik a existence jsou spojeny s válečným konfliktem, na který lze nahlížet jako na občanskou válku nebo na národnostní konflikt spojený i s vnějším zasahováním (dokonce poté i s vnějšími garancemi vnitřního uspořádání a mírového fungování). Bosna a Hercegovina byla tou jugoslávskou republikou, která nebyla definována etnicky, protože na jejím území žijí hned tři komunity: Muslimové (srbochorvatského jazyka, nyní se označují jako Bosňáci), Srbové a Chorvati. Bosnou se nazývá většina zdejšího území a to zhruba v povodí Sávy, Hercegovinou pak menší území na jihu v povodí Neretvy. Bosna a Hercegovina má jen symbolický přístup k Jaderskému moři u osady Neum. Rozlohou 51 tis. km² patří Bosna a Hercegovina spíše k menším evropským zemím (stejnou rozlohu mají Čechy). V každém případě je toto území sjednoceno právě mnohem delším působením tureckých vlivů. Většina území je vyplněna rovnoběžnými (většinou krasovými) hřbety dinárské horské soustavy, přičemž obecně je území ukloněno k severu (nejvyšší bod na jihovýchodě má přes 2300 m n. m.). Ve střední části země jsou pohorí zalesněna, bezlesé ploché hřbety a plošiny jsou na jihu a jihozápadě, v dosahu středomořských vlivů (suché léto). Mnoho úseků říčních údolí má kaňonovitý ráz. Častým prvkem krajiny jsou mezihorské kotliny. Přes velkou blízkost Jaderského moře je většina území prostřednictvím Sávy a jejích přítoků odvodňována do Dunaje. Bosna a Hercegovina sousedí jen s Chorvatskem a Srbskem a Černou Horou, část hranice je vedena po vodních tocích (hlavně Sáva a Drina). Bosna a Hercegovina má hodně rudných těžených lokalit, stejně tak má i omezenou těžbu pevných paliv.

Obyvatelstvo Heterogenita zdejšího obyvatelstva je zdůrazněna i tím, že je jen málo oblastí, kde by se před konfliktem vyskytovala výlučně jen některá složka zdejší populace. Kartografické znázornění majoritní složky pak vedlo k představě jisté mozaiky, jejíž geneze byla velmi složitá. Při posledním censu (1991) měli největší zastoupení Bosňáci (asi 44 %), následovali Srbové (31 %) a Chorvati (17 %). Srbové přitom byli v dřívějších dobách (až do sčítání v roce 1971) početnější než Bosňáci. Podle odhadů (2001) jsou v současnosti relativně nejpočetnější složkou Bosňáci (49 %), ale ani oni zřejmě nedosahují více než poloviny

obyvatelstva. Podíl Srbů se odhaduje na 28 % a Chorvatů na 17 %, zbylé procento připadá na ostatní národnosti nebo obyvatele, kteří se odmítají národnostně zařadit. Každá ze tří komunit upřednostňuje jiné náboženství: Bosňáci islám, Srbové pravoslavi, Chorvati jsou katolíky, přičemž religiozita je mezi Bosňáky vyšší oproti dalším dvěma etnikům. I když je základ jazyka společný, dnes už každá komunita preferuje jinou spisovnou verzi, takže se udávají jazyky bosenský, srbský a chorvatský. Počet obyvatel v roce 1991 činil 4,4 milionu, odhady pro rok 2002 se pohybují mezi 3,8-3,9 milionu. Hustota zalidnění je zhruba na úrovni 75 obyv./km², přitom však severní třetina území má vyšší hustotu zalidnění a krasové plošiny na jihozápadě mají naopak jen nepatrné zalidnění. Největší město je Sarajevo, na severozápadě je důležitým městem Banja Luka, ve středu území průmyslová Zenica, na severovýchodě Tuzla a na jihu (v Hercegovině) historický Mostar. Dopravní význam tohoto území není velký.

Bosna a Hercegovina byla i před konfliktem méně rozvitou součástí bývalé Jugoslávie, ovšem několik let trvající boje její hospodářství silně poznamenal a jen díky rozsáhlé zahraniční pomoci v druhé polovině devadesátých let se v současnosti vyrovná slabším evropským ekonomikám. Oproti situaci před konfliktem vzrostl význam zemědělství (díky reliéfu a složení půd je zaměřené spíše na živočišnou výrobu), důležitou exportní komoditou je dřevo (lesy tvoří necelou polovinu rozlohy). Průmysl, zejména tradiční těžba a zpracování kovových rud (Tuzla, Zenica), se zotavuje jen velmi zvolna. Turistická infrastruktura byla silně poškozena, navíc nejen tomuto odvětví komplikuje situaci zaminování terénu v některých oblastech, kudy procházela fronta. Současné hospodářské statistiky jsou zatím málo spolehlivé. Výše HDP na obyvatele se pohybuje kolem 6 tis. USD, odhady míry nezaměstnanosti dosahují až 40 %, o něco lepší hospodářská situace přitom panuje v části obývané Chorvaty a Bosňáky.

Ekonomika

Ozbrojený konflikt byl nakonec utlumen Daytonským mírem, který ve své konstrukci vnitřní struktury území Bosny a Hercegoviny akceptoval i tehdy aktuální stav na bojišti. Po Daytonu a dalších upřesněních platí následující územní struktura: Stát se skládá ze dvou základních entit s téměř stejnou rozlohou, a to z Federace Bosny a Hercegoviny obývané především Bosňáky a Chorvaty (střed, jihozápad a západ území, cca 2,3 mil.obyvateL) a z Republiky srbské (východ a sever, cca 1,5 mil. obyvatel). Kromě toho malé území Brčko (asi 490 km²) se strategickou polohou při řece Sávě je společným distriktem. Kvůli tomu, že Bosna a Hercegovina začala existovat v současné podobě díky vnějšímu zásahu, zahrnuje politický systém řadu výjimek proti tradičním parlamentním demokraciím. Obě entity vykazují řadu znaků samostatných státních útvarů (vlastní armáda, i když pod společným nejvyšším velením na celostátní úrovni, policie, právní systém, hospodářská, finanční, školská a sociální politika atd.). Společné jsou v podstatě pouze vnější funkce (např. zahraniční politika, zahraniční obchod). Ačkoliv je společný stát celkově charakterizován jako federace, je z hlediska struktury směsicí federativních a konfederativních prvků. V poslední době však dochází pod stálým tlakem mezinárodního společenství k posilování pravomocí orgánů na celostátní úrovni.

Regiony

Základním principem vnitřního uspořádání Bosny a Hercegoviny, je princip etnicity, tedy garantovaná rovnováha národnostního zastoupení ve všech rozhodujících orgánech (tentýž princip v podstatě platí i pro Federaci Bosny a Hercegoviny, médiu někdy pro odlišení nazývanou muslimsko-chorvatská federace). Rovnoměrné zastoupení tří konstitutivních národů se však aplikuje jen u vrcholných orgánů, zatímco na nižších úrovních platí většinou pravidlo poměrného zastoupení, přičemž za základ pro určení poměru se bere výsledek posledního sčítání lidu (1991). Právě tato skutečnost bývá příčinou značných problémů, nebo • demografická struktura se během války podstatně změnila a stále se ještě mění (stěhování, návrat uprchlíků). Hlavním městem Bosny a Hercegoviny i Federace Bosny a Hercegoviny je Sarajevo (bylo olympijským městem v roce 1984). Velká část města je po těžkých dvouletých bojích vážně poškozena. Republika srbská má podle své ústavy jako hlavní město "Srbské Sarajevo" (části města do této republiky patří), fakticky ale sídlí orgány Republiky srbské v Pale (jihovýchodně od centra Sarajeva) a v Banja Luce (největší

město Republiky srbské). Spolupráce obou entit (i všech tří etnik navzájem) zdaleka není bezproblémová a neobejde se bez přítomnosti mezinárodních sil na kontaktní linii.

5.10 Srbsko a Černá Hora (Srbija i Crna Gora)

Po rozpadu "bývalé" Jugoslávie v širším vymezení (ještě se Slovinskem, Chorvatskem, Bosnou a Hercegovinou a Makedonií) projevily zájem o setrvání ve společném státě pouze Srbsko a Černá Hora, které se v roce 1992 dohodly na vytvoření "nové" Jugoslávie (tzv. Svazové republiky Jugoslávie, SRJ). Zejména posledních letech však toto soustátí fungovalo jen velmi formálně a docházelo k růstu odstředivých tendencí, proto se obě republiky rozhodly uspořádat svoji koexistenci na novém základě. V roce 2003 tak došlo k transformaci SRJ na státní společenství (državna zajednica) Srbsko a Černá Hora, které lze charakterizovat jako velmi volnou federaci, která však zůstává jediným subjektem mezinárodního práva. Většina kompetencí je svěřena do rukou členských republik s výjimkou některých oblastí (např. obrana, zahraniční věci, ochrana leteckého prostoru a práv menšin, ekonomické vztahy se zahraničím a vnitřní ekonomické vztahy), které patří do kompetence státního společenství. Hlavním městem celého státního společenství (ale i Srbska) je Bělehrad. Poměrně důležité je, že podle schválené Ústavní charty mají členské státy právo zahájit po třech letech postup vedoucí ke změně státního statutu, včetně případného vystoupení ze státního společenství Srbska a Černé Hory.

Společenství můžeme díky Černé Hoře nazývat přímořským státem. V rozloze (102 tis. km²) zahrnujeme i území Kosova, které je sice de iure ještě součástí Srbska a Černé Hory, prakticky se již ovšem jedná o samosprávné území (s vlastním parlamentem, vládou a prezidentem) pod reálným protektorátem OSN. Kosovské samosprávné orgány podléhají doзору správy OSN. Kromě severní části území (Vojvodiny), která je nížinou kolem Dunaje a Tisy, je většina území hornatá. Několik pohoří na jihu Srbska a na severu Černé Hory přesahuje úroveň 2500 m n. m., nejvyšší vrcholy mají přes 2600 m n. m. Častým prvkem reliéfu jsou mezihorské kotliny. Z nich jsou nejznámější ty, které tvoří podstatnou část území Kosova (Metochija a Kosovo polje). Do povodí Dunaje patří Vojvodina, vlastní Srbsko, sever Černé Hory a část Kosova, kdežto jih Černé Hory a západ Kosova jsou již odvodňovány do Jaderského moře. Kromě Dunaje mají velký význam jeho přítoky: Tisa, Sáva a Morava (Srbská Morava). O Skadarské jezero se Černá Hora dělí s Albánií. Klima je přechodné mezi středomořským a kontinentálním, důležitou roli má nadmořská výška. Rudné bohatství je přítomno jednak na východě území (rudu mědi nedaleko od hranic s Bulharskem a Rumunskem), jednak v Kosovu (rudu zinku, olova a dalších kovů). Zdroje pevných paliv, ropy a zemního plynu jsou omezené. Společná vodní elektrárna na Dunaji (Železná vrata) pokrývá deficit elektřiny na východě státu.

Obyvatelstvo

Obyvatelstvo Kosova tvoří převážně muslimští Albánci, po bouřlivých událostech se silně redukovala tamní srbská menšina. Na zbývajícím území převládají Srbové, v Černé Hoře Černohorci, v obou těchto případech se srbsčinou a většinovým pravoslavím. Na pomezí Srbska a Černé Hory (tzv. Sandžak) žije i hodně muslimů srbského jazyka. Poněkud pestřejší etnickou strukturu (významná maďarská menšina) má Vojvodina na severu státu, kde Srbové tvoří jen dvě třetiny obyvatelstva. Počet obyvatel při posledním censu, který pokrýl území celého Srbska a Černé Hory, činil 10,4 milionu (1991). Údaje o počtu obyvatel k roku 2002 se různí, podle odhadů obyvatelstva v Kosovu se pohybují mezi 10,0 - 10,6 milionu (tedy s hustotou zalidnění těsně nad 100 obyv./km²). Velké změny v rozmístění obyvatelstva přineslo období balkánských konfliktů: Srbsko absorbovalo vlnu přistěhovalců z Chorvatska (ze Srbské Krajiny), poté zejména Makedonie a Albánie hostily jistou dobu ohromná množství Albánců vyháněných a prchajících z Kosova, nakonec následovala vlna srbských uprchlíků z Kosova. Zdejší velké obce (skupina vesnic nebo město včetně okolních vesnic) se jmenují občiny (općiny), stejně jako v dalších územích vzniklých na bázi někdejší větší Jugoslávie.

Hospodářská situace Srbska a Černé Hory (SČH) je neuspořádaná, období růstu jsou střídána jednotlivými roky hospodářského propadu. Jistou roli hrálo i několikaleté embargo uvalené na novou Jugoslávii za údajné zasahování do bosensko-hercegovského problému (teprve v roce 2000, po odchodu jisté politické garnitury, byl stát přijat do OSN). Inlace není zvládána, HDP na obyvatele se pohybuje pod 5 tis. USD. Dopravní význam Srbska a Černé Hory je velký: vede tudy tranzit mezi Istanbulem a Soluní na straně jedné a střední a západní Evropou na straně druhé. Toto se vlastně týká i nejdůležitějšího splavného toku - Dunaje.

Ekonomika

Kosovo je nyní de facto odděleno od zbytku státního společenství. Vojska garantující nynější status jsou tam od poloviny roku 1999, stejně jako administrátoři OSN (UNMIK). Kosovský prezident a vláda fungují od března 2002. Největším městem a administrativním střediskem je Priština. Reprezentace Kosova usiluje o nezávislost, administrativa OSN o klidné soužití Albánců s dalšími etniky v multikulturním prostředí. Přestože formálně zůstává Kosovo součástí (autonomním územím) Srbska a Černé Hory, návrat pod svrchovanost srbských úřadů je prakticky vyloučen. Přibližná rozloha je 11 tis. km², odhady počtu obyvatel se pohybují kolem 2 milionů. Významným rudným ložiskem je Trepča, hutě barevných kovů má blízká Kosovska Mitrovica.

Regiony

Černá Hora je menší z obou republik, které zahrnuje současné společenství. Má jen asi 670 tis. obyvatel, přístup k moři (přístav Bar) a velmi členitý, hornatý povrch. Předností je přímořská poloha a dostatek turisticky atraktivních míst (Durmitor, Tara, Kotor, Budva). Technicky náročným dílem je železnice spojující Bělehrad a Bar. Hlavním městem Černé Hory a sídlem ústavního soudu SČH je Podgorica (předtím s názvem Titograd). Přibližná rozloha je 14 tis. km².

Severní částí větší z obou republik, Srbska, je autonomní území Vojvodina. Rozloha Vojvodiny je 21,5 tis. km². Region má výborné předpoklady pro zemědělství (bonita půd, příhodné klima, rovina, přítomnost vodních toků). Střediskem je Novi Sad na řece Dunaji. Jeho průmysl je orientován z velké části na potřeby zemědělství (výroba hnojiv, zemědělských strojů) a na potravinářství, jsou však přítomna i jiná odvětví (elektrotechnika, petrochemie, textilní průmysl). Kromě srbštiny mají na úrovni občin statut domácího jazyka i maďarština, slovenština, rumunština a rusínština. Počet obyvatel je zhruba 2 miliony.

Celému zbytku území můžeme říkat vlastní Srbsko. Představuje asi 56 tis. km² (tj. asi 60 % nynějšího SČH, je-li počítáno již bez Kosova) a má asi 5,5 mil. obyvatel. Hlavní město Bělehrad (Beograd) leží na soutoku Sávy a Dunaje. Po druhé světové válce získalo značný impuls rozvoje, je správním, průmyslovým, dopravním a obchodním centrem státu. Ve městě a jeho zázemí je zastoupen průmysl strojírenský, elektrotechnický, potravinářský, polygrafický, chemický (včetně rafinerie ropy). V době "postjugoslávských" konfliktů do města přišlo hodně srbských uprchlíků. Mimořádný dopravní (i průmyslový) význam má město Niš na trasách vedoucích od Bělehradu jednak do Skopje, jednak do Istanbulu. Má potravinářský, strojírenský, elektrotechnický a keramický průmysl. Kragujevac, který je znám dopravním strojírenstvím, leží mimo hlavní dopravní trasy jižně od Bělehradu. Menšími lokalitami s barevnou metalurgií jsou Šabac (západně od Bělehradu) a zejména Bor (poblíž hranic s Bulharskem a Rumunskem).

5.11 Makedonie, Bývalá jugoslávská republika Makedonie (Makedonija, Poranešna Jugoslovenska Republika Makedonija)

Makedonie je jednou z nejchudších částí někdejší Jugoslávie. Je vnitrozemským státem s hornatým povrchem. Makedonie ovládá údolí Vardaru (Vardarská Makedonie), které je velmi důležité pro pozemní spojení mezi pobřežím Egejského moře a střední Evropou. V některých souvislostech se oceňuje i možnost budoucího spojení mezi bulharským pobřežím Černého moře a Albánií přes Makedonii. Makedonie má za sousedy Srbsko a

Černou Horu, Bulharsko, Řecko a Albánii a jako velmi mladý stát (vznikla až rozpadem Jugoslávie) s heterogenním etnickým složením (kromě slovanských Makedonců i Albánci, dále Turci, Rómové atd.) má mnoho problémů právě se svými sousedy. Makedonie má rozlohu 25,7 tis. km². Země má středomořské podnebí s kontinentálními vlivy. Nerostné bohatství není veliké.

- Obyvatelstvo** Makedonie má pouze 2 mil. obyvatel. Průměrná hustota zalidnění je na úrovni 79 obyv./km². Naděje dožití při narození činí u mužů 71 let a u žen 76 let. Velmi častá je dlouhodobá pracovní emigrace v cizině. Uvnitř makedonské společnosti se udržuje napětí mezi většinovými pravoslavnými Makedonci a menšinovými muslimskými Albánci, kteří žijí zejména na severozápadě státu a tvoří zhruba čtvrtinu obyvatelstva. Jejich podíl ve společnosti postupně díky vyšší natalitě vzrůstá. Naopak malá část slovanského obyvatelstva severu Řecka (řecké prameny jeho existenci popírají) byla etnicky spřízněna se slovanskými Makedonci. Hlavní město Skopje je na severu státního území. Složitý název státu byl vyvolán řeckým odporem proti prostému názvu "Makedonie".
- Ekonomika** Makedonie má velké zastoupení zemědělského sektoru v ekonomice a zatím labilní průmyslovou sféru. Stabilitu hospodářství ohrožují periodické vnitřní spory a konflikty hlavních etnik. Hospodářství v 1. polovině 90. let zaznamenalo klesající tendenci, ve 2. polovině sice začal růst, ale vnitropoliticky problematický rok 2001 přinesl další hluboký pokles. Registrované počty nezaměstnaných jsou nespolehlivé a pesimistické odhady hovoří až o 42 % nezaměstnaných. Síť pozemních komunikací je dosud velmi řídká, kvalitní je jen hlavní silniční tah spojující Srbsko a Řecko. Hlavní obchodní partneři jsou v dovozu i vývozu Německo, Srbsko a Černá Hora a Řecko. HDP na osobu činí 6,5 tis. USD.

5.12 Albánie (Shqipëria)

Albánie (výslovnost v albánštině zní *štip'rija*) je hornatý stát na západě Balkánského poloostrova, ve strategickém místě, kde Otrantský průliv umožňuje vjezd lodí do Jaderského moře. Mnoho zdejších horských skupin (dinárské soustavy) překračuje výšku 2000 m nad mořem. Albánie má rozlohu 28,7 tis. km². Hraničí jen se Srbskem a Černou Horou, Makedonií a Řeckem. Země má typické středomořské podnebí se suchým horkým létem a s dostatkem zimních srážek. Hornaté vnitrozemí má rysy kontinentality.

- Obyvatelstvo** Albánie byla velmi dlouho pod tureckou nadvládou a její území bylo vždy symbolem zaostalosti. V poválečném období byla země navíc polem komunistického experimentu inspirovaného dokonce Čínou. Jakýkoli hospodářský vzestup předpokládá velmi složitou konsolidaci rozvráceného hospodářství. Porodnost je na úrovni spíše rozvojových zemí (dvojnásobně vyšší než v běžných evropských státech), takže od konce druhé světové války obyvatelstva přibýlo na trojnásobek tehdejšího počtu (nyní 3,1 mil. obyv.). Výrazné emigrační vlny směřují do Itálie a Řecka. Průměrná hustota zalidnění je už na úrovni 109 obyv./km². Naděje dožití při narození činí u mužů 71 let a u žen 77 let. Přes snahu předchozího režimu dosáhnout "ateistického" charakteru státu je většina obyvatelstva muslimy, menšina jsou pravoslavní nebo římskokatolíci. Doposud se udržuje uvnitř albánské společnosti výrazný rozdíl mezi severními Gegy a jižními Tosky (jejich dialekt je základem spisovného jazyka), což se doposud projevuje i v politických elitách a v nedostatečné soudržnosti společnosti. Na jihu (Himara) žije řecká menšina. Naopak mnoho Albánců obývá sousední území (Kosovo, Makedonii, Černou Horu). Hlavní město Tirana je na severním okraji původně močalovité roviny Myzeqeja (*mizetēja*), 25 km od pobřeží. Střediskem severu státu je město Shkodër (*škod'r*)/Skadar, centrem jihu je přístav Vlora (*vlor'*)/Vlora (podle itaštiny někdy ve tvaru Valona - média to někdy pokládají za dvě různá města). Podíl obyvatel žijících ve městech je doposud pod úrovní 50 %, což je jedna z nejnižších hodnot v Evropě.
- Ekonomika** Nerostné bohatství je vzhledem k velmi malé rozloze rozmanité a významné (rudy mědi, železa, niklu a zejména chromu, ropa, přírodní asfalt, existuje i ložisko hnědého

uhlí). Albánie může v budoucnu počítat s rozvojem cestovního ruchu (zejména na jihu, na pobřeží poblíž řeckých hranic - oblast Himara). Železnice je již propojena na evropskou síť (dlouho byla izolována), námořní spojení je nejintenzivnější vůči Itálii. Hlavní obchodní partneři jsou Itálie (nejdůležitější), Řecko a Německo. HDP na obyvatele dosahuje 4,8 tis. USD.

5.13 Řecko (*Ελλάδα*, Ellada)

Řecko zabírá jih Balkánského poloostrova a četné ostrovy mezi Evropou a Asií (zejména v Egejském moři). Většina povrchu na pevnině i na ostrovech je hornatá, zdejší hory jsou pokračováním dinárského horského systému ze západní části Balkánu. Mnoho horských skupin překračuje výšku 2000 m nad mořem, ale nejvyšší vrchol je nižší než 3000 m n. m. (Olimpos). Řecko má plochu 132 tis. km². Na severu hraničí s Albánií, Makedonií, Bulharskem a Tureckem (s jeho evropskou částí), na východě je nejbližším státem Turecko (jeho asijská část), ale hranice je vedena zvláštním způsobem: ostrovy jsou řecké a jen pevnina turecká - mj. i tento stav je zdrojem sporů (paradoxně jsou přitom oba státy členy NATO). Země má typické středomořské podnebí obecně se suchým horkým létem a zimními srážkami. Celkový úhrn srážek je nejvyšší na západě, zatímco východ má i v zimě srážek málo. Nerostné bohatství tkví v zásobách vápenců (suroviny pro výrobu cementu) a mramorů, bauxitu a zejména hnědého uhlí (paliva však nestačí, rozhodující je dovoz ropy), jiných surovin je málo.

Velmi bohatá kultura starého Řecka působila na celé Středomoří, Evropu a svět. Řecký jazyk (ovšem ve své novořecké verzi) a řecké písmo zůstaly součástí tohoto dědictví. Přitom v novověku je řecká státnost poměrně mladá (řecké území bylo ovládáno Tureckem) a vývoj státního území narážel na spory s ostatními balkánskými státy. Průměrná hustota zalidnění je 83 obyv./km² a hustým zalidněním se vyznačuje zejména metropolitní region Attiki/Atika. Celkový počet obyvatel Řecka činí 11 milionů. Řecko patří mezi země s vysokým podílem věřících obyvatel (naprostá převaha pravoslavných, jen docela malé menšiny muslimů a římských katolíků). V posledních desetiletích už poněkud poklesla porodnost a podíl dětské složky obyvatelstva se proto rovněž snížil. Naděje dožití při narození činí u mužů 76 let a u žen 81 let. O národnostních menšinách nejsou spolehlivé informace. Státní správa je výrazně centralizovaná. Dřívější emigrace byly spojeny s vnitřními problémy země (těsně po druhé světové válce) a s prosperitou západní části Evropy, v současnosti se mnoho Řeků vrací zpět. Naopak mnoho Albánců a osob z Blízkého Východu vyhledává Řecko jako cíl migrací. Řecku patří velká část starověké Makedonie a řecká společnost je velmi kritická vůči existenci samostatného státu Makedonie, vůči jeho názvu a některým státním symbolům.

Obyvatelstvo

Řecko dlouhodobě patří spíše ke slabším členským zemím integrované Evropy. Situace se mění až v posledních letech. Zatímco srovnatelné Portugalsko např. po celá devadesátá léta vykazovala pozoruhodná tempa růstu ekonomiky, Řecko nejprve za ním zaostávalo a tempa zvýšilo až v souvislosti s přechodem na společnou měnu euro. Zemědělství zůstává pro Řecko významným sektorem národního hospodářství, pozemková držba je velmi rozptýlená. V porovnání s jinými středomořskými státy je Řecko silně orientováno na námořní dopravu a řečtí rejdari ovládají významnou část námořní dopravy ve světě. I když se většina lodí plaví pod tzv. levnými vlajkami (hlavně Malta, Kypr a Panama), je obchodní flotila oficiálně registrovaná v Řecku největší v Evropě. Železniční síť je velmi řídká. Intenzita letecké dopravy roste, zejména zásluhou cestovního ruchu, který má významné místo v řecké ekonomice. Hlavními obchodními partnery jsou v řeckém vývozu Německo, Itálie a Británie, v dovozu Itálie, Německo a Francie. HDP na obyvatele dosahuje 18,7 tis. USD.

Ekonomika

Řecko, i když je počtem obyvatel srovnatelné s Českou republikou, má velký počet regionů na úrovni NUTS 2. Je to zdůvodněno nízkou hustotou zalidnění a velkými vzdálenostmi

Regiony

(velká část řeckého území je tvořena četnými ostrovy). Pozornost budeme věnovat jen některým z regionů.

Na severu Řecka je nejvýznamnějším regionem Kentriki Makedonia/Střední Makedonie. Výrazným střediskem je průmyslové město Thessaloniki/Soluň. Region je velmi důležitý jako dopravní brána do Podunají a Evropy vůbec. Jihovýchodně od Soluně je poloostrov Chalkidiki s pověstnou mnišskou "republikou" Athos. Rozlohou je tento region největší, počtem obyvatel (1,9 mil.) následuje hned za Aténami.

Ve středu státu (a zároveň v exponované poloze mezi Soluní a Aténami) je region Thessalia se střediskem Larissou. Jedná se o region spíše se suchým klimatem a s velkými přírodními protiklady (je zde největší rovina, zároveň i nejvyšší bod státního území. Mezi turistické atraktivity patří klášter Meteora.

Vůbec nejdůležitější oblastí státu je metropolitní území Attiki/Atika, která při své nevelké plošné výměře (3,8 tis. km²) soustřeďuje třetinu všeho obyvatelstva státu. Zcela dominuje hlavní město Athinai/Atény (s památnou Akropolí) tvořící aglomeraci s přístavem Pireas/Pireos a dalšími městy.

Zázemí Atén na severu (ostrov Evvoia) a na západě tvoří Sterea Ellada/Střední Řecko, ekonomicky nejvýkonnější region země. Silně vyvinutý je primární (olivny, olejnin, obilniny a bavlník), ale hlavně sekundární sektor (především hutnictví, výroba energie, loděnice). Sterea Ellada představuje v podstatě spojnicí hlavního města s vnitrozemím. Určitou daní za soustředění těžkého průmyslu je znečištění životního prostředí a vyšší nezaměstnanost.

Dalšími regiony jsou (od severu k jihu): Anatoliki Makedonia kai Thraki/Východní Makedonie a Thrákie, Dytiki Makedonia/Západní Makedonie (jediný vnitrozemský region, ležící při hranicích s Albánií a Makedonií, s nejnižší hustotou zalidnění), Ipeiros/Epiros, Ionia Nisia/Jónské ostrovy (jsou při západním pobřeží Řecka), Dytiki Ellada/Západní Řecko (včetně severozápadní části Peloponésu), Peloponnisos/Peloponés, Voreio Aigaiou/Severní egejské ostrovy (např. Lesbos a Chios), Notio Aigaiou/Jižní egejské ostrovy (např. Rhodos) a Kriti/Kréta.

5.14 Bulharsko (Bългария)

Bulharsko zaujímá centrální a východní část Balkánského poloostrova. Pohoří se zde střídají s nížinami, ale jedno z pohoří (Stara Planina) tvoří i faktickou osu státu. Nejvyšší pohoří (na jihozápadě státu) je jen těsně pod třítisícovou úrovní nadmořské výšky. Severní hranici Bulharska představuje dolní tok řeky Dunaje, jeho ústí už v Bulharsku není. Hlavním tokem jižní poloviny Bulharska je řeka Marica. Kolem ní leží úrodná Hornothrácká nížina. Bulharsko má rozlohu 111 tis. km². Na severu hraničí s Rumunskem, na západě se Srbskem a Makedonií, na jihu s Řeckem a Tureckem, na východě je pobřeží Černého moře. Země má přechodné podnebí mezi středomořským (vlivy hlavně na jihu) a kontinentálním (sever, podél Dunaje). Celkový úhrn srážek je v horách poměrně vysoký, ale nížiny často trpí suchem. Nerostné bohatství není mimořádné, dostatečné jsou zásoby některých rud (mědi, uranu), zdroje klasických paliv jsou velmi omezené (hlavně jde o hnědé uhlí).

Obyvatelstvo Průměrná hustota zalidnění je 71 obyv./km². Celkový počet obyvatel Bulharska činí necelých 8 milionů. Bulharsko je zemí, kde se poměrně brzy objevil pokles porodnosti a následná depopulace, nejprve na venkově v širším okolí hlavního města (migrace mladších lidí do Sofie), poté v celém státě. Naděje dožití při narození je u žen 75 let, u mužů 68 let. Bulhaři jsou pravoslavní a v zemi je řada pozoruhodných klášterů, kde se uchovávala bulharská kultura v době turecké nadvlády. V severovýchodním a v jižním Bulharsku žije dosud početná turecká menšina (9 % obyvatelstva). Její značná část však ještě před společenskými změnami emigrovala do Turecka.

Ekonomika Mezi transformujícími se státy střední a východní Evropy patří Bulharsko k těm, které provázejí spíše větší problémy. Hospodářství zatím není plně stabilizováno, začátek 90. let

byl provázen velkou inflací a v roce 1996 došlo k výraznému dočasnému poklesu. Dosavadní vazby průmyslu na dodávky surovin z Ruska jsou ještě zachovány. Agrární sektor hraje dosud vyšší roli (je přítomna i tradiční orientace na tabák, víno, zeleninu a ovoce). Země má kolem 18 % nezaměstnaných (2002). Velké potenciální možnosti v turismu (mořské pobřeží, velehory) jsou po velkém úpadku jen pomalu obnovovány. Bulharsko leží na důležité silniční trase spojující ostatní Evropu s Tureckem (na této trase leží i hlavní město Sofija/Sofia). Obchodními partnery jsou v exportu Itálie, Německo a Řecko, v importu Rusko, Německo a Itálie. HDP na obyvatele činí jen asi 7,1 tis. USD.

Regiony úrovně NUTS 2 jsou jen plánovacími regiony bez vlastní regionální samosprávy. Mají prostou strukturu s názvy podle světových stran. Tři jsou severně od Staré Planiny, tři jižně od ní.

Regiony

Severozapaden rajon/Severozápad je nejmenším bulharským regionem, přiléhajícím k Dunaji a k srbské (a rumunské) hranici. Aby se mohl stát skutečnou branou ke vstupu do Bulharska, muselo by dojít k přemostění Dunaje (zatím trajekt do Rumunska). Na Dunaji je situována jediná bulharská jaderná elektrárna Kozloduj.

Severen centralen rajon/Severní centrální rajon má na rozdíl od předchozího více městských středisek na samém úpatí Staré Planiny. Mezi městy vynikají Pleven, historické Veliko Tarnovo (*-t'rnovo*) a dunajský přístav Ruse (most do Rumunska).

Severoiztočen rajon/Severovýchod má nejméně hor, většinou se zde vyskytují poměrně suché plošiny. Největším městem je přístav Varna s chemickým průmyslem ve svém západním okolí. Ve vnitrozemí žije dost Turků.

Jugoiztočen rajon/Jihovýchod je opět přímořský region, hlavním přístavem v této části Bulharska je Burgas. Území podél turecké hranice je jen málo zalidněno.

Južen centralen rajon/Jižní centrální rajon v sobě zahrnuje úrodnou Hornothráckou nížinu s centrem Plovdivem a jižní hornatou část (pohoří Rodopy) s rudnými ložisky. Na jihu žijí i Turci a Pomaci (bulharsky mluvící muslimové).

Jugozapaden rajon/Jihozápad je vlastně současně i metropolitním regionem, protože zahrnuje i hlavní město státu, Sofii. Území jižně od Sofie je již otevřeno středomořským klimatickým vlivům, současně jsou zde i nejvyšší bulharská pohoří a v kotlinách se nacházejí průmyslová města. S více jak 2 miliony obyvatel jde o nejlidnatější bulharský region.

5.15 Rumunsko (România)

Rumunsko (rumunská výslovnost je *romünyja*) je státem v důležité poloze na rozhraní mezi balkánskou Evropou, střední Evropou a východní Evropou. Základními faktory jeho polohy jsou: spjatost s Dunajem (na jeho dolním toku), karpatská pohoří uprostřed státního území a jen omezený přístup k Černému moři. Rumunsko je tedy jednak státem nížin a rovin (na jihu, na západě, částečně i na východě státu) a dále pohoří (karpatský horský systém ze všech států nejvíce poznamenává právě Rumunsko). Nejvyšší pohoří v jižní části Karpat (jen málo přesahují 2500 m) mají již velehorský ráz. Rumunsko sousedí s Bulharskem, Srbskem a Černou Horou, Maďarskem, Ukrajinou (hranice s tímto státem je dvojí - na severu Rumunska a pak při ústí Dunaje) a Moldavskem. Rumunsko má rozlohu 238 tis. km². Země má již kontinentální podnebí s velkým rozdílem mezi létem a zimou. Nížiny často trpí suchem. Nerostné bohatství není mimořádné, mnohé suroviny jsou těženy již na mnohem nižší úrovni než dříve (ropa). Dostatečné jsou zásoby některých rud, zdroje pevných paliv (lignit, černé uhlí) jsou omezené.

Průměrná hustota zalidnění je 91 obyv./km². Celkový počet obyvatel Rumunska činí 21,6 milionů. Rumunsko znamenalo pokles porodnosti (nejdříve na svém západě, dichotomie východ - západ se dlouhodobě zachovává) a složitá situace v první polovině 90. let způsobila dokonce dočasné masové vylidňování měst. Naděje dožití při narození je u žen jen 74 let, u mužů 67 let. Převládají románští Rumuni, početní jsou ovšem i Romové a

Obyvatelstvo

Maďaři (jednak při hranicích s Maďarskem, jednak v karpatském oblouku uprostřed státu). Rumuni jsou většinou pravoslavní. Vývoj státního území byl poměrně komplikovaný. Původní Rumunsko zahrnovalo jen území vně Karpat (jih a východ dnešního státu, tam je i excentricky ležící hlavní město București (*bukurešt* [˘])/Bukureš [˘]; zatímco střed a západ byly součástí Uher (a tedy i Rakouska-Uherska). Moment ukončení existence totalitního režimu byl v Rumunsku mnohem dramatičtější než v jiných zemích střední a východní Evropy.

Ekonomika

Mezi transformujícími se státy střední a východní Evropy patří Rumunsko k těm, které provázejí spíše větší problémy. Hospodářství není plně stabilizováno, hospodářský vzestup ze začátku 90. let byl vystřídán velkým poklesem v letech 1997 až 1999. Inflace je stále vysoká, nezaměstnanost se ovšem oproti jiným postkomunistickým státům drží na nízké úrovni. Agrární sektor hraje dosud velmi výraznou roli, produkce zahrnuje i teplomilné plodiny a v nížinách dominuje kukuřice. Velké potenciální možnosti v turismu (mořské pobřeží, velehory) jsou po velkém úpadku jen pomalu obnovovány, dlouhodobým problémem je i snaha průmyslu a dopravy "soupeřit" s turismem o využívání relativně krátkého pobřeží. Hlavními obchodními partnery jsou Itálie a Německo, v exportu dále Francie a v dovozu i Rusko. HDP na obyvatele činí necelých 7 tis. USD.

Regiony

Osm územních jednotek úrovně NUTS 2 představuje jen plánovací regiony bez vlastní regionální samosprávy. Mají prostou strukturu s názvy podle světových stran a až na výjimky mezi nimi není výraznějších rozdílů v ekonomické výkonnosti (v pozitivním smyslu București, v negativním region Nord-Est) Teprve regiony nižší úrovně (NUTS 3) jsou již stabilizovanými územními jednotkami.

Nord-Est/Severovýchod je region, který zahrnuje většinu rumunského Moldavska. Je orientován více na zemědělství, trpí agrárním přelidněním a je dopravně odlehlý. Největším střediskem je město Iași (*jaš* [˘]) na hranicích se státem Moldava.

Sud-Est/Jihovýchod je region, který sahá od cípu Karpat přes dolní tok Dunaje až k moři. Střediskem je přístav Constanța (*konstanca*). Ten je spojen s tokem Dunaje plavebním kanálem. Pobřeží má nemalý rekreační potenciál, ekologicky cenná je delta Dunaje.

Sud/Jih obklopuje hlavní město București a rozkládá se mezi Karpatami na severu a Dunajem na jihu. Jedná se o hlavní těžební ropnou oblast státu, třebaže těžba je již jen poloviční v porovnání s dobou druhé světové války. Karpatská pohoří jsou kvalitním rekreačním zázemím hlavního města. Tamtéž jsou i malá historická města, kolem nichž kdysi vznikalo Valašské knížectví, základ pozdějšího rumunského státu.

Sud-Vest/Jihozápad je menší region na hranicích se Srbskem a Bulharskem, opět mezi Karpatami a Dunajem. Jeho střediskem je město Craiova (*krajova*). V podhůří Karpat jsou černouhelné doly.

Vest/Západ je region výrazně otevřený k nížinám Maďarska a severu Srbska. Má i několik hutních středisek. Středisky jsou Timișoara (*tymișoara*) a Arad.

Nord-Vest (Severozápad je region zahrnující pohraničí s Maďarskem a Ukrajinou a malou část tzv. Transilvánie. Města Oradea a Cluj-Napoca (*kluž napoca*) leží na hlavní silnici ze střední Evropy k přístavu Constanța. Významnou část obyvatelstva regionu tvoří Maďaři (19 %).

Centru (*čentru*)/Střed je region zahrnující většinu Transilvánie, mezihorské kotliny karpatského oblouku. V městské architektuře jsou patrné znaky rakousko-uherské tradice. Regionálně důležitá je těžba zemního plynu. Část obyvatelstva jsou Maďaři (30 %), dříve zde byla četnější i německá složka obyvatelstva. Střediskem je turisticky atraktivní Brașov (*brašof*).

Metropolitní region București zahrnuje jednak hlavní město, jednak jeho zemědělské a rekreační okolí (Ilfov). Samo hlavní město svou velikostí (kolem 2 mil. obyv.) a průmyslovým a kulturním významem značně předstihuje další rumunská města, jeho nevýhodou je excentrická poloha.

5.16 Turecko - evropská část (Türkiye)

V geografii Evropy není možno zcela ignorovat skutečnost, že část Evropy je i součástí Turecké republiky. Rozhodující část území Turecka leží ovšem v Asii. Na druhou stranu největší turecké město (a kdysi i hlavní město říše) Istanbul má své centrum právě na evropském břehu průlivu Bospor - celé město, tedy i na asijském břehu, má zhruba 8,8 mil. obyvatel (s aglomerací až 10 mil.). Dnes je Istanbul sídlem turecké burzy. Bospor je překlenut dvěma mosty, první z nich je už z roku 1973. Zejména istanbulský přístav je hlavním bodem tureckého zahraničního obchodu. Za zmínku stojí i historický význam tohoto obchodního a kulturního zprostředkovatele mezi Evropou a Asií, mezi Egejským a Černým mořem (starší názvy města: Byzantion, Konstatinopolis, starší český název Cařihrad). Istanbul má velký cestovní ruch, jeho historické jádro je součástí světového kulturního dědictví. Evropské okolí Istanbulu je vlastně jihovýchodním cípem Balkánského poloostrova a v Evropě se někdy označuje jako východní Thrákie (Trákie, Trácie). Celková rozloha evropské části Turecka se rovná asi 24 tis. tis km² (jen 3 celé provincie, Tekirdag, Edirne a Kirklareli jsou zcela "evropské" a další 2 z tureckých provincií jsou dílem v Evropě, dílem v Asii; Turecko se skládá celkem z 81 provincií, iller). Území východní Thrákie přesahuje v jednom bodě výšku 1000 m n. m. a je na západě omezeno dolním tokem Marice (turecky Meriç, *meriç*). Zdejší břehy omývají hned tři moře (Černé, Marmarské a Egejské) a region má značný význam jako příměstská zemědělská oblast zásobující Istanbul a jako součást dopravních koridorů mezi Evropou a Asií. Turecko zde má pozemní hranici s Bulharskem a Řeckem. Poblíž tohoto trojmezí leží historické město Edirne (dříve i Adrianopolis, Drinopol). Na jihu evropské části Turecka je uzavíráno Marmarské moře průlivem Dardanely. Marmarské moře je vedle Istanbulu sjednocujícím prostředím této části Turecka. Turecko dlouhodobě usiluje o svou integraci do Evropské unie.

V regionální struktuře NUTS lze evropskou část Turecka v podstatě ztotožnit se dvěma regiony NUTS 2, jejichž názvy jsou Istanbul a Tekirdag.

Shrnutí kapitoly

Do skupiny jihoevropských zemí je řazeno (nezapočtena evropská část Turecka) celkem 16 zemí Španělsko (s Andorrou), Portugalsko, Itálie (se San Marinem a Vatikánem), Malta, Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko a Černá Hora, Makedonie, Albánie, Řecko, Bulharsko a Rumunsko. Geograficky jsou tyto státy v rozhodující míře integrovány polohou ve Středomořské oblasti, spojující Evropu s Afrikou a Asií. Historicky však lze rozlišovat jihozápadní a jihovýchodní část resp. Balkánský poloostrov s východním Středomořím, který se po dlouhé období nacházel pod tureckým vlivem a v dalším vývoji pak posléze z části přináležel do tábora socialistických zemí (jeho rozpad byl v bývalé Jugoslávii doprovázen občanskou válkou). Tyto skutečnosti se přirozeně projevovaly i rozdílnou ekonomickou úrovní těchto zemí. V současnosti je už šest z nich členy EU (Slovinsko a Malta od roku 2004) a další čtyři (Rumunsko, Bulharsko, Chorvatsko a Turecko) jsou tzv. kandidátskými státy.

Otázky k zamyšlení

1. Které jihoevropské země mají významná souostroví nebo ostrovy?
2. Které z ostrovů nebo souostroví jsou v EU na úrovni regionů NUTS 2?
3. Které italské regiony tvoří tzv. "Mezzogiorno", jaká je jejich ekonomická úroveň a proč?
4. Kde je koncentrován hlavní průmyslový potenciál Itálie?
5. Ve které z bývalých jugoslávských republik je z hlediska náboženského vyznání situace nejvíce komplikovaná (rozmanitá)?

5. Jihoevropské země

6. Na území kterých států zasahují historická území Thrákie a Makedonie?
7. Které hlavní národnostní menšiny žijí ve Vojvodině a která z nich je nejpočetnější?
8. V jakém pořadí se státy jižní Evropy stávaly členy EU (nebo EHS/ES)?
9. Které ze států jižní Evropy provozují jadernou elektrárnu?
10. Lze rumunštinu zařadit do některé z jazykových skupin?

- **Moldavsko, Moldova (Moldova)**
- **Ukrajina (Ukrajina)**
- **Bělorusko, Belarus (Belarus´)**
- **Rusko, Ruská federace (Rossija, Rossijskaja Feděracija)**

6 ■

Východoevropské země

Cíl kapitoly

Seznámíte se se základními socioekonomickými a regionálními charakteristikami čtyř východoevropských zemí (včetně evropské části Ruské federace). Pozornost bude věnována především geografické poloze, struktuře a rozložení obyvatelstva, ekonomickým charakteristikám a vnitřnímu členění států.

Časová zátěž

- 4 hodiny (přednáškový čas + samostudium)

Způsob studia

- Práce s mapou.

6.1 Moldavsko, Moldova (Moldova)

Moldavsko je státem postsovětského původu, patří k nejzaostalejším v Evropě. Název má vlastně společný se severovýchodní částí Rumunska, protože obě tato území kdysi společně tvořila knížectví Moldavsko (název je odvozen od malé říčky Moldovy v dnešním Rumunsku). Moldavsko měla vždy velmi složité osudy v citlivé geopolitické oblasti mezi Tureckem a Ruskem, poté mezi Rumunskem a Sovětským svazem. V této části Evropy byly závažné důsledky rumunsko-sovětské rivality na začátku a v průběhu druhé světové války i na průběh hranic, na etnické poměry a na současný stav moldavské společnosti. Vnitřní rozpolcenost zdejší společnosti se odráží i v nedokončené integraci státu. Kromě vhodných přírodních podmínek pro zemědělství (poměrně málo lesů, pahorkatina, poměrně teplé a suché léto, nejvyšší bod s nadmořskou výškou 429 m) nemá území Moldavska významnější zdroje. Moldavsko se jinak velmi podobá sousedním územím Ukrajiny a Rumunska. V sovětském systému byla zdejšímu území určena jednostranná role ovocnářské, vinařské a zelinářské základny někdejšího SSSR, aniž by se výrazněji rozvíjely další obory. Ztráta trhů a nedostatek investic však podlomily i dosavadní specializaci státu a hospodářský pokles v devadesátých letech byl největší mezi evropskými postkomunistickými státy. Moldavsko měří přibližně 34 tis km² (nejdelší hranice má s Ukrajinou, dále sousedí s Rumunskem). Jeho území se přibližuje k Černému moři, ale nedosahuje k němu. Tento průběh hranice byl definován v poválečném období (kdy bylo toto území součástí SSSR). Ve skutečnosti po rozpadu Sovětského svazu neuznali centrální moldavskou moc separatisté ruského a ukrajinského původu východně od řeky Dněstru, takže i po uklidnění ozbrojeného konfliktu je nadále část moldavského území mimo kontrolu moldavské státní moci (údajně z obav, aby nedošlo ke sjednocení Rumunska a Moldavska). Separatistická, mezinárodně neuznaná Podněsterská moldavská republika má vlastní volené orgány, kontaktní linie podél řeky Dněstr střeží mezinárodní síly.

Obyvatelstvo

Počet obyvatel činí 4,2 milionu, tj. hustota zalidnění je asi 125 osob/km². Obyvatelstvo je většinou románské (téměř dvě třetiny), v menší míře (a to nejen v Zadněstří) slovanského původu. Moldavané užívají fakticky rumunštinu (v sovětské době ji užívali v její azbukové verzi, nyní již přešli na latinku, tedy ve verzi užívané v sousedním Rumunsku), tento jazyk však zde tradičně nazývají moldavštinou. Rusové, Ukrajinci, Gagauzové (národnostní menšina etnicky tureckého původu, ale křesťanského vyznání), ale i mnozí etničtí Moldavané upřednostňují ruštinu. V zemi je přítomna značná míra "sovětské nostalgie" a komunistická strana je nejsilnější politickou silou. Hlavním a největším městem je Chišinău (*kišínəu*), střediskem severozápadu státu je město Bălți (*bəłci*). V Zadněstří (Transnistria) jsou střediska Tiraspol a Ribnița (*rybnycə*). Naděje dožití při narození je 72 let u žen a jen

65 let u mužů. Dětská úmrtnost je značně vysoká. Ve městech žije jen 41 % obyvatel, nejméně v Evropě (mimo tzv. "ministáty" - např. Lichtenštejnsko).

Stále ještě není zaznamenán zřetelný obrat k hospodářské obnově a dynamice. Jen ohromná inflace byla již utlumena (v roce 1994 ještě 486 %, nyní jen 10 %). Otázkou je míra spolehlivosti údajů o HDP na hlavu, udává se mimořádně nízká hodnota kolem 2 tis. USD. Obchodním partnerem je především Rusko (celých 45 % vývozu směřuje do Ruska), v dovozu kromě toho figurují Ukrajina a Rumunsko. Publikovaný údaj o nezaměstnanosti (kolem 7 %) je nutno brát jako nevěrohodný.

Celý stát je třeba (z hlediska jeho faktické velikosti) pokládat za území homogenní, které není třeba členit na dílčí regionální jednotky. De facto ale zvláštní jednotkou je stále ještě Zadněstří a autonomním územím na jihu Moldavska je Gagauzie.

Ekonomika

6.2 Ukrajina (Ukrajina)

Ukrajina je po Ruské federaci největším a nejdůležitějším státem ve východoevropském prostoru po rozpadu Sovětského svazu. Ukrajina je přitom státem, který je přímořský (Černé moře) a je současně situován do vcelku příznivého klimatického pásma. Má rozlohu přibližně 604 tis km². Nejdlejší hranice má Ukrajina s Ruskem, dále hraničí s Běloruskem, s Polskem, se Slovenskem, Maďarskem, Rumunskem (tato hranice je velmi kuriózní, protože má dva oddělené úseky - jednak v Karpatech, jednak na dolním Dunaji, mezi nimi je území Moldovy) a s Moldovou. Všechny hranice jsou historicky dosti "mladé". Území Ukrajiny má poměrně pestrou skladbu přírodních krajin: Nejvyššími pohořími jsou Karpaty (s výškami přes 2000 m nad mořem) na západě státu a Krymské hory (něco přes 1500 m n. m.) na jihu. Na zbytku území převládají nížiny a ploché pahorkatiny, na severu jsou místy bažiny. Největším vodním tokem je Dněpr (Dnipro), který protéká i hlavním městem Kyjevem (Kyjiv) a kromě metropolitního území lze celý stát dělit na západnější Pravobřeží a východnější Levobřeží. Jen na území Ukrajiny je na Dněpru šest poměrně velkých přehrad. Severně od poloostrova Krymu vystupují v plošinatém reliéfu jihu Ukrajiny starší horniny, s nimiž je spojeno hospodářsky významné zrudnění (руды železa a manganu), na východě na ně navazují uhelné sloje karbonského stáří (Doněcká pánev - Donbas), mezi evropskými státy Ukrajina zaostává v těžbě černého uhlí jen za Ruskem a Polskem. Železných rud se těží na Ukrajině více než třeba ve Švédsku (měřeno podle obsahu kovu v rudě). Na oba typy zdrojů navazuje hutnictví železa v mnoha lokalitách (3,7 % světové produkce oceli). Ropa a plyn se těží v Předkarpatsku, plyn dále i jižně od Charkova. V obou komoditách je však Ukrajina nesoběstačná a závisí na ruských dodávkách (to je mj. příčina značného zadlužení vůči Rusku). I přes pokles produkce je zatím Ukrajina významná v pěstování pšenice a cukrové řepy. Pro rostlinnou produkci jsou zde půdy s velmi dobrou bonitou. Lokální zdroje ropy a zemního plynu nestačí domácí spotřebě. Ve výrobě elektrické energie hraje důležitou roli jaderná energetika (cca 45 %). Velmi důležitou skutečností je poměrně nedávná jaderná havárie v Černobylu (Čornobyl') a poškození přilehlých území na severu státu.

Počtem obyvatel se Ukrajina řadí k předním evropským státům: žije zde 48,0 milionu obyvatel, takže hustota zalidnění činí asi 80 obyv./km². Ve věkové struktuře jsou doposud patrné následky druhé světové války (nízký podíl osob ve věku 55-65 let) a nově se dostavil i radikální pokles porodnosti, takže podíl dětí klesá. Naděje dožití při narození je u mužů 65 let a u žen 75 let. Národnostně jde o stát s většinou Ukrajinců (78 %), ale s dosti vysokým podílem Rusů (17 %, jejich podíl ovšem klesá), přičemž na Krymu jasně převládají právě Rusové a Donbas nebo město Charkov (Charkiv) mají vysoké zastoupení Rusů. Narozdíl od některých jiných postsovětských republik lze však jejich vzájemné soužití charakterizovat jako spíše bezproblémové, na čemž má značný podíl kulturní a jazyková blízkost obou etnik. V Pravobřeží ukrajinština po získání nezávislosti rychle vystřídala dříve dominující ruštinu, na Levobřeží tento proces postupuje zvolna. Úřední jazyk je ukrajinština. Jisté problémy existují v církevním životě, protože část pravoslavných věřících nadále uznává patriarchu moskevského, větší část patriarchu kyjevského, na západě státu

Obyvatelstvo

žijí také tzv. řečtí katolíci, kteří (by• s obdobnými obřady jako pravoslavní) uznávají římského papeže. Kdysi významná židovská složka obyvatelstva od druhé světové války téměř zmizela. Pro sídelní strukturu je charakteristická centrální poloha hlavního města, ale kromě toho má Ukrajina celou řadu velkých regionálních středisek. V ukrajinské společnosti se velmi živě pociťuje dřívější nerovnoprávný vztah k Rusům a emancipace vůči všemu ruskému mívá někdy těžko pochopitelné formy - do jisté míry jsou to i projevy hledání identity velkého státu bez starších státních tradic.

Ekonomika Ukrajinská ekonomika má sice k dispozici významný zemědělský a průmyslový potenciál (Ukrajina má např. i svou výrobu letadel), stát však stále trpí velkou někdejší integritou s hospodářstvím Ruska, ekonomika upadá a nutné hlubší reformy se opožďují více než v Ruské federaci. Vazba na Rusko zůstává zejména v energetických zdrojích. Rusko zůstává hlavním obchodním partnerem (z Ruska pochází asi polovina dovozu). Situace v ukrajinském hospodářství je velmi složitá, prudký pád celkové výkonnosti národního hospodářství dovedl zemi v letech 1997 - 1999 zhruba na poloviční úroveň ve srovnání se situací, kdy Ukrajina získala samostatnost. Obrat ke vzestupu ekonomiky je velmi pomalý a sektor služeb je slabý. HDP na hlavu je na úrovni 4,9 tis. USD.

Regiony Správní jednotky Ukrajiny (oblasti) by byly pro svou velikost snad i vhodné pro regionální popis území státu, je jich však velký počet (24 oblastí, Autonomní republika Krym a dvě města se zvláštním statutem - Kyjev a Sevastopol). V tomto textu se však pokusíme administrativní oblasti Ukrajiny sdružit (níže uvedené regiony tedy jsou jen umělou konstrukcí).

Volyňský region je situován na severozápadě státu, zahrnuje Volyňskou, Rovenskou a Žytomirskou oblast. Region lemuje běloruskou hranici, má relativně vyšší podíl lesů a nemá (ve srovnání s dalšími ukrajinskými regiony) právě nejlepší půdy. Počet obyvatel regionu dosahuje 3,6 milionu.

Předkarpatský region přiléhá k polské hranici, lemuje po vnější (severní) straně karpatský oblouk a jeho největším městem je starobylý Lvov (L'viv). Do tohoto regionu zahrnujeme tři oblasti: Lvovskou, Ivano-Frankivskou a Černivskou (Černivcy). Tento region je hustě zalidněn (113 obyv./km²) a má i hustou síť městských středisek. Lvov je průmyslovým střediskem a přirozeným kulturním centrem celého ukrajinského Pravobřeží a zároveň ukrajinskou branou do Polska. Města si do značné míry podržují svůj původní středoevropský ráz (z doby, kdy toto území bylo součástí Rakouska-Uherska). Mnoho pracovních sil z Předkarpatského regionu (a rovněž ze Zakarpatského regionu) hledá pracovní uplatnění mimo Ukrajinu, například i v České republice. Počet obyvatel regionu činí 4,9 milionu.

Zakarpatský region je přirozeným (ale menším, počet obyvatel pouze 1,3 milionu) pendantem předchozího regionu, ovšem na jižních svazích Karpat. Toto území bylo (jakožto Podkarpatská Rus) součástí meziválečného Československa (asi tisíc let šlo ale o integrální součást Uher). Střediska (Užhorod a Mukačevo) jsou excentricky vysunuta k jihozápadu. Železniční uzel Čop spojuje Ukrajinu s Maďarskem (stanice Záhony) a Slovenskem (stanice Čierna nad Tisou). Významnou národnostní menšinu zde představují Maďaři (12 % obyvatelstva).

Region Podolí má zvlněný reliéf, modelovaný zejména rovnoběžnými přítoky Dněstru, a má velký zemědělský potenciál. Význačnou plodinou je kromě obilnin cukrovka. Region zahrnuje Ternopil'skou, Chmel'nyckou a Vinnyckou oblast. Města jsou méně početná a některá z nich mají bohatou historii, když byla pevnostmi na někdejší polsko-turecké hranici. Počet obyvatel regionu činí 4,3 milionu.

Region Odessy zahrnuje pobřeží Černého moře mezi ústím Dunaje a dolním tokem Dněpru (zahrnuje i dolní toky Dněstru a řeky Pivdennej Buh - Jižní Bug), dále pak rozsáhlou stepní krajinu severně od pobřeží. Velkým střediskem je město Odessa (Oděssa), která je (spolu s předpřístavem Iličivsk) nejdůležitějším ukrajinským přístavem. Nedaleko od moře leží i další přístavní města Mykolajiv a Cherson, obě východně od Odessy, na Dunaji je Izmajil. Střediskem severní (vnitrozemské) části regionu je Kirovhrad. Měst je, zejména v severní

polovině regionu, velmi málo. Místy existují závlahové kanály, všeobecným jevem v jinak bezlesé krajině jsou tzv. větrolamy. Počet obyvatel regionu dosahuje téměř 6 milionů.

Region Krym je tvořen stejnojmennou autonomní republikou a na jihu Krymského poloostrova ležícím městem Sevastopol', který má shodný statut jako jiné ukrajinské oblasti. Administrativním centrem autonomní republiky je Simferopol', nejdůležitějším městem regionu je však přístavní Sevastopol' (380 tis. obyvatel), v němž kotví ruská černomořská flotila (přístav byl i nejdůležitějším válečným přístavem někdejšího SSSR a Rusko jej nadále využívá). Od stepního severu poloostrova se odlišuje jeho hornatý jih s mnoha středisky cestovního ruchu (lokality jsou nadále atraktivní hlavně pro turisty z Ruska). Většina obyvatel Krymu je ruské národnosti (téměř 60 % obyvatelstva), pomalu přibývá i Krymských Tatarů (12 %), kteří byli kdysi tradiční složkou zdejší populace. Vedle ukrajinštiny je v celém regionu úředním jazykem také ruština, jistá zvýhodnění má i jazyk Krymských Tatarů. Počet obyvatel regionu činí 2,4 milionu.

Střední Podněpří je metropolitním regionem Ukrajiny. Zahrnuje hlavní město Kyjev (Kyjiv), Kyjivskou oblast, Černihivskou oblast severovýchodně od hlavního města a Čerkaskou oblast jihovýchodně od Kyjeva. Kyjev je starobylým městem a s 2,6 milionu obyvatel současně průmyslovým, kulturním a politickým centrem nového státu. Počet obyvatel celého regionu činí 7,0 milionů.

Region Charkova (Charkivu) leží východně od předchozího a i jeho střediskem je velké město. Druhé největší město Ukrajiny, průmyslový Charkiv, byl více než jiná města integrován do sovětských hospodářských souvislostí (mj. zbrojařský průmysl - výroba tanků, letadel Antonov), navíc leží jen asi 40 km od ruské hranice a je největším střediskem Levobřeží. V jeho průmyslové struktuře jsou i velmi náročné obory typu hi-tech. Další oblastní města v tomto regionu jsou Sumy a Poltava. Region má jen menší vodní toky, počet obyvatel dosahuje 5,8 milionu.

Dolní Podněpří zahrnuje výrazné soustředění průmyslových lokalit a je ekonomicky nejvýkonnějším ukrajinským regionem. Silný vliv na strukturu ekonomiky má fakt, že drtivá většina ukrajinských zásob železné rudy se nachází právě zde. Město Krivij Rih (rusky Krivoj Rog) má zařízení k obohacování místních železných rud i hutě. Hutními střediska jsou i Dnipropetrovsk a Dniprodzeržyn'sk, částečně i Zaporizž' (Zaporoží). U města Nikopol' probíhá těžba rud manganu, jejíž výšší Ukrajina zaujímá druhé místo na světě a první v Evropě. Region dosahuje až k Azovskému moři, počet obyvatel činí 5,4 milionu, osmdesát procent z nich žije ve městech.

Region Donbas zahrnuje dvě administrativní oblasti: Doneckou a Luhanskou. Tento region je největším soustředěním ukrajinského hornictví (černé uhlí dobývané v obtížných geologických podmínkách; častá důlní neštěstí) a navazujících odvětví těžkého průmyslu. Pro budoucí strukturální změny v průmyslu je to nejkomplicovanější území státu. Podobně jako jiné regiony s dominující těžbou a těžkým průmyslem je silně urbanizovaný, ve městech žije téměř 90 % obyvatelstva, hustota zalidnění (130 obyv./km²) je v ukrajinských poměrech velmi vysoká. Vzhledem k příhraniční poloze a koncentraci ekonomických aktivit náročných na počet pracovních sil je zde ruská přítomnost velmi markantní. Ze 7,3 milionu obyvatel tvoří 40 % Rusové, navíc pro více než polovinu zdejších Ukrajinců je ruština mateřským jazykem.

6.3 Bělorusko, Belarus (Belarus')

Bělorusko (stát usiluje o to, aby byl i v zahraničí označován jako Belarus, zejména proto, že mnohé jazyky měly snahu první část slova překládat - weiss, white, blanche, atd.; v češtině ovšem tento jev nehrozí) je vnitrozemským státem s rozlohou přibližně 208 tis km². Nejdlejší hranice má s Ukrajinou a s Ruskou federací, dále sousedí s Lotyšskem, Litvou a Polskem. Všechny hranice jsou historicky velmi "mladé": jen hranice s Polskem je součástí starší státní hranice s období po druhé světové válce, ostatní hranice se staly státními teprve

6. Východoevropské země

rozpadem Sovětského svazu (byly pouze vnitřními hranicemi svazových republik SSSR). Západní třetina běloruského území patřila v meziválečném období Polsku, přestože tam už tehdy byla majorita běloruská. Území Běloruska je velmi ploché a má malou nadmořskou výšku (jen v jednom místě se zvedá nad 300 m nad mořem). Území je odvodňováno jednak k jihu (Dněpr a přítoky), jednak k severozápadu, do Baltského moře (Bug jako přítok Visly, Němen, Západní Dvina-Daugava), přičemž rozvodí jsou plochá a způsobilá k průplavovému propojení (takto jsou spojena povodí Bugu a Pripjati). Tyto řeky mají omezený význam pro plavbu. Bělorusko má značnou lesnatost a jih země (povodí Pripjati) má mnoho bažin. Zemědělské půdy trpí zamokřením a mají většinou nízkou bonitu. Z nerostných zdrojů má velký význam těžba draselných solí na jihu země (Salihorsk), nezanedbatelné jsou zdroje dřevní hmoty a rašeliny.

Obyvatelstvo Počet obyvatel je srovnatelný s Českou republikou: žije zde 9,9 milionu obyvatel, takže hustota zalidnění činí asi 48 osob/km². Ve věkové struktuře jsou doposud patrné následky druhé světové války (nízký podíl osob ve věku 55 - 65 let) a nově se dostavil i pokles porodnosti obdobně jako v dalších státech střední a východní Evropy. Naděje dožití při narození je u mužů 65 let a u žen 75 let. Národnostně jde o víceméně homogenní stát s poměrně významnou ruskou menšinou (10 %). Vedle běloruštiny je úředním jazykem ruština, jejíž používání ve veřejném životě převažuje (úřady, školy, obchodní styk). Nově se objevuje dříve potlačované pravoslaví, v západní části státu v menší míře i římskokatolická církev. Pro sídelní strukturu je charakteristická centrální poloha hlavního města, ale dopravní síť (silnice, železnice, ropovody, plynovody) dosud kopíruje "sovětské" územní priority, takže dopravní integrita státu je stále poněkud komplikovaná. Bělorusko ve svém vnitřním politickém směřování osciluje mezi zásadní emancipací na Rusku (současná demokratická opozice) a výraznou afinitou vůči Rusku (současný autoritativní režim Lukašenkův). Tato dichotomie se promítá i do užívání symboliky: opozice považuje za symbol státu vlajku s barvách bílé, červené a bílé, současný režim se uchýlil k variantě někdejší sovětské republikové vlajky bez komunistických symbolů. Takový výběr nebyl náhodný, protože stávající režim, který je považován za nejméně demokratický v Evropě, má v některých ohledech k sovětské éře velmi blízko. Ve své podstatě je velmi silně centralistický, rozhodovací moc je soustředěna v rukou prezidenta, ostatní instituce, včetně opozice, mají jen marginální význam. Kooperace Běloruska a Ruska, jakkoli problematičtější, může mít velký potenciální geopolitický efekt pro Rusko: kontrola polsko-běloruské hranice vysunuje ruský vliv daleko na západ a může v budoucnu eliminovat vliv Ukrajiny. Úvahy o těsnějším propojení Běloruska s Ruskem gradovaly v druhé polovině 90. let, po nástupu pragmaticky smýšlející vládní garnitury v Rusku však poněkud ustoupily do pozadí a iniciativa zůstává spíše na běloruské straně.

Ekonomika Běloruská ekonomika má sice významný zemědělský a průmyslový sektor (v něm zejména strojírenství a chemický průmysl na bázi importované ropy a tuzemské produkce draselných solí), služby jsou však málo rozvinuté. Závažným nedostatkem je ovšem neochota stávajícího režimu k jakýmkoliv reformám směřujícím k tržnímu hospodářství. Zemědělství je jako celek neefektivní a ztrátové, průmyslové podniky zůstaly zachovány téměř v "sovětské" podobě, bez potřebné restrukturalizace. Velmi důležitou skutečností především pro zemědělství je poškození velkého území na jihovýchodě země (asi čtvrtina rozlohy celého státu, jihovýchodně od města Mazyr) při havárii v Černobylu, jakož i faktické nedodržování nutných omezení pro využívání krajiny v nebezpečné zóně. Rozhodující roli v ekonomice má stále stát, soukromé vlastnictví je jen okrajovou záležitostí a i přítomnost zahraničního kapitálu je oproti srovnatelným ekonomikám minimální. Vstup na náročnější trhy je při této konstelaci zatím problematický a tak dominantním obchodním partnerem zůstává Rusko (s Běloruskem je spojeno celní unií). V běloruském vývozu pak následuje Ukrajina a Lotyšsko, v dovozu Německo a Ukrajina. HDP na obyvatele dosahuje 5,5 tis. USD.

Regiony Správní oblasti Běloruska (šest oblastí a hlavní město Minsk se zvláštním statutem) jsou svou velikostí vhodné pro regionální popis území státu. Vzhledem k absenci tržního

prostředí jsou rozdíly v ekonomické úrovni regionů dosud jen málo zjevné (snad s výjimkou lepšího postavení hlavního města).

Na severu státu se rozprostírá Vicebská oblast se třemi velkými městskými středisky: Vicebskem, Polackem (s ropnou rafinerií) a Oršou (textilní průmysl a strojírenství). Celé toto území kdysi představovalo spojovací článek mezi Moskvou a jižním Ruskem na straně jedné a Pobaltím (zvláště Rigou) na straně druhé (Orša však leží na hlavní spojnici Minsku a Moskvy).

Východ státu představuje Mahilevská oblast (s centrem Mahileu, rusky Mogilev, na severojižní spojnici Sankt-Petěrburgu a Kyjeva, dalším střediskem je Babrujsk, rusky Bobrujsk), již v povodí Dněpru.

Jihovýchod státu tvoří Homelská oblast s městy Homel a Mazyr, nejvíce exponovaná vůči sousední Ukrajině (a blíže Kyjevu než Minsku). Tato oblast byla místy silně postižena jadernou havárií. Bez přihlédnutí k této skutečnosti má tato oblast v rámci Běloruska nejlepší podmínky pro zemědělství. Mazyr na řece Pripja • má ropnou rafinerii, Homel (druhé největší město Běloruska) výrobu zemědělských strojů. Zdejší těžba ropy zdaleka nestačí spotřebě.

Brestská oblast na jihozápadě Běloruska má výrazné středisko v pohraničním městě Brest, který zajišťuje Bělorusku (i Rusku) nejdůležitější silniční a železniční spojení do střední a západní Evropy. Severně od Brestu (na hranici s Polskem) se nachází Národní park Bělověžský prales. Město Baranavičy leží na spojnici Brestu s Minskem.

Hrodnenská oblast na západě státu obklopuje východ Litvy a má malou dopravní integritu. Samo město Hrodno leží na kdysi významné silniční a železniční spojnici Varšavy a Sankt-Petěrburgu, z hlediska současného Běloruska je to však pozice méně důležitá. Navíc přímé spojení Polska a Litvy se bez Hrodna nyní obejde.

Hlavní město Minsk (asi 1,7 mil. obyvatel) je politickým a ekonomickým centrem státu a představuje také výraznou koncentraci vědeckých a kulturních aktivit. Mimo to se podílí téměř čtvrtinou na průmyslové produkci celé země (významné je především strojírenství). Přílehlá Minská oblast zahrnuje jak produktivní zemědělskou krajinu tak i průmyslové lokality na severovýchod od hlavního města (Žodzina, dopravní strojírenství) nebo v jižním směru (Sluck, Salihorsk, těžba draselných solí a navazující chemický průmysl).

6.4 Rusko, Ruská federace (Rossija, Rossijskaja Feděracija)

Rusko je stát, který je svorníkem Evropy a Asie. Přitom v jeho vnitřní statistické evidenci není jednoduché separovat "evropské" a "asijské" údaje. V samotném Rusku se totiž toto vnitřní geografické členění nezdůrazňuje. To pak v praxi vede jednak k zahrnování všech ruských ukazatelů jen k Evropě (méně častý způsob) nebo k vyčlenění Ruska z evropských přehledů vůbec (přitom však Rusko zahrnuje podstatnou část Evropy a Rusové jsou vlastně i nejpočetnějším evropským národem). V tomto textu se pokusíme evropské a asijské realie od sebe oddělit a tak se můžeme soustředit právě na tu část Ruska, která v Evropě leží. Použili jsme proto v Rusku respektované členění státu na dva makroregiony, přičemž tzv. západním makroregionem se nepřímou rozumí evropská část Ruska, východním makroregionem asijská část Ruska. Ale ani v tomto pojetí není hranice Evropy a Asie zcela korektně respektována, protože k západnímu makroregionu se jednoznačně počítají sporné severní svahy Kavkazu a zejména východní (asijské) okolí Uralu v části Západosibiřské roviny. Rozlehlé území západního makroregionu má ovšem i mnoho různorodých zdrojů, o nichž má cenu více psát až v pojednání o dílčích regionech Ruska (o tzv. rajónech).

Rusko (rovnocenný oficiální název je Ruská federace) je hlavním pokračovatelem bývalého SSSR (Rusko přebralo sovětské dluhy i pohledávky, statut jaderné mocnosti i statut stálého člena Rady bezpečnosti OSN) a zůstává i po rozpadu SSSR co do územní rozlohy největším

státům světa. Měří totiž 17,075 mil. km². Z toho připadá na západní makroregion 4310 tis. km², tedy pouhá čtvrtina (25,2 %) rozlohy celého ruského státu. Evropská část Ruska hraničí (v pořadí od severu k jihu) s Norskem, Finskem, Estonskem, Lotyšskem, Běloruskem, Ukrajinou, na Kavkaze pak s Gruzii a Ázerbajdžánem, severovýchodně od Kaspického moře s Kazachstánem. Kromě hranice s oběma severskými státy jsou další hranice dědictvím někdejších vnitřních hranic v SSSR, jsou tedy mimořádně "mladé" a jsou spojeny s celou řadou nových hraničních komplikací. Rusko stále ještě usiluje o plné uznání své státní integrity, která je v Čečensku zpochybňována. Severní okraj území sahá daleko za severní polární kruh, nejjižnější bod evropské části Ruska (a zároveň Ruska celého) je na zeměpisné šířce odpovídající španělské Barceloně. Od Ruska je územně odloučena Kaliningradská oblast (při Baltském moři, sousedí právě jen s Polskem a Litvou). Jde o součást někdejšího územního zisku SSSR na úkor Německa poraženého ve druhé světové válce. Kromě tzv. pobaltských států se ostatní nástupnické státy spolu s Ruskem sdružily do Společenství nezávislých států, které ovšem není pevnějším integračním seskupením. Umožňuje však řešit některé problémy spojené s dělením někdejšího území SSSR a dovoluje navíc Rusku udržovat v některých dalších státech své vojenské posádky či pohraniční síly. Vyšší úroveň vztahů je formálně udržována s Běloruskem a nově i s Kazachstánem.

Obyvatelstvo

Západní tj. "evropská" část Ruska má (při své jen čtvrtinové rozloze) celkem 115,1 milionu obyvatel, tedy 79,3 % ze všech obyvatel Ruska. Tomu odpovídá hustota zalidnění 27 obyvj./km². Naděje dožití při narození je u mužů jen 61 let, u žen 73 let. Počet obyvatel celého Ruska se řadu let snižuje. Už v roce 1992 míra úmrtnosti předstihla míru porodnosti (zpočátku to bylo zastřeno ještě imigrací etnických Rusů z jiných post-sovětských států). Depopulace začala dříve právě v evropské části Ruska, nicméně nyní je již všeobecným jevem. Pouze Dagestán (s nízkým podílem Rusů - kolem 9 %) a další malé "neruské" republiky na severních úbočích Kavkazu si dosud udržují přirozený přírůstek obyvatelstva. Podíl městského obyvatelstva přesahuje 70 % a tato míra je skoro ve všech subjektech federace obdobně vysoká. V Rusku je totiž obvyklým jevem poměrně velká koncentrace obyvatelstva do oblastního centra. Životní úroveň je již v Rusku značně diferencovaná sociálně i územně. Nejvyšší životní úroveň je v Moskvě, následuje s velkým odstupem Sankt-Petěrburg, další oblastní střediska, města, na konci je venkov. Ačkoliv v Rusku žije řada národnostních menšin, nejsou příliš početné. Největší skupinu představují Tataři (v Tatarstanu, kromě toho v dalších územích mezi střední Volhou a Uralem) a Ukrajinci (rozptýlení po celém Rusku), ale podíl na celkovém počtu obyvatel je u obou menší než 5 %. Většina obyvatel inklinuje k pravoslaví, významné religiózní menšiny tvoří muslimové (mezi střední Volhou a Uralem, dále na severních úbočích Kavkazu), buddhisté (v evropské části Ruska jen nepočetní Kalmykové) a judaisté (malá část obyvatelstva měst).

Ekonomika

Podíl západního makroregionu na průmyslové produkci Ruska činí asi 72 %. Mimořádně rozvinutý je sektor služeb v Moskvě, o něco méně v Sankt-Petěrburgu. Po rozpadu SSSR se Rusku nedařilo udržet předchozí rozsah a úroveň ekonomiky. Měřeno prostřednictvím HDP se ruské hospodářství dostalo v letech 1995 až 1996 těsně pod úroveň tří čtvrtin ve vztahu k roku 1992. Pak se sice dostavilo oživení hospodářství, jenže v srpnu 1998 se odehrála měnová krize (jako pokračování tzv. východoasijské měnové krize) a ruské hospodářství to srazilo ještě na nižší úroveň, než mělo v polovině 90. let. Poté lze zaznamenat pomalý vzestup, který se v současnosti výrazně urychluje. HDP na obyvatele přesahuje 8 tis. USD. Ve skutečnosti není v ruských poměrech vztah mezi reformami a prosperitou vůbec jednoduchý. Rusko zhruba polovinu svého vývozu realizuje v palivech a energii a zhruba čtvrtinu v kovech, rudách a obdobných komoditách (tedy s nízkým podílem lidské práce). Spíše než na aplikaci reform a produktivitě proto závisí krátkodobé výkyvy hospodářství na momentálních světových cenách surovin (zejména ropy a zemního plynu) a na kurzu měny. Po jistém zpoždění (a s omezeními) už Rusko prolomilo zásadu neotevírat trh s půdou. V některých komoditách (ropa, zemní plyn, černé uhlí, těžba zlata, uranových rud, rud niklu, ve výrobě niklu a hliníku) dosahuje Rusko významné světové pozice, ale většinou to není díky jeho evropské části. Rudy železa (a hutnictví železa) však zajišťuje převážně západní makroregion, stejně jako valnou část průmyslové a zemědělské

produkce. Dřevní hmota je ve větší míře v asijské části Ruska, v evropské části Ruska se však mnohem více využívá.

V období rozkladu SSSR a vzniku novodobé ruské státnosti vlastně i běžné oblasti a kraje získaly vyšší práva a tak se staly členy federace (subjekty federace). Většina z dnešních subjektů federace jsou někdejší běžné oblasti a kraje, jen některé ze subjektů federace jsou ve skutečnosti národními útvary pro neruské národnosti (v době SSSR měly statut autonomních republik, autonomních oblastí, atd.). Na druhé straně (na rozdíl od bývalého SSSR) jen málo těchto speciálních územních útvarů má jako většinovou složku nějaké neruské etnikum. Území Ruska není zahrnuto do systému NUTS. Kdybychom však uvažovali tzv. subjekty federace (těch je v evropské části Ruska celkem 58), byly by to podle své velikosti asi ony, které by mohly být srovnávány s regionální úrovní NUTS 2 v Evropské unii (pokud totiž oddělíme města Moskvu a Sankt-Petěrburg, která jsou také na úrovni subjektů federace, pak průměrný subjekt federace v západním makroregionu Ruska má asi 1,8 mil. obyvatel). Pro textovou pasáž o regionech však použijeme nepoměrně větší regionální jednotky - tzv. rajony (průměrně připadá na každý z nich 14,4 mil. obyvatel). V každém případě má tedy následující regionální členění dimenze velikostně nesrovnatelné s ostatními evropskými státy. Z geografických důvodů však samostatně uvedeme i Kaliningradskou oblast (ta se zpravidla řadí do rajónu Severozápad). Poměrně nový prvek v územní struktuře Ruska - 7 velkých regionů v čele s pověřenci prezidenta (střediska: Moskva, Sankt-Petěrburg, Rostov na Donu, Nižnij Novgorod, Jekatěrinburg, Novosibirsk a Chabarovsk) není pro regionální popis vůbec vhodný, nerespektuje ani evropsko-asijské pomezí a je otázkou, zda nejde jen o krátkodobé opatření současné exekutivy vůči subjektům federace.

Regiony

Severozápad/Severo-Zapadnyj rajon (v užším slova smyslu, bez Kaliningradské oblasti). Rozloha rajónu je 196,5 tis. km², počet obyvatel dosahuje 7,8 milionu, hustota zalidnění je 40 obyvatel/km². Rajón reprezentuje především druhé největší město Sankt-Petěrburg (česky též Petrohrad, v minulých desetiletích znám jako Leningrad; samotné město má 4,6 mil. obyvatel) a jeho širší okolí. Zahrnuje dále Pskovskou a Novgorodskou oblast. Rajón sousedí s Finskem, Estonskem, Lotyšskem a Běloruskem. Nadmořské výšky jsou velmi nízké, jen místy přesahují 200 m nad mořem. Rajón reprezentuje asi 4 % z celoruské průmyslové výroby. V průmyslové výrobě je zaměřen na strojírenství, odvětví spojená s využitím dřevní hmoty, na výrobu stavebních hmot a na spotřební a potravinářský průmysl. Sankt-Petěrburg trpí značnými problémy při konverzi zbrojních výrob. Výstavné přístavní město se však stále těší jisté prestiži (zhruba 300 let bylo hlavním městem Ruska a centrem tamní kultury). Nezanedbatelná není ani jeho poloha vůči Evropské unii (asi 140 km od finské hranice).

Kaliningradská oblast/Kaliningradskaja oblasť má rozlohu jen 15,1 tis. km², počet obyvatel je téměř 1 milion, hustota zalidnění je 63 obyvatel/km². O její lokalizaci bylo již napsáno výše. Oblast reprezentuje pouze 0,3 % z celoruské průmyslové výroby. V průmyslu je zastoupeno hlavně potravinářství (především zpracování ryb) a strojírenství. Za zaznamenání stojí i výskyt jantaru a v menším měřítku též těžba ropy.

Evropský Sever/Severnyj rajon má rozlohu 1 466,3 tis. km², počet obyvatel je 5,2 milionu, hustota zalidnění činí pouze 4 obyvatel/km². Rajón tvoří řídce zalidněná území orientovaná již (snad kromě Vologdské oblasti) jednoznačně na sever, tedy k Bílému a Barentsovu moři. Rajón sahá od finských hranic po severní Ural. Rajón zahrnuje Murmanskou oblast, Republiku Karélii, Vologdskou oblast, Archangelskou oblast a Republiku Komi. Mimořádným zdejším fenoménem jsou velká jezera (zvláště Ladožské a Oněžské), z řek zaslouží pozornost Severní Dvina a Pečora. Pozemní hranici má rajón jen s Norskem a Finskem. Reprezentuje více než 5 % z celoruské průmyslové výroby. V průmyslové výrobě je rajón zaměřen na hutnictví železa a hutnictví barevných kovů, na zpracování dřevní hmoty (ve výrobě papíru vyniká Karélie) a na potravinářský průmysl (zpracování ryb). Geologicky velmi staré (obdoba Finska) je území Karélie a poloostrova Koly v Murmanské oblasti. Jen na Severním Uralu (skoro 1900 m), na Nové Zemi a na poloostrově Kola (přes 1200 m nad mořem) jsou větší nadmořské výšky, jinak je rajón nížinatý. Valná většina rajónu (zhruba

po polární kruh) je zalesněná. Železné rudy se těží v Karélii a jižně od Murmanska a koksovateľné uhlí ve Vorkutě (na úpatí Severního Uralu). Velkým hutnickým střediskem ve vazbě na předchozí zdroje je město Čerepovec (asi 400 km severně od Moskvy; sídlo významné ocelářské firmy Severstal'). Na horní Pečoře se dále těží ropa, jižně od Murmanska apatity. Největšími přístavy (i rybářskými) jsou Murmansk (nezamrzající) a Archangel' sk. Souostroví Nová Země (Novaja Zemlja) neblaze proslulo jadernými pokusy a ukládáním materiálů kontaminovaných radiací.

Centrální rajón/Central'nyj rajon má rozlohu 483 tis. km², počet obyvatel dosahuje 30,5 miliónu, hustota zalidnění je 63 obyvk./km². Rajón zahrnuje především hlavní město Moskvu (má asi 10,1 mil. obyvatel) a jeho širší okolí (Moskevská oblast). Patří do něj dále (ve směru chodu hodinových ručiček) Jaroslavská, Kostromská, Ivanovská, Vladimírská, Rjazaňská, Tuská, Orelská, Kalužská, Brjanská, Smolenská a Tverská oblast. Rajón sousedí s Běloruskem a Ukrajinou. Reprezentuje okolo 17 % z celoruské průmyslové výroby. V průmyslové výrobě je zaměřen na strojírenství, spotřební průmysl, na výrobu stavebních hmot a na potravinářství. Právě v Moskvě je ovšem v mimořádné míře zastoupen i sektor služeb a v souladu s tím podíl rajónu na celkové tvorbě HDP Ruska se pohybuje okolo 1/4. V Moskvě a v satelitních sídlech v těsném kontaktu s ní (tzv. Podmoskov' je) jsou zastoupeny i hi-tech obory. Dopravní schéma Centrálního rajónu je zcela radiální. Nadmořské výšky jsou velmi nízké, jen místy přesahují 300 m nad mořem. Historické město Vladimir je centrem výroby traktorů, Ivanovo je mimořádným soustředěním textilního průmyslu (v současné době je však tento obor v hlubokém úpadku), v Moskvě a kolem Moskvy se vyrábějí letadla, v Rybinsku letecké motory, v Moskvě osobní i nákladní automobily a v Tveru lokomotivy a železniční vagony. Strojírenským střediskem (s výrobou střelných zbraní) je Tula. Chemickým průmyslem a gumárenstvím (pneumatiky) je známo město Jaroslavl'. Rajón je situován především do povodí horní Volhy a jejích splavných přítoků (Oka a další). Úpadek některých průmyslových výroby byl kompenzován rozvojem sektoru služeb v Moskvě. Jih rajónu má již méně lesních ploch a role zemědělství (mj. v souvislosti se zásobováním metropole) je vyšší.

Černozemní Střed/Central'no-Černozemnyj rajon má rozlohu 167,7 tis. km², počet obyvatel dosahuje 7,5 milionu, hustota zalidnění je 45 obyvk./km². Rajón reprezentuje vzdálenější jižní okolí Moskvy, území lesostepní a stepní, s vysoce bonitními půdami (černozemě). Zahrnuje Voroněžskou oblast, dále Kurskou, Belgorodskou, Lipeckou a Tambovskou oblast. Rajónu dominuje horní Don s přítoky. Rajón sousedí jen s Ukrajinou. Reprezentuje téměř 5 % z celoruské průmyslové výroby. V průmyslové výrobě je rajón zaměřen na hutnictví železa, potravinářství a na výrobu stavebních hmot. Ve Voroněži, nejdůležitějším městě Černozemního Středu, se vyrábějí mj. letecké motory. Železné rudy tzv. Kurské magnetické anomálie jsou základem pro zdejší poměrně mladé hutnictví železa (Staryj Oskol, Lipeck).

Severní Kavkaz/Severo-Kavkazskij rajon má rozlohu 355,1 tis. km², počet obyvatel je 18,9 milionu, hustota zalidnění činí 53 obyvk./km². Rajón reprezentuje jednak horská a podhorská území Kavkazu (El'brus měří přes 5600 m), kromě toho však i rozsáhlé úrodné roviny v dolních tocích kavkazských řek (například Kubáně) a při dolním toku Donu. Zahrnuje malé ("neruské") i velké (zpravidla většinou ruské) administrativní jednotky. V první skupině jsou to na severních úbočích Kavkazu Adygejská republika, Karačejsko-čerkeská republika, Kabardinsko-balkarská republika, Severní Osetsko-Alanie, Ingušsko, Čečensko a Dagestán, ve druhé skupině pak Rostovská oblast, Krasnodarský kraj a Stavropolský kraj. Rajón sousedí s Ukrajinou, Gruzii a Ázerbajdžánem. Reprezentuje necelých 5 % z celoruské průmyslové výroby. V průmyslové výrobě je zaměřen na strojírenství, energetiku a potravinářský průmysl, největším průmyslovým městem je Rostov na Donu (výroba kombajnů a vrtulníků, dále potravinářství, v blízkém okolí výroba letadel a lokomotiv, těžba černého uhlí). Severokavkazské trojměstí Kislovodsk - Pjatigorsk - Miněral'nyje Vody je nejdůležitějším lázeňským územím Ruska (léčivé prameny). Největším ruským přístavem je Novorossijsk na Černém moři, turistickým střediskem na stejném

pořeží (200 km k jihovýchodu) je město Soči. Součástí rajónu je i kavkazské Čečensko (Čečna, Ičcherie), v současnosti místo několikaletého konfliktu.

Volžsko-vjatský rajón/Volgo-Vjatskij rajon má rozlohu 265,4 tis. km², počet obyvatel dosahuje 8,0 milionu, hustota zalidnění je 30 obyv./km². Zalesněný a rovinatý rajón (ojediněle přes 200 m nad mořem) bez významnějších dalších zdrojů, situovaný východně od Moskvy, reprezentuje především významné průmyslové město Nižnij Novgorod (v minulých desetiletích známé jako Gorkij), s diverzifikovanou strukturou průmyslu a s výhodnou polohou na soutoku Volhy a Oky. Kromě Rusů žijí v rajónu i menší neruské národy (ugrofinští Marijci a Mordvini, turkičtí Čuvaši). Rajón zahrnuje Nižněnovgorodskou oblast, dále Kirovskou oblast, republiku Marij El, Mordvinsko a Čuvaško. Reprezentuje o něco více než 5 % z celoruské průmyslové výroby. V průmyslové výrobě je zaměřen na strojírenství, chemii a zpracování ropy a na odvětví spojená s využitím dřevní hmoty.

Povolží/Povolžskij rajon má plošnou výměru 536,4 km², počet obyvatel je 16,5 milionu a hustota zalidnění dosahuje 31 obyv./km². Rajón lze považovat za volný systém jednotlivých velkých měst, navzájem od sebe dosti vzdálených, které spojuje i poloha na střední a dolní Volze. Značně protáhlé území v severojižním (poledníkovém směru) prochází několika přírodními pásy (od lesní zóny na severu až po polopouště na jihu). Zahrnuje (od severu k jihu) Republiku Tatarstan (střediskem je Kazaň), Uljanovskou, Samarskou, Penzskou, Saratovskou, Volgogradskou a Astrachaňskou oblast a Republiku Kalmycko. Sousedí s Kazachstánem a zabírá i větší část ruského pobřeží Kaspického moře (včetně ústí Volhy). Pahorky Žiguli nad Volhou dosahují skoro 400 m nad mořem. Rajón reprezentuje asi 12 % z celoruské průmyslové výroby. V průmyslové výrobě je rajón zaměřen na strojírenství, těžbu a zpracování ropy a na chemický průmysl (zvláště na bázi ropy). Kazaň má výrobu letadel a chemický průmysl (má i vynikající dopravní polohu mezi Moskvou a Uralem), dalšími průmyslovými městy Tatarstanu jsou Naberežnyje Čelny (nákladní automobily KAMAZ) a Al' me ževsk (zpracování ropy těžené v okolí). Dále k jihu následují Uljanovsk (výroba letadel a automobilů), Toljatti (osobní automobily VAZ), Samara (výroba letadel, chemický průmysl), Saratov (výroba letadel), Volgograd (traktory). V ústí Volhy leží Astrachaň, volžský a kaspický přístav. Na severu jsou významnou menšinou Tataři.

Rajón Ural/Ural'skij rajon měří 824 tis. km², počet obyvatel je 19,8 milionu, hustota zalidnění dosahuje hodnotu 24 obyv./km². Rajón je situován podél Středního a Jižního Uralu, které na sebe navazují a tvoří tak poledníkovou páteř rajónu. Ovšem i území 500 km západně a 500 km východně od pohoří Ural patří do tohoto rajónu. Rajón nedosahuje k moři a z cizích států sousedí jen s Kazachstánem. Tvoří jej tyto subjekty federace (ve směru chodu hodinových ručiček): Sverdlovská oblast (střediskem je Jekatěrinburg), Čeljabinská oblast, Kurganská oblast, Orenburská oblast, Republika Baškortostan, Udmurtská republika a Permská oblast. Jádrem rajónu je pás Nižnij Tagil - Jekatěrinburg - Čeljabinsk, mezi nimiž leží na východním úpatí Uralu celý pás menších průmyslových měst. Další velká města (Perm', Ufa, Magnitogorsk a další) představují spíše samostatná průmyslová ohniska. Ural je v ruských poměrech považován za starou průmyslovou oblast, založenou kdysi především na ložiscích rud. K udržení jeho průmyslové funkce přispělo i několik dalších impulsů: na Ural byly přesouvány průmyslové kapacity v době 2. světové války, uralský průmysl mohl být dotován sibiřskými surovinami v době, kdy už rozsah vlastních zdrojů nestačil, konečně Ural měl v době tzv. studené války strategickou polohu daleko od hranic SSSR (proto se na Ural a na jih Sibíře lokalizovaly náročné vojenské výroby včetně výroby jaderných zbraní). Nyní rajón Ural soustřeďuje kolem 18 % ruského průmyslu. Zároveň Ural reprezentuje asi 45 % produkce ruského hutnictví železa (což je rozsahem srovnatelné např. s hutnictvím železa celé Itálie). Největší rozsah má hutnictví železa v těchto lokalitách: Nižnij Tagil, Čeljabinsk, Magnitogorsk, Novotrojick. Kromě toho je zde přítomna výroba mědi, hliníku a dalších kovů. Jekatěrinburg je strojírenským městem. Ropa se těží kolem Ufy a kolem města Perm'. Zbrojní výroba je v Udmurtsku (Votkinsk, dále Iževsk - samopaly Kalašnikov, výroba automobilů) a v hlavním sidelním pásu na východním úpatí Uralu, chemickým průmyslem na bázi ropy vyniká Ufa a chemii na bázi zemního plynu Orenburg. Přestože samotný Střední Ural není příliš vysoký (je

proto komunikační bránou mezi Evropou a Sibiří), na severu i na jihu rajónu dosahují hory výšek přes 1500 m n. m. Význam Uralu vzrostl i po rozšíření těžby ropy a zemního plynu na západní Sibiři. Lokalita Ozjorsk (mezi Jekatěrinburgem a Čeljabinskem) je známa kvůli několika haváriím v závodě Majak, kdy se do ovzduší a do vod dostalo velké množství radioaktivních látek.

Shrnutí kapitoly

Do čtyřčlenné skupiny východoevropských zemí řadíme nástupnické státy bývalého SSSR - Rusko, Ukrajinu, Bělorusko a Moldavsko. Nejvýznamnější zemí tohoto geografického celku je bezpochyby Rusko, které je euroasijskou mocností (na rozdíl od Turecka je jeho lidský a ekonomický potenciál z rozhodující části koncentrován v evropském prostoru). Jako součást SSSR patřily všechny tyto země v minulosti do tábora socialistických zemí a jejich ekonomická úroveň je tak spolu s obdobně politicky dříve orientovanými středoevropskými, pobaltskými a balkánskými zeměmi (snad s výjimkou Slovinska) řadí do skupiny ekonomicky méně rozvinutých evropských zemí. Žádná z nich zatím nezískala statut přidružené země EU, spolupracují však v rámci (zatím spíše formálního) svazku Společenství nezávislých států.

Otázky k zamyšlení

1. Kterým jazykům je blízká moldavština?
2. Kterými důležitými surovinami disponuje Ukrajina a kterých má nedostatek?
3. Která z bývalých sovětských republik udržuje s Ruskem nejtěsnější politické vztahy?
4. Kterému státu patří poloostrov Krym a jaká je jeho stručná historie?
5. Jaké jsou rozdíly mezi evropskou a asijskou částí Ruska z hlediska rozlohy, počtu obyvatel, podílu na výrobě atd.?
6. Jaké je (alespoň přibližné) pořadí nástupnických zemí SSSR podle ekonomické vyspělosti?

7.

Regionální geografie ČR

Cíl kapitoly

Seznámíte se s vybranými základními geografickými (fyzickogeografickými a dále socio geografickými) charakteristikami České republiky.

Časová zátěž

- 3 hodiny (přednáškový čas + samostudium)

Způsob studia

- Práce s mapou.

Česká republika je středoevropským a současně vnitrozemským státem s delší historií - jako České země nebo země Koruny české v rámci tzv. Svaté říše římské, třebaže se skutečnou nezávislostí teprve od 1. 1. 1993 (v důsledku rozpadu Československa). Proto také vnější hranice státu (jakožto vnější hranice jednotlivých českých zemí) patří skutečně k nejstabilnějším správním a politickým hranicím v Evropě (výjimky: teprve při dělení Slezska v polovině 18. století byla zcela nově definována dnešní hranice zhruba mezi Králickým Sněžníkem a Opavou, po roce 1918 se upřesňoval průběh hranic na Českovolenicku, Valticku, Hlučínsku a Těšínsku, poslední drobnou územní změnou byla detailní úprava hranice se Slovenskem po roce 1993 v souvislosti s osadou U Sabotů). Nynější zkrácený název Česko byl při svém vzniku koncem 18. století synonymem Čech (analogie: starší tvar "Bavory" a novější tvar "Bavorsko"). Česká republika má jen čtyři sousedy (ve smyslu chodu hodinových ručiček): Polsko (společná hranice měří 762 km), Slovensko (společná hranice má 252 km), Rakousko (466 km) a Německo (810 km). Na většině svého průběhu je státní hranice charakterizována jako hranice přirozená (probíhá zejména po nejvyšších partiích některých pohoří, mnohem kratší jsou úseky, kde se shoduje státní hranice s tokem řek - Jizera, Divoká Orlice, Opava, Olše, Morava, Dyje). Mezihorské sníženiny však umožňují dobrý dopravní kontakt České republiky se sousedními státy. Také většina průběhu státní hranice se Slovenskem je podložena horami (Moravskoslezské Beskydy, Javorníky, Bílé Karpaty) a jejich průsmyky a sedly. Chebská pánev umožňuje kvalitní kontakty jak do saské, tak i do bavorské části Německa, Žitavská pánev v okolí Hrádku nad Nisou kontakt do Německa i do Polska, obdobně dopravně významná je Všerubská vrchovina poblíž Domažlic, jih Třeboňské pánve poblíž Českých Velenic, údolí Labe mezi Děčínem a Hřenskem, jih Kladské kotliny u Lichkova nebo Novohradské podhůří na spojnici Českých Budějovic a Lince (Linz). Ovšem dálniční linie u Rozvadova prochází napříč Českým lesem, komplikovanými silničními přechody jsou však především Cínovec, další krušnohorské přechody, Strážný na Šumavě a Harrachov, na východě České republiky pak Bumbálka. Důležitá silniční trasa do Polska u Náchoda prochází okrajovou částí Orlických hor (v tomto případě je však rozvodní linie až na polském území). Zcela jiný charakter má státní hranice na jihu Moravy (vůči Rakousku a částečně vůči Slovensku) a na Ostravsku (vůči Polsku). V obou těchto případech vede hranice rovinou nebo plochou pahorkatinou. Je tedy zřejmé, že Čechy jsou téměř po celém svém obvodu (snad kromě Liberecka s Frýdlantskem, Broumovska a Ašska) přirozeně vymezenou jednotkou (totožnou vlastně s povodím horního Labe), zatímco Morava se Slezskem tvoří kuloár (přirozený průchod, s osou ve směru SV-JZ) mezi Českou vysočinou (Českým masivem) a západním okrajem Karpat, přičemž ani příčné kontakty východozápadní nejsou příliš komplikované. Podle stabilizovaných historických zemí se také nadále řídí význam frekventovaných přídavných jmen s regionálním obsahem: přídavné jméno "východočeský" se tedy vztahuje k východním Čechám a nikoli k východnímu Česku.

Příhraniční poloha je ovšem v podmínkách České republiky velmi důležitým fenoménem. Kromě Prahy a Olomouce jsou například naše velkoměsta vždy blízko hranice, počet středně velkých měst v blízkém kontaktu s hranicí je velmi vysoký. Přitom vlastní pohraniční zóna (tam, kde došlo k odsunu Němců) má ve venkovském prostředí obvykle nízkou hustotu zalidnění. Specifický vývoj byl zaznamenán po roce 1945 na hranici vůči Rakousku a západní části Německa (odsun Němců a téměř současně i výrazná bariérová role hranice - "železná opona"). Tato území naopak po r. 1989 získala zcela novou dynamiku rozvoje. Retardační efekt se dlouho uplatňoval i ve většině pohraniční zóny s Polskem (výměna obyvatelstva dokonce po obou stranách společné hranice), zatímco vlastní Ostravsko je součástí hustě zalidněné hornoslezské oblasti s intenzivními kontakty (a i se znalostí polštiny, což situaci dále usnadňuje). Staronovou hranicí je vlastně hranice se Slovenskem, kde je stabilita hraniční linie velká, ale výraznou separační úlohu zdejší hranice hrála jen během krátkých období.

Česká republika měří 78 868 km². Asi dvě třetiny území leží v nadmořské výšce do 500 m a jen 827 km² (1,05 %) leží ve výšce nad 1000 m. Střední nadmořská výška území České republiky - 430 m n. m. je rozhodně vyšší než táž hodnota za celou Evropu (kolem 315 m n. m.). Nejvyšším bodem České republiky je vrchol pohraniční hory Sněžky v Krkonoších (1602 m n. m.), nejnižším místem je výtok Labe u Hřenska (115 m n. m.). Ale i místa, kde území státu opouštějí vody Moravy a Odry, leží v nízkých nadmořských výškách (150 m n. m., resp. 196 m n. m.). Problematickou integritu ve státě mají především oba severní slezské výběžky, javornický a osoblažský.

Základní geografické charakteristiky

Z důležitých geografických souřadnic probíhá územím České republiky 50° severní šířky (zhruba od Mariánských Lázní přes jižní okraj Prahy po Opavu a určující poledník středoevropského pásmového času, totiž 15° východní délky (zhruba na linii Ještěd - Jindřichův Hradec). Maximální délka absolvovaná na území České republiky ve směru rovnoběžky je 452 km, maximální vzdálenost ve směru poledníku je 276 km. Souřadnice krajních bodů jsou tyto:

- severní bod: 51° 03' 22" severní šířky (obec Lobendava),
- východní bod: 18° 51' 40" východní délky (Bukovec),
- jižní bod: 48° 33' 09" severní šířky (Vyšší Brod),
- západní bod: 12° 05' 33" východní délky (Krásná).

Odtud lze poměrně lehce vypočítat a s podrobnou mapou prokázat, že průsečík středního poledníku a střední rovnoběžky se nachází na jižním okraji Golčova Jeníkova poblíž Čáslavi. Poněkud odlišná je poloha těžiště kartografického obrazu území České republiky: takovým středem je pak lokalita na severovýchod od Ledče nad Sázavou (u obce Číhoš ●).

Největší rozlohu má povodí Labe (51 104 km², průměrný odtok 11,3 mld. m³; na soutoku Labe a Vltavy je ale vlastně "významnějším" tokem Vltava s průměrným průtokem 150 m³ vody za sekundu), povodí Moravy má 21 621 km² a povodí Odry 7 368 km². Tyto řeky zároveň reprezentují tři hlavní úmoří (úmoří Severního moře, úmoří Černého moře a úmoří Baltského moře). Východomoravská říčka Vlára je ovšem přítokem Váhu (ale i její povodí je součástí úmoří Černého moře). Délka Labe na území České republiky je 370 km, délka jeho přítoku Vltavy je ovšem 433 km. Řeka Morava má na území České republiky délku 246 km, kdežto Odra pouhých 135 km. Masiv Králického Sněžníku je hydrografickým uzlem, odkud vycházejí rozvodní linie oddělující úmoří Severního, Baltského a Černého moře. Myšlenka plavebního propojení tří nejdůležitějších povodí českých zemí sice stále žije, ale evropská integrace, transformační posun ve struktuře hospodářství České republiky a zejména zkušenosti získané předchozí výstavbou průplavu Rýn-Mohan-Dunaj v Německu činí tuto myšlenku pouhou vizí. Vzdálenosti z okrajů státního území České republiky k jednotlivým mořím nejsou příliš velké: od severočeských výběžků ke Štětínské zátocce Baltského moře je to 280 km, od jižního cípu Čech k Terstské zátocce Jaderského moře je to 330 km a ašský výběžek dělí vzdálenost 380 km od ústí Labe do Severního moře.

Hydrografie

Z hlediska fyzicko-geografického leží Česká republika na rozhraní dvou horských soustav rozdílného stáří. Rozhodující západní a střední část České republiky (geologicky jde o tzv.

Reliéf

Český masiv) vyplňují jednotlivá pohoří starší (hercynské) České vysočiny, ovšem paradoxně ústřední polohu v ní má plochá Česká tabule. Východní část České republiky tvoří mladší (alpínské) Karpaty: zdejší pohoří jsou součástí Vnějších západních Karpat (na našem území je nejvyšším bodem vrchol Lysé hory, 1 323 m n. m.), sníženiny na kontaktu s Českou vysočinou se označují jako Vněkarpatské sníženiny, území kolem soutoku Moravy a Dyje je zase součástí Vídeňské pánve. Jen docela malá území ve Slezsku (na Hlučínsku a Osoblažsku) se vymykají dualitě Česká vysočina versus Karpaty: jedná se o součásti tzv. Středoevropské nížiny, která se táhne zejména Polskem a Německem. Stopy vlivů čtvrtohorního zalednění jsou patrné jen ve vysokých horách (na Šumavě jsou i jezera ledovcového původu), kromě toho však i na Ostravsku až po vlastní Moravskou bránu, na Opavsku, Hlučínsku a Krnovsku a v severních výběžcích státního území. I když na území České republiky není již aktivní vulkanismus, některé nápadné tvary reliéfu kdysi vznikly v souvislosti s ním (výlevné vulkanické horniny nepříliš velkého stáří jsou přítomny v Doupovských horách, v Českém středohoří, místy v České tabuli, v Lužických horách, v širším severozápadním okolí Plzně, v Nížkém Jeseníku, v podhůří Moravskoslezských Beskyd, Bílých Karpat i jinde). Přítomny jsou ovšem některé postvulkanické jevy (vrátdla, vývěry plynů, atd.). Seismicky není území České republiky příliš aktivní, větší četností malých zemětřesení je znám západ Čech (Chebsko, Karlovarsko). Nejvýznamnější krasová území jsou poblíž Brna a Blanska (Moravský kras) a Berouna (Český kras). Častým prvkem reliéfu v České vysočině jsou hluboce zaříznutá údolí (Berounky, Vltavy, Sázavy, Otavy, Lužnice, Chrudimky, Svatky, Oslavy, Jihlavy nebo Dyje) kontrastující s jinak měkce modelovanými vrchovinami a pahorkatinami v okolí. Rekreační potenciál těchto lokalit je velmi vysoký.

Klima Klima České republiky se vyznačuje vzájemným pronikáním oceánských a kontinentálních vlivů a patří do tzv. severního mírného pásma (sice s pravidelným střídáním čtyř ročních období, ovšem i s proměnlivým počasím během celého roku). Počasí je současně charakterizováno převahou západního proudění, intenzivní cyklonální činností způsobující časté střídání vzduchových hmot, což je doprovázeno poměrně hojnými srážkami. Srážkový režim je ovlivňován nadmořskou výškou (s rostoucí nadmořskou výškou přibývá srážek a klesají průměrné teploty) i tzv. expozicí, nebo •ta návětrným svahům větších pohoří přináší poněkud větší hojnost srážek, zatímco v závětří se někdy vytváří srážkový stín (Žatecko, Znojensko). Tato pravidla však platí spíše v dlouhodobém časovém pohledu. Ani ono západní proudění není neměnným pravidlem. Například ojedinělé "vpády" polárního vzduchu působí radikální ochlazení, naopak jižní proudění v létě působí relativně dlouhá období s tropickými teplotami (denní maxima nad 30°C) a velkým suchem. Roční průměrná teplota vzduchu (tzv. dlouhodobý normál) v nížinách jižní Moravy nepřesahuje 10° C a v nejvyšších horách neklesá pod bod mrazu. Dlouhodobý roční srážkový průměr ČR je 663 mm, přičemž v nejsušších oblastech (nížiny ve srážkovém stínu) spadne v průměru 410 mm srážek a ve srážkově nejbohatších horských oblastech je roční průměr 1500 mm (Lysá hora). Sněhová pokrývka je nestálá a v nížinách jsou obvyklé i zimy bez sněhové pokrývky nebo s jejím velmi krátkým trváním.

Půdní fond Ve struktuře půdního fondu převažuje zemědělská půda (54 %), lesní půda tvoří zhruba třetinu celkové výměry státu (34 %). Vodní plochy tvoří 2 %, zastavěné plochy též tolik a tzv. ostatní plochy 9 %. Tyto hodnoty je nutno vnímat jako celostátní průměry, které nevystihují dobře situaci v jednotlivých regionech státu. V moravských úvalech a v České tabuli je vysoké zastoupení zemědělské půdy, pohoří mají zase vysoký podíl lesní půdy (až nad 50 % tamních ploch). V lesních porostech zcela převládají smrky (56 % z lesních ploch), což naprosto neodpovídá druhové skladbě původních lesních porostů. Za smrkem následuje borovice (19 % lesních ploch, zejména severní a východní okraj České tabule, Třeboňsko, Hodonínsko). Přírozených vodních ploch (jezer) je velmi málo, z umělých vodních nádrží má největší plochu hladiny Lipenská přehradní nádrž na Vltavě (48,7 km²). Významným elementem krajiny jsou v některých regionech rybníky (nejvíce na Třeboňsku, plochou hladiny je největší Rožmberský rybník se 489 ha).

Osídlení území českých zemí má ve shodě se střeoevropskými poměry dlouhou historii. Osídlení v nejstarších dobách lze však pouze pracně rekonstruovat. V celém tomto dlouhém čase tvořil jednu sídelní oblast střed Čech, zatímco jih a střed Moravy (spolu s jihozápadem Slovenska a části dnešního Rakouska) tvořil součást širší sídelní oblasti na severozápadě Panonie. Prvním zdejší etnikem, jehož jméno je nám známo, byli Keltové, v pozdější době odtud známe germánské Markomany (Čechy, část Bavorska), Kvády (Morava, jih Slovenska) a Longobardy (tamtéž), poté přišli Slované (ale i Avari). Integrační úsilí moravsko-nitranské ("velkomoravské") zřejmě netrvalo ani celé století, po proniknutí Maďarů do panonského prostoru však bylo vystřídáno mnohem úspěšnější integrací vycházející ze středních Čech (Praha, Přemyslovci) a participující současně na stabilizaci širšího soustátí s celoevropskými ambicemi (Svatá říše římská). Dřívější těžiště moravského sídelního prostoru se stalo okrajovou zónou na stabilizované mocenské hranici vlivu českého a uherského krále a jeho přemyslovská část se jako středověká Morava stala tzv. vedlejší zemí království (v dlouhodobě stabilizovaném českém státu byly dalšími vedlejšími zeměmi Slezsko a Horní a Dolní Lužice). Je pozoruhodné, že právě spojení Čech a Moravy patří k nejstabilnějším územním svazkům v Evropě. Podstatnou složkou obyvatelstva českých zemí ve středověku bylo německé obyvatelstvo, přičemž v nově kolonizovaných oblastech a v hornických lokalitách byla jeho role zcela dominantní. Je zajímavé, že české národní obrození a s ním související kulturní a politická emancipace se vlastně odehrály v širším dynastickém státním rámci (habsburská monarchie) a ani po rozpadu tohoto rámce nevznikl český národní stát, ale Československo. Jedním z klíčů k pochopení je i dlouhodobá předchozí oscilace mezi starším zemským partikularismem ("böhmisch", "mährisch") a jazykovou verzí moderního nacionalismu (německy "tschechisch"), který v českém případě přesáhl hranice Čech, úspěšně zasáhl Moravu (neovlivnil přitom tehdy pruské českojazyčné Hlučínsko) a pokoušel se snad integrovat i Slovensko (prvorepubliková idea "československého národa").

Osídlení

Přes vysokou porodnost byl přirozený přírůstek vlastně až do poloviny 18. století poměrně nízký (nemoci, války, neúroda). To byla první fáze zdejší demografické revoluce. Poté dochází k poklesu úmrtnosti a během 19. století se počet obyvatel českých zemí takřka zdvojnásobil (druhá fáze demografické revoluce). V průběhu 20. století vstoupilo obyvatelstvo českých zemí do třetí fáze demografické revoluce (pokles porodnosti, snižující se přirozený přírůstek). Obě světové války a zejména odsun Němců však způsobily radikální změny v obyvatelstvu. Na začátku 80. let pak zdejší obyvatelstvo vstoupilo do čtvrté fáze demografické revoluce (nízká porodnost, nízká úmrtnost, od první třetiny 90. let je zde dokonce přirozený úbytek obyvatelstva). Na území dnešní České republiky tak žilo nejvíce lidí zřejmě k okamžiku sčítání v r. 1930 (téměř 11 mil. obyvatel; v poválečném období bylo maxima dosaženo v roce 1994 s počtem 10 336 962 obyvatel). Podíl městského obyvatelstva činí 70 %, je to však hodnota poněkud sporná, protože právě na území České republiky ostrá hranice mezi městským a venkovským prostředím není dobře rozlišitelná. Celkem 22 měst má více než 50 tis. obyvatel, největším městem je Praha (1,2 mil. obyvatel), přes 100 tis. obyvatel mají Brno, Ostrava, Plzeň a Olomouc. V rámci České republiky je celkem 6 249 obcí (1.1.2004), což ovšem znamená, že velký počet obcí má jen nepatrné počty obyvatel. V tomto rysu se Česká republika odlišuje od většiny západoevropských států (kde jsou obce mnohem větší, mnohdy i po jednorázové reformě obecní struktury), naši situaci se blíží jen Francie.

Obyvatelstvo

Až do dnešní doby je obyvatelstvo České republiky více koncentrováno do zemědělsky a dopravně nejvhodnějších prostorů Čech a Moravy se Slezskem. Pokud vyčleníme jednu z koncentrací - severnější část Čech tak, že do ní zahrneme i města Kadaň, Libochovice, Hořovice, Hlinsko a Lanškroun, druhou pak v moravskoslezském prostoru vymežeme jako jeho střední a východní část (včetně měst Mikulov, Ivančice, Letovice, Uničov, Odry a Opava), pak mimo obě nejdůležitější koncentrace zůstane celý jih a západ Čech a severozápad Moravy se Slezskem. Česká (metropolitní) koncentrační oblast reprezentuje 29 % rozlohy státu, ale téměř 41 % jeho obyvatel (s hustotou zalidnění 184 obyvatel na km²), moravskoslezská koncentrační oblast reprezentuje 21 % rozlohy státu a téměř 32 %

obyvatelstva (s hustotou zalidnění 199 obyvatel na km²), zatímco mezilehlý region sice zabírá celou polovinu státního území, ale žije zde necelých 28 % obyvatel státu (hustota zalidnění činí 72 obyvatel na km²). Tento rys v rozložení obyvatelstva České republiky respektují i hlavní ekonomické aktivity.

V rámci skladby obyvatelstva k 31.12.2002 lze říci, že ve věkové skupině předproduktivního věku je 15,6 % obyvatel, ve skupině produktivního věku 65,5 % a poproduktivní věk představuje podíl 18,9 %. V této populaci se projevují výrazné rysy stárnutí. Naděje dožití při narození se během 90. let posunula k vyšším hodnotám (například u mužů v období 1994 až 2002 se tato hodnota zvýšila z 70 let na 72 let, u žen ze 77 let na 79 let). Počet živě narozených dětí na 1000 obyvatel se udržuje na hladině 9,1 %. Podle výsledků posledního censu (2001) je podíl obyvatel (ve věku 15 let a více) s vysokoškolským vzděláním 8,9 %, s vyšším odborným a nástavbovým 3,5 %, s úplným středním 24,9 %, s učňovským a se středním odborným bez maturity 38,0 %, se základním včetně neukončeného vzdělání 23 % a bez vzdělání 0,4 %. Národnostní složení obyvatel státu je poměrně jednoduché, nebo •zde žije 94,2 % občanů, kteří patří k české národnosti a dalším dvěma národnostem užívajícím češtinu jako svůj mateřský jazyk (3,7 % obyvatel deklarovalo moravskou národnost a pouze 0,1 % slezskou národnost). Z reálných menšin je nejsilnější slovenská národnost (1,9 %), následuje národnost polská (0,5 %), německá (0,4 %), ukrajinská (0,2 %), vietnamská (0,2 %) a romská (0,1 %). K romské národnosti se ovšem mnoho obyvatel romského původu nehlásí, dávají přednost deklaraci národnosti české. I jiné národnosti (německá, polská) prohlašují, že jejich příslušníků je ve skutečnosti více. Nicméně zdejší statistika je založena na autodeklaraci a odráží tedy zřejmě i pokročilou asimilaci.

Ekonomika

Hrubý domácí produkt v roce 2002 představoval 1 542,2 mld. Kč ve stálých cenách roku 1995. V civilním sektoru národního hospodářství pracovalo v průměru 4 746,1 tis. osob. V primárním sektoru pracovalo 4,1 %, v průmyslu a stavebnictví 39,0 % a v sektoru služeb 56,9 % pracovníků. Až po roce 1990, při návratu k tržním podmínkám, se sektorová struktura začala přibližovat stavu ve vyspělých zemích. HDP na obyvatele v PPS činí 15 780 USD. Hlavním obchodním partnerem je Německo, v českém exportu následuje Slovensko a Rakousko, v importu následuje za Německem Ruská federace (zejména kapalná a plynná paliva) a Slovensko.

Celostátní míra registrované nezaměstnanosti k 31.12.2002 činila 9,8 % (obecná míra nezaměstnanosti podle metodiky ILO činila 7,3 %) a na jedno volné pracovní místo připadlo 12,7 uchazečů o zaměstnání. Vysokou míru nezaměstnanosti trvale vykazují okresy severozápadu Čech a Ostravska (Most 21,7 %, Karviná 19,6 %, Louny 18,6 %, Teplice 18,2 %, Chomutov 17,7 % a Ostrava-město 17,2 %). Oba tyto regiony byly dříve známy naprostou dominancí těžby paliv, energetikou a průmyslovými obory náročnými na energii a na suroviny. Jejich konverze je i vzhledem k nízké průměrné kvalifikaci pracovních sil a vzhledem k vysokému zastoupení málo atraktivních "brownfields" obtížná. Stále nízká nezaměstnanost je v Praze a v bezprostředním pražském okolí a v některých dalších oblastech (část jižních nebo východních Čech).

Průmysl České republiky zaznamenává postupnou změnu své struktury. Zdroje surovin jsou svým spektrem relativně bohaté, ale většinou jsou již v minulosti vytěžené (zlato, rudy kovů, uranové sloučeniny), svůj význam si drží suroviny pro výrobu stavebních hmot, kaolin a sklářské písky, zatímco v domácích palivech stále dominuje hnědé uhlí. Mezi nejdůležitější obory průmyslu nadále patří (kromě energetiky) strojírenský a elektrotechnický průmysl, výroba železa a oceli, chemický a potravinářský průmysl. Produktivita práce v průmyslu se postupně zvyšuje. Elektřina se nadále vyrábí v rozhodující míře v tepelných elektrárnách (po uvedení jaderné elektrárny Temelín do zkušební provozu ovšem výrazně vzrostl podíl jaderné energetiky - 31 %), jež jsou koncentrovány především v severozápadních Čechách. Část elektrické energie je vyvážena. Exportně nejzajímavějším průmyslovým produktem jsou osobní automobily (Škoda Auto a.s. patřící do koncernu VW Group, je největší průmyslovou firmou i exportérem) a jejich součásti (Bosch, Johnson controls, VDO,

Valeo). Velmi dynamickým exportním odvětvím je také elektrotechnika a elektronika (Foxconn, Siemens, FIC, Panasonic). V okolí řady měst vznikají tzv. průmyslové zóny, k největším a nejúspěšnějším patří Kolín, Plzeň, Liberec nebo Pardubice. V mnoha případech se udržuje dosavadní průmyslové zaměření resp. specializace průmyslových lokalit, silní zahraniční investoři však dokážou tuto situaci i významně měnit (jejich celkový podíl na zaměstnanosti se pohybuje kolem 1/7, avšak podíl na exportu kolem 3/4). Geografické (regionální) analýzy naší průmyslové výroby jsou ve značné míře komplikovány častým nesouladem mezi sídlem společnosti a skutečným místem průmyslové výroby. Stavebnictví je významným činitelem rozvojového charakteru, jeho současné zaměření je jednoznačně vnitrostátní: pouze asi 2 % výkonů stavebních prací bylo provedeno v zahraničí.

Zemědělská půda je tvořena v rozhodující míře (71,9 %) ornou půdou, zatímco trvalé a dočasné drnové porosty tvoří jen 22,2 %. Zbytek připadá na zahrady a víceleté kultury. Některé plochy využívané dříve jako orná půda se postupně změnily na pastviny. Zdá se však, že ani tento trend není optimální. Půdy s nejvyšší bonitou se vyskytují jednak v Polabí, jednak v moravských úvalech. Podíl zemědělství na hrubém domácím produktu výrazně od roku 1989 poklesl a tvoří zhruba 5 %. Většinu (53 %) z hrubé zemědělské produkce představovala živočišná výroba. Produkují se hlavně brambory (s nižšími výnosy než v sousedních zemích), pšenice, cukrová řepa (klesající trend), sladovnický ječmen, řepka a rovněž dříve světoznámý chmel (klesající výměry). Produkce vína (zejména jižní Morava) stačí asi polovině zdejší spotřeby. Spotřeba masa a živočišných tuků na obyvatele výrazně poklesla, zvýšila se spotřeba zeleniny, ovoce a rostlinných olejů. České lesy jsou stále silně ekologicky poškozeny. Dopady znečištění ovzduší a poškození různého stupně vykazuje 60 % celkové plochy lesa. Z vytěženého dřeva se podíl jehličnanů pohybuje kolem 88 %.

Délka silnic a dálnic v roce 1999 činila 55 393 km a místně roste především dálniční síť (498 km). Délka železničních tratí je 9 444 km, z čehož hlavní tratě jsou elektrizovány. Pokračuje modernizace hlavních tratí důležitých pro mezinárodní dopravu (čtyři tzv. tranzitní železniční koridory). Splavné toky se nacházejí pouze v Čechách, kde mají délku 303 km. V České republice je 9 veřejných ("mezinárodních") letišť, skutečný mezinárodní význam má však jen letiště Praha-Ruzyně. Od roku 1990 zaznamenala největší pokles objemu nákladní přepravy železniční a rovněž vodní doprava (tvořící však zanedbatelný podíl) a veřejná osobní doprava, vzrostla naopak kamionová doprava a individuální osobní přeprava.

Vodou z veřejných vodovodů je zásobeno 86,9 % populace (2001). Podíl obyvatelstva žijícího v domech napojených na veřejnou kanalizaci představuje pouze 74,6 %, podíl čistěných odpadních vod pak 95 %. Velmi rychle probíhá plynofikace území, kde je používáno jako topného média zemního plynu z dovozu. Ve druhé polovině 90. let prudce vrostl počet mobilních telefonních stanic (počet pevných telefonních stanic v současnosti zhruba odpovídá poptávce) a rovněž vybavení obyvatelstva počítači včetně připojení na internet.

Ve zdravotnictví, které je prezentováno jak soukromým, tak i státním sektorem, působí 43,2 tisíce lékařů (stav k roku 2001), takže jeden lékař připadá na 238 obyvatel. Ve zdravotnických zařízeních bylo na 1000 obyvatel k dispozici 11,0 lůžek, z toho v nemocnicích 6,5 lůžek. V lázních je k dispozici 22,5 tis. lůžek v lázeňských léčebnách a z 305 tisíc lázeňských pacientů byla téměř polovina cizinců.

Cestovní ruch je poměrně rozšířen, neboť jsou zde příznivé rozvojové předpoklady. Dobrý potenciál pro letní i zimní cestovní ruch mají některá pohoří, atraktivní jsou i vodní plochy. Největší atraktivitu pro zahraniční návštěvníky však stále představuje Praha, podílejí se přibližně polovinou na počtu ubytovaných zahraničních návštěvníků. Česká republika má čtyři městské památkové rezervace zapsané i v seznamu světového dědictví UNESCO (Praha, Český Krumlov, Telč, Kutná Hora) z celkového počtu 40 svých městských památkových rezervací. V seznamu světového dědictví UNESCO jsou dále zapsány i tzv. Lednicko-valtický areál, románská bazilika a židovská čtvrť v Třebíči, objekty selského

7. Regionální geografie ČR

baroka v jihočeských Holašovicích, zámek a zahrady v Kroměříži, zámek v Litomyšli, poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře ve Žďáru nad Sázavou, barokní sloup v Olomouci a vila Tugendhat v Brně. V rámci ochrany přírody je na území ČR vyčleněno 1244,4 tisíc ha chráněných území, která zahrnují především území velkoplošného charakteru, jsou zde 4 národní parky (Krkonoše, Šumava, Podyjí, České Švýcarsko) a 24 chráněných krajinných oblastí.

NUTS 2 NUTS 3	Rozloha území (km ²)	Počet obyvatel (k 31. 12.)	Hustota zalidnění (obyv/ km ²) (k 31. 12.)	Městské obyvatel- stvo (%)	Obecná míra nezaměst- nanosti, roční průměr (%)	Podíl na HDP ¹	Regionální HDP na 1 obyvatele, ČR = 100 ¹
Hl. město Praha²	496	1 161 938	2 343	100,0	3,6	24,9	218,8
Středočeský²	11 016	1 128 674	102	54,7	4,9	9,2	83,3
Jihočeský	10 057	625 097	62	64,4	5,0	5,4	87,8
Plzeňský	7 561	549 374	73	66,9	4,7	5,2	96,9
Jihozápad	17 618	1 174 471	67	65,5	4,8	10,6	92,1
Karlovarský	3 314	304 220	92	81,1	7,5	2,3	78,4
Ústecký	5 335	819 712	154	79,7	12,7	6,4	79,5
Severozápad	8 649	1 123 932	130	80,1	11,3	8,7	79,2
Liberecký	3 163	427 321	135	78,2	4,7	3,5	83,6
Královéhradecký	4 758	548 437	115	68,4	4,2	4,7	86,8
Pardubický	4 519	506 534	112	61,5	7,2	4,2	83,6
Severovýchod	12 440	1 482 292	119	68,9	5,3	12,3	84,8
Vysočina	6 925	517 630	75	57,9	5,1	4,3	83,8
Jihomoravský	7 065	1 121 792	159	63,5	7,6	10,0	90,8
Jihovýchod	13 991	1 639 422	117	61,7	6,8	14,3	88,6
Olomoucký	5 159	636 750	123	57,9	9,6	4,8	77,3
Zlínský	3 964	593 130	150	61,4	7,9	4,8	83,2
Střední Morava	9 123	1 229 880	135	59,6	8,8	9,7	80,1
Moravskoslezský²	5 535	1 262 660	228	77,0	13,3	10,4	83,6
Česká republika	78 868	10 203 269	129	70,4	7,3	100,0	100,0

Tab. 2 Základní charakteristika krajů a oblastí České republiky v roce 2002.

Pramen: Kraje České republiky v roce 2002, Regionální národní účty za rok 2001, ČSÚ Praha.

Pozn: ¹ - údaje za rok 2001, ² - kraje Hl. město Praha, Středočeský a Moravskoslezský, jsou zároveň i regiony NUTS 2 s názvy Praha, Střední Čechy a Moravskoslezsko.

Regiony

Krajový hierarchický stupeň v České republice konkrétně reprezentuje čtrnáct územních jednotek (tab.2). S jejich vytvořením se v devadesátých letech poměrně dlouho otálelo a navíc se v tomto procesu příliš nepřihlíželo k názorům odborné veřejnosti nebo samotného obyvatelstva. To se po schválení krajů odrazilo v jejich místy rozpačitému přijetí a vyústilo dokonce i v územní změny (Vysočina). Krajská města jsou táž jako v období 1949 až 1960. Regiony úrovně NUTS 2 jsou většinou volnými seskupeními krajů, koordinovanými však vůči EU, přičemž nikoli regiony NUTS 2 (oblasti, regiony soudržnosti resp. koheze), ale

právě kraje disponují regionální samosprávou. Pokud jde o ekonomickou úroveň krajů a regionů soudržnosti měřenou ukazatelem HDP na obyvatele, pohybují se všechny kraje v nepřilíh širokém koridoru pod hranicí republikového průměru, který je výrazně přesahován (a determinován) hlavním městem (tab. 2).

Shrnutí kapitoly

Kapitola podává základní informace o České republice, členěné následujícím způsobem: geografická poloha, hydrografie, reliéf, klima, půdní fond, osídlení a demografický vývoj, základní sociální a ekonomické charakteristiky (včetně strukturálních), infrastruktura a cestovní ruch. Pojetí kapitoly se poněkud odlišuje od regionálních přehledů ostatních evropských zemí. Menší důraz na informace o regionech vychází z předpokládaných hlubších vlastních znalostech studentů o regionální struktuře ČR a dále z vazeb na ostatní předměty (zejména předmět Ekonomická geografie a Regionální ekonomie a politika), v jejichž rámci jsou studenti seznamováni s regionálními aspekty socioekonomického vývoje právě s důrazem na situaci v České republice.

Otázky k zamyšlení

1. Které kraje jsou současně i regiony NUTS 2?
2. Jaký je podíl sousedních zemí na zahraničním obchodě České republiky?
3. Má regionálně-ekonomický vývoj České republiky nějaké výraznější prostorové tendence (např. vyspělý sever území, zaostávající jih)?

Shrnutí

Studijní opora podává základní informace o regionálně geografických poměrech Evropy. V první kapitole jde především o základní všeobecné, fyzicko-geografické a sociálně-geografické skutečnosti a dále jsou zde interpretovány výsledky provedené regionalizace Evropy. Jednotlivé geografické celky jsou zde představeny s důrazem na historicko-politické souvislosti a vybrané charakteristiky současného společenského rozvoje.

Do středoevropské skupiny zemí, kterými se zabývá druhá kapitola, je zařazeno 10 zemí (Česká republika je řešena v samostatné kapitole): Německo, Švýcarsko, Lichtenštejnsko, Rakousko, Maďarsko, Slovensko, Polsko a dále i pobaltské země Litva, Lotyšsko a Estonsko. Celý region je charakteristický značně různorodými přírodními podmínkami, což lze vztáhnout i na ekonomické podmínky, nebo do regionu náležejí jak země patřící k nejbohatší v rámci celého světa (Švýcarsko), tak transformující se postkomunistické země s výrazně nižší ekonomickou úrovní. Od roku 2004 jsou však již téměř všechny v EU, u Švýcarska s Lichtenštejnskem vstup v blízké budoucnosti očekávat nelze.

Následující kapitola je věnována 5 severoevropským zemím: Švédsku, Norsku, Finsku, Dánsku a Islandu. Přírodní podmínky předurčují relativně nízkou hustotu obyvatelstva (s výjimkou Dánska). Ekonomicky jde o vyspělé země, které jsou s výjimkou Norska a Islandu členy EU.

Čtvrtá kapitola je orientována na "evropské jádro" tvořené sedmičlennou skupinou západoevropských zemí: Velká Británie, Francie (s Monakem), Nizozemsko, Belgie, Lucembursko a Irsko. Jde o ekonomicky významné resp. vyspělé země s otevřenou ekonomikou, jejichž rozvoji napomáhá i vysoce výhodná geografická poloha (spolu se sousedícím Německem vytvářejí nejvýznamnější evropský ekonomický prostor). S výjimkou Francie a Irska jde rovněž o země s vysokým stupněm urbanizace, které jsou všechny členem EU (čtyři z nich patří k zakládajícím členům evropského společenství).

Další kapitola je věnována jihoevropské skupině, tvořené celkem 16 (včetně Vatikánu) zeměmi: Španělsko (s Andorrou), Portugalsko, Itálie (se San Marinem a Vatikánem), Malta, Slovinsko, Chorvatsko, Bosna a Hercegovina, Srbsko a Černá Hora, Makedonie, Albánie, Řecko, Bulharsko a Rumunsko. Geograficky jsou tyto státy integrovány především polohou ve Středomořské oblasti. Historicky však lze rozlišovat jihozápadní a jihovýchodní část (Balkánský poloostrov s východním Středomořím), která se po dlouhé období nacházela pod tureckým vlivem a v dalším vývoji pak z části prošla etapou socialistického vývoje. Tyto skutečnosti se přirozeně projevují v jejich rozdílné ekonomické úrovni. Malta se Slovinskem se staly členy EU v roce 2004, další čtyři země regionu jsou kandidáty budoucího rozšíření.

Do čtyřčlenné skupiny východoevropských zemí, pojednaných v následující kapitole, řadíme nástupnické státy bývalého SSSR: Rusko, Ukrajinu, Bělorusko a Moldavsko. Nejvýznamnější zemí tohoto geografického celku je bezpochyby Rusko, které je euroasijskou mocností. Jako součást SSSR patřily všechny tyto země v minulosti do tábora socialistických zemí a jejich ekonomická úroveň je tak spolu s obdobně politicky dříve orientovanými středoevropskými, pobaltskými a balkánskými zeměmi (snad s výjimkou Slovinska) řadí do skupiny méně rozvinutých evropských zemí. Žádná z nich zatím nezískala statut přidružené země EU.

Poslední kapitola pak podává základní informace o České republice. Svým pojetím se poněkud odlišuje od regionálních přehledů ostatních evropských zemí. Položení menšího důrazu na informace o regionech vychází z předpokládaných hlubších vlastních znalostí studentů o regionální struktuře ČR.

Glosář

A

Agglomerace - vysoce urbanizované území integrované jedním sídelním jádrem.

C

CEFTA - (angl. Central European Free Trade Agreement, Středoevropská dohoda o volném obchodu) dohoda jejímž účelem bylo vytvořit mezi členskými státy oblast volného obchodu ještě před jejich vstupem do EU a podporovat hospodářské vztahy. K zakládající (1992) České republice, Slovensku, Maďarsku a Polsku se později přidalo Slovinsko, Rumunsko, Bulharsko a Chorvatsko. Po rozšíření EU v roce 2004 tvoří CEFTA jen poslední tři jmenované státy.

Č

Časové pásmo - poledníkový pás se stejným smluveným časem, odstupňovaným od nultého poledníku (15 ° zemské délky = 1 hodina).

E

EFTA - (angl. European Free Trade Association, Evropské sdružení volného obchodu, ESVO) seskupení zemí, které z různých důvodů nemohly akceptovat systém, ustavený v EHS (zejména s ohledem na nadstátní roli orgánů EHS), stupeň integrace či v souvislosti se snahami zachovat si preferenční vztahy s jinými mimoevropskými státy. Mezi členskými státy vzniklo pásmo volného obchodu, omezené pouze na průmyslové výrobky; nebyl zaveden společný celní tarif vůči třetím státům. Postupně některé země změnily názor na pojetí integrace a vstoupily do ES/EU. V současnosti jsou členskými státy Island, Norsko, Lichtenštejnsko a Švýcarsko.

Eurasie - geografický celek zahrnující spojené kontinenty Evropy a Asie.

F

Federalismus - forma státního zřízení spočívající v rozdělení státní moci mezi státní orgány a orgány dílčích skladebních celků (obvykle označovaných jako země).

G

Geopolitika - politická doktrína vycházející ze společného prosazování politických, ekonomických a kulturních zájmů prostřednictvím nadnárodních seskupení (převažující současné pojetí); teoretická koncepce popisující vazbu moci na prostor.

H

Hydrografie - část hydrologie zabývající se studiem hydrologických charakteristik území.

K

Keltové - skupina indoevropských kmenů, které byly z větší části romanizovány nebo germanizovány (keltské jazyky se dochovaly pouze na britských ostrovech a v severozápadní Francii).

Konurbace - vysoce urbanizované území integrované několika sídelními jádry.

N

Národní stát - označení pro státy vzniklé na národním uvědomění lidské pospolitosti, vytvořené zejména na základě jazykového, územního a historického principu.

NATO - (angl. North-Atlantic Treaty Alliance) - mezinárodní politická a vojenská organizace sdružující v současnosti 19 států.

O

Orogeneze - procesy vnitřní deformace zemské kůry mající za následek vyzdvihování pohoří.

P

Parita kupní síly - poměr vyjadřující kupní sílu srovnávaných měn na domácích trzích.

Polder - původně výraz pro vysušené mořské dno chráněné proti záplavám hrázemi (dnes používáno i ve smyslu rezervní plochy pro rozliv záplavových vod).

Produktivní služby - skupina nejdynamičtěji se rozvíjejících tržních služeb vyznačujících se vysokou úrovní přidané hodnoty (finanční, pojišťovací, informační a komunikační služby a dále soubor tzv. služeb podnikům včetně výzkumu a vývoje).

R

Religiozita - nábožensky zaměřená světonázorová orientace jednotlivce nebo komunity.

RVHP (Rada vzájemné hospodářské pomoci) - politické a hospodářské společenství bývalých evropských socialistických zemí zrušené po rozpadu SSSR.

S

Semi-periferní - adekvátní český význam polookrajový; zde užito jako charakteristika polohy vůči společensky nejvýznamnějším kontinentálním koncentracím.

Splendid isolation (angl.) - britská politika neúčasti na konfliktech v kontinentální Evropě, uplatňovaná zejména v 19. stol.

Společenství nezávislých států - (SNS, angl. CIS, rus. SNG) volný svazek zemí bývalého SSSR (bez tří pobaltských států). Bylo založeno s poměrně široce definovaným cílem posilovat a rozšiřovat vztahy a spolupráci mezi členskými státy, jeho funkčnost je ovšem velmi slabá a řada dohod a závazků zůstává nenaplněna.

Rejstřík

A

Afrika, africký
Alpy, alpský
Apeniny, apeninský
autonomie

B

Balkán, balkánský

C

CEFTA
centrum, středisko

Č

černé uhlí

E

EFTA
Evropská unie

F

federace

H

historie, historický
hnědé uhlí
hory, pohoří
hranice, hraniční, pohraničí
hutnictví

J

jezera, jezerní
Jugoslávie

K

knížectví
konflikt
království
křesťanství

M

menšiny
monarchie

N

náboženství
nacionalismus
národ, národnost
NATO
neutralita

O

obchod
oceán, moře
ocelářství

P

periferie, periferní
pobřeží
politika, politický
poloostrov
porodnost
povrch
pravoslaví
protestanství

přírůstek obyvatelstva
přístav
půda
Pyreneje, pyrenejský

R

recoquista
republika
ropa

S

samospráva
Severská rada
Skandinávie
SNS
souostroví, ostrov
SSSR
stěhování

T

těžba

U

úmrtnost
urbanizace, urbanizovaný, městský

V

venkov, venkovský, rurální
Visegrád, visegrádská
vnitrozemí

Z

zemní plyn

Použitá literatura

- [1] Encyclopédie géographique (překlad z italštiny).
Paris: La Pochotheque, 1991. ISBN 2-25 305 304 X
- [2] Geografický místopisný slovník světa.
Praha: Academia, 1999. 924 s. ISBN 80 200 0445 9
- [3] GLANVILLE, P. a kol. *Encyklopedie jazyků Evropy*.
Praha: Volvox Globator, 2002. 509 s. ISBN 80-7207-450-4
- [4] HONZÁK, F., PEČENKA, M., VLČKOVÁ, J. *Evropa v proměnách staletí*.
Praha: Libri, 1995. ISBN 80-85983-00-1
- [5] Images économique du monde 2001 (A. Gamblin, ed.).
Paris: SEDES, 2000. IUSBN 2-7181-9354-9
- [6] Kapesní atlas světa. 3. přepracované vydání.
Praha: Kartografie Praha, 2003. ISBN 80-7011-743-5
- [7] Kapesní atlas světových dějin, 1. a 2. díl. 2. společné vydání.
Praha: Geodetický a kartografický podnik, 1989. ISBN 80-7011-011-2

Internetové zdroje

- Human Development Report 2004, Cultural Liberty in Today's Diverse World,
<http://hdr.undp.org/>
- The World Factbook 2004, CIA, 2004
<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/index.html>
- <http://www.cordis.lu/en/>
- <http://www.czso.cz/cz/cisla/kartog/nuts/nuts.htm>
- <http://www.europa.eu.int/comm/eurostat/>
- <http://www.libri.cz/databaze/staty/podlist.php?id=4>
- <http://www.oecd.org/>
- <http://www.store.eiu.com/index.asp>
- <http://www.unece.org/stat/trend/>
- <http://www.unstat.un.org/unsd/demographic/default.htm>